

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek er en del af foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:

<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data:

www.slægtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Når det drejer sig om værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig, privat brug.

HARDSYSSELS AARBOG

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR RINGKØBING AMT

26. BIND

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN

1932

.

INDHOLD

	Side
Erh. Qvistgaard: Gamle Ligsten paa Holstebro Kirkegaard i Aaret 1767	1
L. Jespersen: Bispevisitatser i Hammerum Herred	8
Niels Overgaard: En Hedeopdyrkers Skæbne	24
Kai Uldall: De gamle Kirkeriste	35
Peter Schou: Mads Schou paa Holtbjerg	46
Alfred Kaae: Indsande	74
August F. Schmidt: Dr. Oluf Nielsens Arbejder om Ring- købing Amt	86
Erh. Qvistgaard: Bønskrift til Kongen	99
Esbern Jespersen: Stendyssen ved Præstbjerg	102
H. P. Hansen: Soldaterbreve fra 1864	108
J. Aldal: Skoleforstander J. P. Haahr	132
H. K. Kristensen: Vide og Vedtægt for Sønder Bork Marsk 1639	136
P. Christensen: Et Giftmord	142
Navne- og Sagliste	144
Vedtægter for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt	148
Historisk Samfund for Ringkøbing Amt	151
Regnskab	153

GAMLE LIGSTEN PAA HOLSTEBRO KIRKEGAARD I AARET 1767

SAMT MEDDELELSE OM BORGESTRE OG RAADMÆND

Af *Erh. Qvistgaard.*

(Med Fodnoter af *J. Aldal.*)

De gamle Ligstens Skæbne har næsten altid været krank. Det gælder ikke blot om de mange, ofte smukt udhugne Ligsten, der med de afdødes Billeder og store Gravskrifter med Angivelse af Fødested, Fødsels- og Dødsaar og -dag dækkede over Standspersoners og Præsters Grave inde i Kirken, men ogsaa om de mange, der ude paa Kirkegaardene lagdes over velstillede Borgere o. lign. — i ældre Tid kendtes i Reglen jo kun til Ligsten, der lagdes over Gravene og ikke som nu opstaaende Monumenter. Men om alle disse mange Ligsten fra gammel Tid gjaldt, at Tidens Tand gnavede paa dem og truede ikke alene med Gravskrifternes Udslettelse, men ogsaa med selve Ligstens Tilintetgørelse; inde i Kirkerne sled i Tidens Løb de mange Fodtrin Stenene blanke, og ude paa Kirkegaardene ødelagdes de af Vind og Vejr og ikke mindst Regn og Frost.

Dog, takket være forudseende og historisk interesserede Menneskers Optegnelser og ikke mindst Præsteindberetninger er mangfoldige af disse Gravskrifter blevet bevarede for Eftertiden, selv om ogsaa meget er gaaet tabt. Dette gælder da ogsaa om efterfølgende Gravskrifter fra Holstebro Kirkegaard i Aaret 1767.

I det Aar indsendte Provst Kynde i Holstebro efter Ordre en Indberetning til Biskop Bloch i Ribe om Byen og alle dens Mærkværdigheder, og det var en enestaaende omhyggelig Indberetning, ikke mindst hvad Kirken og Kirkegaarden angaar, og det kunde ingenlunde siges om alle Præster. Han nøjedes ikke med at nævne alt, hvad der fandtes i Kirken af Epitafier, Ligsten o. lign., han gik ogsaa ud paa Kirkegaarden og noterede op alle de Ligsten, der den Gang fandtes derude, og hvad der stod paa dem, og hvormange af dem er der vel nu tilbage, sikkert ingen; de er nok endte som Trappesten eller paa anden Maade gaaede til Grunde. I Aaret 1807 solgtes der saaledes 33 gamle Ligsten fra Holstebro Kirke og hvortil? Takket være denne hans Omhu kan vi nu i 1932 faa Kundskab om dem, der laa under disse Ligsten.

Han skriver saaledes:

*Ligsten paa Kirkegaarden og deres Inskriptioner,
saa vidt de kan læses.*

1. Milter Hansen, Borger i Holstebro † 8. Okt. 1708, 57 Aar, og Hustru Kirsten Hartvigsdatter. (Hoffm. Fund. IV, 655).

2. Claus Pedersen Schiwe, født paa Furland 1676 d. 17. Maj † 1754 20. Dec. — 1. g. m. Karen Sørens-
datter Borch. 2. g. m. Mette Juul, den sidste lever endnu.

3. Morten Qvistgaard til Stubbergaard, hans Hustru Mette Claudatter Schive, f. i Holstebro d. 26. Maj 1721, † ibid. d. 4. Marts 1751.¹⁾

¹⁾ Morten Qvistgaard, født paa Qvistgaard i Vejrum 1709, var Søn af Anders Pedersen Q., der overtog nuv. Schous Gaard, Østergade, Holstebro, 1734 og skødede den 1740 til Sønnen, der solgte den 1745. — Meddeleren af disse Indskrifter, Pastor emer. Erh. Q., hører til denne Slægt.

4. Ligstenen ulæselig.

5. Christen Kyndesen, Raadmand † 6. Nov. 1621, 47 Aar.

6. Peder Nielsen, Byfoged † 1599.

7. Ligstenen ulæselig.

8. Maren Nielsdatter † 5. Juli 1674. 1. g. m. Niels Villadsen, Raadmand. Enke 1 Aar. 2. g. m. Borgmester Jens Nielsen i 7 Aar. Enke 4 Aar. 3. g. m. Peder Madsen, Raadmand, i 26 Aar. Enke 6 Aar. 4. g. m. Peder Christensen Hove, Byfoged.¹⁾

9. Peder Madsen, Raadmand † 29. Aug. 1674, 71 Aar.

10. Jacob Christensen Smidt, Borger og Smed i Byen, f. i Gjellerup 1650, d. 8. Marts, † 1730, 10. Okt., 81 Aar og Hustru Anna Nielsdatter, † 1714, 63 Aar.

Af disse Forældre er Hr. Niels Smidt, som har været Cap. her i Byen, og Christen Jacobsen, som har bestøttet Daaben og Skriftestolen her i Kirken.

11. Peder Andersen, Købmand † 12. Dec. 1712, 54 Aar og Hustru Karen Christensdatter, † 1675, 82 Aar.²⁾

12. Jens Christensen Elfsborg, Borger og Felbereder, † 11. Okt. 1723, 73 Aar og Hustru Apolone Christensdatter Bech † 6. Jan. 1724 (?) 64 Aar. Sønnen Niels Jensen Elfsborg † 1723, 33 Aar.

¹⁾ Maren Nielsdtr.s 2. Mand Jens Nielsen nævnes som Borgmester allerede 1603, da han sammen med 2 andre Borgere faar Storbroen i Forlening. Hvis M. N. er død 5. Juli 1674, og hendes foregivne 3. Mand Raadmand Peder Madsen er død 29. Aug. 1674 (Nr. 9), kan hun jo ikke have siddet Enke i 6 Aar og derefter giftet sig med Peder Christensen Hove. Tilnavnet bør maaske skrives Have, idet han var Søn af Borgmester Chr. Christensen Hauffue, som Navnet stadig skrives, f. Eks. i Landstingets Dombøger.

²⁾ Peder Andersen, der angives død 54 Aar gl. i 1712, kan da umulig være gift med en Kone, der døde 82 Aar gl. i 1675, da han kun var 17 Aar gl. (!)

13. Christian Melchiorson Soelgaard, Købmand i Holstebro † 1763, 40 Aar. Hans Hustru er Mette Borch (hvilke have givet 140 Rdl. til Orgelværkets Istand sættelse). Successor thori¹⁾ Anders Windfeld.

14. Kirsten Nielsdatter Wendel, f. 1701, d. 27. Juli, † 1704 d. 29. Maj.

15. Christen Jepsøn Linde, Købmand † 2. Nov. 1652, 72 Aar. NB. Denne skal have været Fader til Christen Linde, som blev nobiliteret og Stamfader til de de Linders Familie.

16 og 17. Ulæselige, uden alene Navnet Niels Lauritsen Baarslo (?) paa den ene.

18. Christen Christensen Skriver, Borger, † 30. Marts 1719, 74 Aar og Hustru Kirsten Hartvigsdatter, f. 1654, d. 4. Marts [1719?].

19. Knud Jensen Leegaard, Borgmester. Hans Dødsaar ulæseligt. NB. Ellers var han Borgmester her 1629.²⁾

20. Christen Nielsen Hiegaard, Borger og Handelsmand † 1698.

21. Ib Larsen, Raadmand NB. Har contribueret til den ene Lysekrone i Kirken.

22. . . . von Calen, Løjtnant † 1674, 43 Aar.

23. Anna Nielsdatter, Christen Nøragers 1. Hustru † 1669, 27 Aar.

24. og 25. Ulæselige.

26. Niels Hansen Ravn, Borger † 1679. Hustru Anna Jensdatter Nørager † 1686.

27. Anders Rasmussen Holst, Borgmester † 1678.

28. Niels Hansen Ravns afdøde Børn.

29. Jacob Jensen Nørager † 1661.

¹⁾ Frit oversat: 2. Ægtefælle.

²⁾ K. J. L. blev Borgmester 29. Juni 1619 og var det endnu 1631.

30. Erik Jensen Nørager, Borger og Købmand † 8. Okt. 1669, 25 Aar.

31. Ulæselig.

32. Laurits Andersen Dobler. 1. Hustru Karen Eriksdatter. 2. Maren Christensdatter.

33. Jacob Jensen, Købmand, f. i Lemvig 1645 † 1726. Hustru Mette Berendsdatter, f. 1665 † 1719.

34. Ulæselig.

35 og 36. Jens Christensen Leegaard, Borgmester † . . . Alder 64¹⁾ Hustru Maren Knudsdatter † 1616, 68 Aar.

37. Niels Villadsen, Sognepræst her † 10. Maj 1628, 49 Aar.

38. Albert Reiniche, Raadmand og Købmand † 1653, 23. Marts. Hustru Maren Iversdatter † 28. April 1654.

39–42. Ulæselige.

43. Jørgen Jensen Risom, Borgmester † 1651, 64 Aar. Hustru Karen Pedersdatter.

44. Thyge Sørensen, Borgmester.

45. Ulæselig.

46. Søren Nielsen.

47. Gravers Christensen † 1620.

48. Anders Hansen Farver, f. i Ribe 1682, † 1752, 70 Aar. Hustru Dorthea Grøn, f. i Felding Præstegaard 1689, † 1764.

49. Søren Møller, Købmand.

50. Peder Larsen, † 1658, 52 Aar.

Paa *Maabjerg Kirkegaard* fandtes kun en eneste Ligsten over Niels Pedersen Qvistgaard,²⁾ som boede i Lille Tradsberg og døde 1748.

¹⁾ J. C. L. nævnes som Borgmester 1604. Dødsaaet maa være 1618 eller 1619, da Sønnen (Nr. 19) Knud Jensen Lægaard sidstn. Aar blev Borgmester efter ham.

²⁾ Stamfadertil Slægten Willemoes gennem sin Datter Anna Marie.

I Provst Kyndes Indberetning findes desuden »*Tabel over her i Byen værende Borgmestre, Raadmænd, Byfogeder og Byskrivere, som mig ere forekomne i Breve, Kirkebøger og paa Ligstene med vedtegnede Aarstal, naar de ommeldes, samt Dødsaar for dem og deres Hustruer som bekiendt ere*«.

Borgmestre.

1629. Knud Jensen Leegaard, Anders Sørensen, Thygge Sørensen.

1641. Jørgen Jensen Risom † 1651, hans Hustru Karen Pedersdatter.

1654. Jens Hansen † 1658.

1655. Iver Jensen Hyldtald † 1658. Hans Hustru Anne Christensdatter † 1696.

.... Jens Nielsen †

.... Niels Sørensen † 1668.¹⁾ Hustru Johanne † 1677.

1663. Niels Jensen Slykke † 1670.²⁾

1664. Knud Nielsen Gjording.³⁾ Hustru Else Jensdatter † 1697.

1674. Christen Holt † 1674.⁴⁾ Hustru Kirsten From.

.... Anders Rasmussen † 1678.⁵⁾ 1. Hustru Maren Hansdatter † 1674. 2. Hustru Anne Jensdatter Nørager.

1681. Christen Nielsen † 1698. Hustru Anne Jacobsdatter Vinter † 1702.

¹⁾ Af Slægten Solgaard = nedennævnte Raadmand Niels Sørensen.

²⁾ Udnævnt til Borgmester 28. Okt. 1661 (Jyske Registre).

³⁾ Udnævnt til Borgmester 5. Sept. 1670 (Jy. Reg.).

⁴⁾ Chr. Christensen Helt, som Navnet staves i j. Reg., udn. t. Borgmester 3. Nov. 1669.

⁵⁾ Anders Rasmussen *Holst* nævnes i j. Reg. som død Juni 1678, da Eftermanden Christen Nielsen *Holstbroe* beskikkes til Borgmester.

Raadmænd.

1629. Erik Christensen, Schiøt Simonsen, Niels Nielsen, Christen Pedersen.

1641. Schiøt Simonsen, Albert Reiniche, Peder Christensen Stekke, Christen Lassen Soelgaard, Christoffer Christensen.

1658. Niels Sørensen, Niels Villadsen, Peder Madsen.

1660. Simon Schiøtsen.

1679. Egert Andersen † 1682.

Anm. Da disse Borgmestre og Raadmænd, saa vidt mig bekendt, ikke findes nævnede samlede noget Sted, derimod Byfogeder og Byskrivere, har jeg ment, at det kunde være af Interesse at tage dem med her.

BISPEVISITATSER I HAMMERUM HERRED

Ved Førstelærer *L. Jespersen*, Sdr. Vilstrup.

I Hardsyssels Aarvog 1915 har Forfatteren Edv. Egeberg givet en Vurdering af Biskop Brorson som Visitator, og af den almindelige Del af Visitatsindberetningerne har han uddraget en Del Stof til Belysning af de kirkelige Forhold i Stiftet.

Idet der kan henvises til dette, vil vi nu paa Grundlag af Indberetningerne i Rigsarkivet følge Biskoppen paa hans tre Rejser gennem det udstrakte Hammerum Herred. Vi vil da faa et lille Indblik i Forholdene rundt i Sognene. Som naturligt er, vil vi især høre om de kirkelige Forhold med Oplysninger om Præster og Degne. Men ind imellem er der strøet Smaa-bemærkninger, som kaster Lys over et og andet Forhold i de Tider. Biskoppen kom kun til Hovedsognene; men undertiden giver han dog ogsaa Oplysninger om Annekssognene. Man vil lægge Mærke til, at der siden er foretaget ikke saa faa Omlægninger.

Biskoppens Rejser fandt Sted i 1747, 1752 og 1758.

Foruden Biskop Brorsons udførlige Indberetninger findes der i Rigsarkivet en enkelt Indberetning fra Biskop Middelboe. Den omfatter kun Aaret 1790, og derfor er kun en lille Del af Stiftet omtalt. Biskoppen naaede at visitere i Hammerum, Bølling, Nørre Horne og Øster Horne Herreder. Til Sammenligning

og Udfyldning vil det være naturligt at tage denne Indberetning med her.

Oplysningerne om Præsterne er taget fra Wibergs Præstehistorie. Noterne om Degne og Skoleholdene, der nævnes i Biskop Middelboes Beretning, er fra Folketællingslisten af 1787 (i Rigsarkivet).

Biskop Brorsons Indberetninger.

1747.

D. 30. April, som er Dom. Cantate, visiterede ieg i Felding. Sogne Præsten Hr. Christen Berring¹⁾ prædikede over Søndagens Evangelium og forestillede deraf skikelig den hellig Aands Embede i at overbevise verden. Ungdommen var maadelig, og endeel af Meenigheden bevægelig. Forrige Sogne Præst til bemelte Felding og Assing Meenigheder afg. Hr. Manassis Tøxen,²⁾ hvis Broder Hr. Niels Tøxen i Werst iche vilde antage den allernaadigst anbefalede Catechismi Forklaring, har, medens han levede, derudi efterfulgt ham, hvilket er aarsag til, at Tilhørerne i Felding og Assing alle Provstens, Præstens og mine Formaninger uagtet, indtil denne Stund iche har villet antage og bruge bemelte Catechismi Forklaring.³⁾

Den 3. Maji visiterede ieg i Ring Kirke. Provsten Hr. Vitus Bering⁴⁾ catechiserede smukt over de tvende første Parter i catechismo. Ungdommen svarede vel, og Meenigheden var bevegelig. Pontopidans Catechismus var her saavel som i de andre Meenigheder i Herredet indført og saa flittig dreven, at det var en stor lyst at høre Børnene giøre reede for de

¹⁾ Præst i Felding og Assing 1744—54.

²⁾ Præst i Felding og Assing 1723—44.

³⁾ Se herom Hardsyssels Aarvog 1911. Side 25 f.

⁴⁾ Sognepræst i Rind-Herning 1722—50

res Christendom, men ubeskrivelig Møje hafde det kost Provsten og Præsterne at faa samme Bog introduceret, efterdi mange i de andre Meenigheder saa gierne vilde følge Felding og Assing Sognefolks Exempler.

Den 5. Maji visiterede ieg i Snejberg. Sogne Præsten Hr. Otto Lassen¹⁾ catechiserede skikelig over den første Part i Catechismo. Ungdommen svarede vel, og Meenigheden var bevægelig.

Den 6. Maji visiterede ieg i Neuling. Sogne Præsten Hr. Andreas Henckel²⁾ catechiserede meget solid over Saliggørelsens Orden. Ungdommen svarede treflig, og Meenigheden var meget attent (d. e. opmærksom).

Den 7. Maji visiterede ieg i Vilberg. En Studiosus af Scharrild i samme Herred lod efter Begiering sig der høre for mig og prædikede skikelig om Bønnen. Sogne Præsten Hr. Christian Spend³⁾ catechiserede skikelig over adskillige Catechismi Parter i sær den anden part. Børnene svarede vel, og Meenigheden var bevægelig.

Den 8. Maji visiterede ieg i Aulum. Sogne Præsten Hr. Niels Snekstrup⁴⁾ var svag og kunde ei komme i Kirken. Degnen examinerede Børnene meget smucht, og svarede Ungdommen heel vel saa mange af dem, som var tilstæde; thi dend største deel af dem laae

1) Sognepræst i Snejbjerg-Tjørring 1734—49.

2) Præst i Nøvling 1724—66.

3) Præst i Vildbjerg 1734—53.

4) Præst i Aulum 1730—49.

i Meslinger og hidsig Siugdom, som da grasserede der i Egnen. Meenigheden var den Dag i særdeles bevægelse, og med mange Taarer lovede herefter med tilbørlig iver at føre deres Christendom.

Den 9. Maji visiterede ieg i Ørre. Sogne Præsten Mag. Morten Lund¹⁾ catechiserede meget dejlig over dend 3. Articul. Børnene svarede med ugemen fær-dighed, og Meenigheden var særdeles bevegelig.

Den 11. Maji, som var Christi Himmelfartsdag, vi-siterede ieg i Sunds. Sogne Præsten Hr. Dines Jer-sin²⁾ forestillede skikelig af Evangelio det hellige Præ-dike Embede. Børnene svarede vel, og Menigheden var attent.

Den 12. Maji visiterede ieg i Gielderup. Sogne Præ-sten Hr. Jacob Schov³⁾ catechiserede skikelig over dend 2. Articul, særdeles Christi fornedrelse og ophøjelse. Ungdommen svarede skikelig, og Meenigheden attent.

Den 2. Sept. visiterede ieg i Ikast. Sogne Præsten⁴⁾ catechiserede skikelig. Ungdommen svarede ulastelig.

1752.

Den 8. Sept. visiterede ieg i Sneiberg Kirke. Sogne Præsten Hr. Johan Joakim Henni Kock⁵⁾ catechiserede skikkelig over den 4. Part i Catechismo. Børnene svarede vel. Degnen, som i sidste Visitats var blevet

¹⁾ Præst i Ørre 1743—55.

²⁾ Præst i Sunds 1736—56.

³⁾ Præst i Gjellerup 1729—57.

⁴⁾ Gregers Laugesen Fanøe, Præst i Ikast 1740—48.

⁵⁾ Præst i Snebjerg 1750—54.

advaret, hafde efter Sogne Præstens Vidnesbyrd forbedret sig, og blev intet klaget.

Den 9. ejusd.¹⁾ i Neufling. Sogne Præsten Hr. Andreas Henckel catechiserede ret skikkelig over den anden Articul. Ungdommen svarede skikkelig og en deel meget vel.

Den 10. ejusd. Dom. 15. p. Trinit i Vilberg Kirke. Sogne Præsten Hr. Christian Spend forklarede skikkelig af Texten Christi Alvorlige Formaning til at flye Gierrighed og en hedensk Sorg for dette Livs ophold. Ungdommen svarede ulastelig og tildeels meget vel. Degnen Mathias Winder blev berømt af Sogne Præsten for sin Fliid og Alvorlighed.

Den 11. Sept. i Aulum. Sogne Præsten Hr. Hans Steenberg²⁾ catechiserede grundig om Igienløsningen. Ungdommen gjorde god Reede for sig, og Degnen blev rost som en tro og flittig Mand. Samme Dag faldt en Karl, da han vilde sætte sig ned paa et Sted, hvor der hafde været en Bænk, men nu af en Hændelse nedfalden, baglends ned af et højt Pulpitur, og blev, Gud ske Lov, dog uden Skade.

Den 13. Sept. i Ørre Kirke. Sogne Præsten Mag. Morten Lund catechiserede skikkelig over den første Articul. Ungdommen svarede vel. Degnen Lars Alexandersen blev af Præsten berømt for sin retskafne Vandring og flittige Skolehold.

Den 14. ejusd. i Giellerup Kirke. Sogne Præsten Hr. Jacob Schov holdt en smuk Catechisation over

¹⁾ ejusdem = samme Maaned.

²⁾ Præst i Aulum 1749–65.

Alterens Sacramente. Den gamle Degn fik et godt Vidnesbyrd om sin ustraffelige Vandring og fliid med Skolehold. De unge svarede ogsaa skikkelig og tildeels meget vel.

Den 15. ejusd. i Rind Kirke. Provsten Hr. Vitus Bering holdt en smuk Catechisation om den hellig Aands Embeder, roste Degnen Jørgen Thorlund for sin Fliid med Ungdommen og skikkelige Levnet. Ungdommen gjorde ogsaa god Rede for sig, og blev intet klaget.

Den 17. ejusd. som var Dom. 16 post Trinit, i Skarrild Kirke. Sogne Præsten Hr. Arend Bisted¹⁾ prædikede skikkelig om den nødvendige Forberedelse til en salig Død, catechiserede ogsaa efter Prædikken om den anden Articul ret smukt, og blev intet klaget.

Den 18. ejusd i Felding Kirke. Sogne Præsten Hr. Christian Bering catechiserede skikkelig over den første og anden Articul. I denne Meenighed og især dens Annex Assing satte Sognemændene sig op mod Pontoppidans Catechismi Forklaring. Men efter at samme efter Deres kongl. Majestæts nærmere allernaadigste Befaling er introduceret, saa kunde og Ungdommen nu gøre skikkelig Rede for sig. Degnen blev alvorlig advaret at afholde sig fra Drukkenskab, som tilstod sin Forseelse og Lovede meget bevægelig at rette sig derefter. Iøvrigt klagede Sogne Præsten, at endeel af Assing var endnu frække og fremturede i Striid, Proces og tildeels Drukkenskab, hvorom ieg alvorlig handlede; men ingen af dem indfandt sig i Kirken.

¹⁾ Præst i Skarrild 1724—58.

1758.

1. Pinsedag i Ikast Kirke. Sogne Præsten Hr. Peder Bering¹⁾ prædikede skikkelig over Dagens Evangelium og forestillede kortelig efter hans svage Kræfter den hellig Aands Trøst. Ydermere forklarede Præsten paa gjorte Spørgsmaal:

1. at Degnen Niels Nyboe holder Skole.
2. at hans Forhold er ulastelige.
3. at der i Sognet er endnu en Skoleholder navnlig Poul Gregersen, hvis Opførsel er upaaklagelig.

Ungdommen svarede vel, og Menigheden var bevægelig. Fremdeles paa det Spørgsmaal, om der gik nogen offentlig Forargelse i Svang i Meenigheden, svarede han, at han ved Lemfeldig og kierlig Formaning haabede for nærværende Tiid at udrydde og saa vidt muligt forebygge sligt, og dersom dette Haab slog ham feyl, skulde han det paa sine Steder nærmere andrage.

I Gjellerup Kirke 2. Pinsedag. Sogne Præsten Hr. Ole Pedersen²⁾ forestillede tydelig og grundig Guds store Kiærlighed i hans Søns Sendelse til Verden. Degnen Claus Linroth holder Skole og fik et godt Skudsmaal for hans skikkelige Forhold. Desforuden er endnu en Skoleholder navnlig Niels Sørensen, som upaaklagelig opagter sit Embede. Ungdommen svarede vel, og over offentlig Forargelse blev intet klaget.

Sunds Kirke 3. Pinsedag. En Studiosus navnlig Jens Steendorph³⁾ prædikede ulastelig i Vacancen, siden

¹⁾ Præst i Ikast 1748—64.

²⁾ Præst i Gjellerup 1758—96.

³⁾ Blev 1776 Præst i Gørding-Vemb-Bur.

Sogne Præsten Hr. Jacob Scharschov Giesten¹⁾ var kaldet til Sneiberg i samme Herred, og blev da forestillet af Evangelio Joh. 10 Christi Hjords Faaresti, Dør og Dørvogtere. Degnen Andreas Fritz og Skoleholderen Søren Olesen havde begge for Skolehold og øvrig Opførsel got Vidnesbyrd. Ungdommen svarede skikkelig, og intet Blev klaget.

I Ørre Kirke d. 17. Maji Sogne Præsten Hr. Schandorph²⁾ catechiserede meget opbyggelig over Christi Forløsnings Almindelighed, og at Gud vil give alle den hellig Aand, som bede ham derom. Men Degnen Lars Alexandersen var død og havde et got Rygte af en retskaffen Troskab i sit Embede. Børnene svarede got og vidnede om deres Lærers Fliid. Udi Annexet er en Omgangs Skoleholdere, paa hvis Opførsel intet var at sige. Menigheden var Bevegelig, og intet blev klaget.

I Aulum Kirke d. 19. Maji Sogne Præsten Hr. Hans Steenberg holdt en tydelig Catechisation med Børnene over adskillige Stykker i Catechismo, og især om Troen til Christum, vidnede og at Degnen Andreas Aale forestod sit Embede og Skolehold for den hele Menighed upaaklagelig. Ungdommen svarede skikkelig, og intet blev klaget.

I Vilberg Kirke den 21. Maji. Sogne Præsten Hr. Lorents Helt³⁾ holdt en solid Prædikken om Helliggørelsen. Degnen Frederich Schandorph i Hovedsognet og Niels Riis i Annexet opagte Skoleembeder er

¹⁾ Præst i Sunds 1756—58.

²⁾ Tule Ibsen Schandorph, Præst. i Ørre 1755—78.

³⁾ Præst i Vilbjerg 1753—64.

til kiendelig Nytte. Ungdommen svarede vel, og ingen offentlig Forargelse var i Meenigheden.

I Neuling Kirke den 22. Maji. Sogne Præsten Hr. Andreas Henchel prædikede grundig over Igienfødelssens Nødvændighed og Beskaffenhed. I Hovedsognet holder Degnen navnlig Niels Ballum Skole, paa hvilken intet enten i Henseende til Lærdom eller Levnet blev paaanket. I Annexet Sinding forrettes samme af en Omgangs Skoleholder navnlig Christen Olesen upaa-klagelig. Ungdommen svarede temmelig vel, og intet blev klaget.

I Sneiberg Kirke d. 23. Maji. Sogne Præsten Hr. Jacob Scharschou Giesten¹⁾ holdt en smuk Catechisation over de fornemste Stykker i Catechismo, særdeles Igienfødelssens. Angaaende Degnen Thomas Møller forklarede Præsten, at han holder Skole, at hans Forhold nu er skikkelig, og at han har levet ædruelig i nogle Aar. En anden Skoleholder navnlig Christen Olesen Kiær blev berømt for hans Fliid og Skikkelighed. Ungdommen svarede vel, og intet blev klaget.

I Felding Kirke d. 24. Maji. Studiosus Bierman,²⁾ Sogne Præstens Hr. Johan Georg Biermans³⁾ Broder hafde begiert at prædike, som og skede upaaklagelig over Teksten Ef. 2. 8, 9, 10, Skoleholdet blev af Degnen Ole Andersen Friis og en anden navnlig Ole Pedersen upaaklagelig opagtet. Ungdommen svarede skikkelig, og intet blev klaget.

¹⁾ Præst i Snebjerg 1758—69.

²⁾ Blev ikke Præst.

³⁾ Præst i Felding 1755—60.

I Skarrild Kirke d. 25. Maji. Sogne Præsten Hr. Arndt Bidsted var svagelig, og en Studiosus navnlig Christian Svitzer¹⁾ hafde begiært at prædike for mig, som og skeede over Psalm XVI 3 opbyggelig. Degnen Laurids Ebbesen holder Skole og fik derfor, saavel som hans øvrige Opførsel got Skudsmaal. Om Skoleholderen i Annexet Arnborg, navnlig Erich Ottesen, vidnede Præsten ligeledes. Ungdommen svarede vel, og intet blev klaget.

I Rind Kirke den 26. Maji. Provsten Hr. Vitus Bering var svagelig, derfor prædikede hans Søn Studiosus Peder Bering²⁾ skikkelig over Joh. XVI 33. Degnen Jørgen Thørlund forestaar hele Sognets Skolehold med Fliid og Troskab. Ungdommen svarede meget vel, og intet Blev klaget.

Biskop Middelboes Indberetning.

1790.

Den 7. July blev holdet Visitats i Ikast Kirke. Sogne Præsten Hr. Hans Bruun,³⁾ en from og retsindig Mand, prædikede over Joh. 15. 8 og viiste Vingaards Mandens store Omhygelighed for og Glæde over, at hans Vingaard bar megen Frugt, alt meget vel og ordentligt forfattet efter den korte Extrakt, som jeg fik af Herreds Provsten, der forrettede Visitatsen, da jeg kom syg til Stædet. Menigheden er ved god Kundskab. Degnen Christian Møller⁴⁾ ej ubekvem til Catekisation og Ungdommens Undervisning. Der

¹⁾ Præst i Skarrild 1758—73.

²⁾ Præst i Gylling 1758—89.

³⁾ Præst i Ikast 1771—1819.

⁴⁾ Niels Christian Müller, Sogndegn og Skoleholder, 54 Aar. Gift tredie Gang med Mette Kristine Sørensdatter, 25 Aar. (Folketællingslisten 1787).

var ingen Klage enten fra Lærernes eller Menighedens Side.

I Giellerup Kirke holdt jeg Visitats den 9. Sognepræsten, som tillige er Provst i Herredet, Hr. Oluf Petersen, en gammel skikkelig Præste Mand, prædikede over Psal. 34, 12 og viste David som en fortreffelig Skolelærer, der gav de herligste Opmuntringer og Anvisninger til sand Gudsfrygt for de unge. Catechiserede selv godt. Degnen,¹⁾ som ligger af en Rørelse, hans Embede forrettes af en Substitut, som er godt skikket til at lære Børn at stave og læse ret og tydelig. Meenighedens Kundskab var upaaklagelig. Ungdommen havde temmelig god Oplysning, dog klagede Provsten, at der var nogle, som ikke holdte deres Børn flittig nok til Skolen, og blev dertil alvorligen formanede og tilholdte. I det øvrige havde hverken Lærerne eller Meenigheden noget at klage.

Dom. 6 post Trinit visiterede jeg i Sunds Kirke. Sogne Præsten Hr. H. Adolph Høeg²⁾ prædikede over Dagens Evangelium og viste den kristelige Troes og Levnets Retfærdighed, som fornøden til Guds Rige. Han catechiserede godt og grundigt. Degnen³⁾ var ey uøvet i Catechisation og lærde de unge meget godt og tydeligt at stave og læse, da han tillige er Hoved Skolelærer. Omgangs Skoleholderen⁴⁾ er flittig efter

¹⁾ Claus Lindroth, 55 Aar, »maalløs og skrøvel«, gift med Anne Daniels, 49 Aar, Substitut Thomas Giesten, 22 Aar, forestaar Sang og Læsning. Se ogsaa E. T. Kristensen: »Gjellerup Sogns Degnehistorie«.

²⁾ Præst i Sunds 1758—99.

³⁾ Sognedegn Andreas Fritz, 62 Aar, gift med Ingeborg Sørensdatte, 62 Aar. Anders Henrichsen, Husmand og Skoleholder, 48 Aar, gift med Anna Madsdatte, 47 Aar.

sin Indsigt. Ungdommen var vel oplyst. Lærerne og Tilhørerne havde fra ingen af Siderne noget at klage.

Den 14. visiterede jeg Ørre Hovedsogn, hvor og Annexet Hodsagger var forsamlet. Sognepræsten Hr. Niels Kierulf,¹⁾ en retsindig og flittig Mand i sit Embede og prædikede over Salm. 119, 59 og opbyggelig viiste Religionens Ypperlighed og salige Indflydelse paa Mennesket, naar det adlydes. Catechiserer godt og tydeligt. Degnen,²⁾ som tillige forestaar Hoved Skolen, her som de fleste andre Steder i Stiftet, er en flittig Mand i sit Embede, saavel som Skoleholderen i Annexet. Meenighedens Kundskab var god og upaaklagelig. Der var ingen Klage hverken fra Lærerne eller Meenigheden.

Den 16. visiterede jeg i Auflum Kirke, hvor den allernaadigst afskedigede Sogne Præst Hr. Christian Morsing³⁾ prædikede over Joh. 16, 33 og viiste ret opbyggelige Trængsler, de troende ere i Livet underkastede, men tillige de hellige Opmuntringer, som styrker dem under Livets Byrder. Degnen,⁴⁾ som tillige er Skoleholder, en stille og flittig Mand i sit Embede. Meenigheden og Ungdommen var upaaklagelig. Der var ingen Klage fra enten af Lærerne eller Tilhørerne.

Dom 7ma visiterede jeg i Hovedsognet Vildberg, hvor Annexet Timmerings Meenighed var tillige forsamlet. Sogne Præsten Hr. Frederik Christian de Lau-

¹⁾ Præst i Ørre 1778—1804.

²⁾ Peder Ibsen, 40 Aar, gift med Bodil Kirstine, 40 Aar. Der var 7 Børn i Ægteskabet.

³⁾ Præst i Aulum 1766—90.

⁴⁾ Jacob Falck, 32 Aar, ugift. Havde sin Moder Marie Povlsdatter, 69 Aar, hos sig.

trup,¹⁾ en stille og retsindig Mand, prædikede over Dagens Evangelium og gandske omhyggeligt viiste Gud som den bædste og rundeligste Brødgiver. Catekiserer skikkelig. Degnen,²⁾ som tillige er Hovedskoleholder i Sognet, er en gammel tro og flittig Mand i sin Tjeneste, saavel som Skoleholderen for Annexet, begge ikke uskikkede til Catechisation og lærer Børnene vel at stave og tydelig at læse. Ungdommens Kundskab var god og upaaklagelig. Hverken Præsten, Degnen eller Meenigheden havde noget at klage.

Den 20. visiterede jeg i Neuling Hoved Sogn, hvor og Annexet Sinding var tilstæde. Sogne Præsten Hr. Michael Lynbech,³⁾ en gammel retsindig Mand prædikede over Act. 10, 33 og viiste meget opbyggelig Tilhørernes Bestræbelse, Lyst og Andagt til at høre Salighedens Ord. Catechiserer og skikkelig godt.

Degnen,⁴⁾ som er tillige Skoleholder i Hoved Sognet, er en flittig Mand i sit Embede, underviser Ungdommen vel, catechiserer ikke ilde, saavel som Skoleholderen i Annexet. Meenigheden og Ungdommen var god. Der var ingen Klager enten fra Lærernes eller Meenighedens Side.

Den 21. visiterede jeg i Sneiberg Hoved Sogn, hvor og Annexet var forsamlet. Sogne Præsten Hr. Nic Peter de Leth,⁵⁾ en stille, from og retsindig Mand, prædikede over Eccles. 12, 1 og viiste Ungdoms Tid som den bedste til Dyd og Guds Kundskab. Cate-

¹⁾ Præst i Vildbjerg 1784—1809.

²⁾ Christen Olesen, 67 Aar, Enkemand 3. Gang. Der var to Børn i 3. Ægteskab.

³⁾ Præst i Nøvling-S. 1771—96.

⁴⁾ Simon Dahlgaard, Degn og Skoleholder, 49 Aar, gift med Anna Truelsdatter, 40 Aar. 4 Børn.

⁵⁾ Præst i Snebjerg 1769—99.

kiserer temmelig godt. Degnen,¹⁾ som er tillige Skoleholder i Hoved Sognet, fandt jeg ikke, som jeg ønskede i Henseende til Ungdommens Undervisning, men lovede alvorlig Flid og Forbedring herefter. Skoleholderen i Annexet,²⁾ en flittig og stræbsom Mand efter sin Indsigt, lærte Børnene godt at stave og læse tydelig, catechiserede saa nogenledes. Der var ingen Klage i Meenighederne fra enten af Siderne. Ungdommen var ellers saa nogenledes.

Den 23. visiterede jeg i Rind Hoved Kirke, hvor Annexet Herning var tilstæde. Sogne Præsten Hr. Mogens Lassen,³⁾ en brav og flittig Mand i sit Embede, prædikede over 2. Peter 3, 18 og viiste Jesu Christi Kundskabs og Naades Ypperlighed, catechiserer godt. Degnen,⁴⁾ som tillige er Skoleholder for Hovedsognet, er en gammel udlevet Mand, holder en, som betiener Skoleembedet der, og nok en, som er Omgangs Skoleholder i de længst fraliggende Dele og arbejder og selv i Skolen. De ere alle flittige i deres Embeder, lærer Børnene godt at læse, catechiserer nogenledes, saavel som og Skoleholderen i Annexet,⁵⁾ en flittig og tro Mand i sit Embede. Meenigheden og Ungdommen havde en herlig Kundskab. Her var ingen Klage enten fra Lærerne eller Meenigheden.

¹⁾ Johannes Giesten, 45 Aar, gift med Karen Thomasdatter Møller, 51 Aar.

²⁾ Iver Skoleholder, 38 Aar, gift med Anna Jacobsdatter, 33 Aar.

³⁾ Præst i Rind-H. 1763—1805.

⁴⁾ Jørgen Thorlund, 72 Aar, i andet Ægteskab med Inger Marie Schellerup, 45 Aar.

⁵⁾ Peder Troelsen, 45 Aar, gift med Anmari Jensd. 48 Aar, i Skolehuset.

Dom 8va visiterede jeg i Skarrild Hoved Sogn, hvor og var tilstæde Annexet Arnborg. Sogne Præsten Hr. Nicolaus Hegelahr,¹⁾ en brav og retsindig Mand, prædikede i Anledning af Dagens Evangelio over Guds Navns rette Helligelse og forklarede det opbyggelig. Catechiserer godt.

Degnen,²⁾ som tillige er Hoved Skoleholder, er en efter sine Indsigter flittig Mand, catechiserer, saavel som Skoleholderen³⁾ for Annexet, maadelig, men lærer Børnene at læse godt og tydeligt. Der var ingen Klage enten fra Lærernes eller Meenighedens Side. Ungdommens Kundskab var god.

Den 26. visiterede jeg i Sønder Felding Hoved Sogn, hvor og Annex Meenigheden af Assing var forsamlet. Sogne Præsten Hr. Mathias Thygesen,⁴⁾ en ung brav Mand, nyligen ankommen, prædikede over 2. Petr. 3, 18 og viste den christelige Religions Ypperlighed, Nødvendighed og Nyttighed, alt meget godt og grundigt. Catechiserer vel.

Degnen,⁵⁾ som er Skoleholder i Hoved Sognet, og Skoleholderen for Annexet var gode Folk, viise Fliid og Troskab efter deres Indsigter. Ungdommen var godt oplyst. Der var ingen Klage enten fra Lærernes eller Tilhørernes Side.

Biskoppen sluttede sin Indberetning saaledes: »Lovet være Gud, som har givet mig nogenledes Kræf-

¹⁾ Præst i Skarrild 1773—1815.

²⁾ Jens Nielsen, Inderste, 74 Aar, Skolemester i Sognet, Enkesmand.

³⁾ Christian Pedersen Lustrup, Selvejerbonde og Skolemester, 37 Aar, gift anden Gang med Margrethe Pedersdatter, 42 Aar.

⁴⁾ Præst i Sdr. Felding-A. 1788—93.

⁵⁾ Peder Pedersen Birk, 50 Aar, gift med Apelone Pedersdatter 51 Aar.

ter til at igiennem gaae og denne Visitations Tour, som ganske vist har udgjort en Distance af 80 til 100 Miile; men evig være Herren lovet, som har ladet mig paa mange, ja de fleste Stæder, erfare Glæde og Fornøjelse af baade Lærernes og Meenighedens opbyggelige Vandel og Forhold.

Ribe Bispegaard, den 31. Dec. 1790

Middelboe.

EN HEDEOPDYRKERS SKÆBNE

Af Landbrugskandidat *Niels Overgaard*, Studsgaard.

I Rind Kirke findes en Marmortavle indsat til Minde om de Soldater fra Rind Sogn, der faldt i vore to sidste Krige.

Tavlen bærer følgende Indskrift:

FRED MED EDER, I SOM STRED OG FALDT FOR DANMARK.

Thomas Olesen, Kølkjær 1849.

Jens Nielsen, Koustrup 1850.

Peder Christen Christensen, Nør Vejen 1850.

Peder Pedersen, Gunnerup 1864.

Niels Christen Jensen, Fjederholt 1864.

Nicolaj Pedersen, Skoldborg 1864.

EDERS MINDE I TAKNEMMELIG HUKOMMELSE.

Som et Eksempel paa, hvorledes Krig kan gribe ind i Menneskers Skæbne, skal her fremføres følgende Oplysninger om den førstnævnte, hentede for den største Dels Vedkommende fra Bilag til Hammerum Herreds Justitsprotokol fra 1851.

Thomas Olesen var født i Snebjerg i 1819. I 1846 tjente han i Fjederholt i Rind, hvor han blev kendt med en Pige, Ane Kirstine Lauridsdatter, født i Gjellerup, der ligeledes tjente i Fjederholt. Den 23. April 1847 blev de viede i Rind Kirke.

Paa den Tid hørte der til de fem Gaarde, der da udgjorde Landsbyen Fjederholt, et stort Hedeareal, det nuværende Kølkjær, ca. 10 km langt og ca. 5 km bredt, der nu sammen med Søby og Voulund Heder

af ca. samme Størrelse udgør et Kirkedistrikt og to store Skoledistrikter; men som paa den Tid laa hen næsten uden en eneste Bolig.

I Tiden fra 1824—30 flyttede tre Familier derud paa Heden. I Fyrerne kom der et Par mere, og da Thomas Olesen giftede sig, flyttede han ogsaa derud. Han begyndte vel som de andre med at opføre et Hus af Tørv og lægge nogle Rafter over til Loft og Tag, som saa igen dækkedes med Tørv eller Lyng.

Han var altsaa en af de første Deltagere i det store Opdyrkningsarbejde, som er foretaget der ude, maaske det største i Landet.

Efter sit Giftermaal fæstede han Jord der ude paa Heden. Grundlaget for det nye Hjem var her, som al Tid, lidt Grønne ved en Bæk, dertil fik han saa et større Stykke høj Hede. Den høje Hede toges det ikke saa nøje med, den var omtrent værdiløs. Hundrede Tdr. Ld. mere eller mindre spillede ingen Rolle, hvis der da ikke fandtes lave Pletter deri med lidt tarveligt Græs; thi saa stillede Sagen sig straks anderledes, saa kunde der maaske blive lidt til Hjælp til Ernæring af et Par nøjsomme Hedefaar eller et Par Studekalve.

Som sine fem Forgængere der ude blev Thomas Olesen Fæster. Han fæstede af sin Husbonde, Niels Thuesen, Østergaard i Fjederholt, et Stykke Grønne ved Malmkjær Bæk og den omliggende Hede. I Fæstekontrakten ses Grønningen at være bestemt temmelig nøje, hvorimod den øvrige Hede tages noget paa Slump.

Da Fæstekontrakten er karakteristisk for saadanne Kontrakter paa den Tid for Hedeopdyrkerne, skal der her fremsættes nogle faa Uddrag:

Fæstet indgaas for Thomas Olesens og Hustrus Levetid.

Det første Aar skal han svare 4 Rdl. i aarlig Landgilde, næste Aar, fra 1. Maj 1848 — 1. Maj 49, 8 Rdl. Derefter skulde Landgilden aarlig forhøjes med 1 Rdl., til den naaede 12 Rdl.

Skulde Fæsteren ønske at fratræde Fæstet, stod det ham frit for, men Jordens Ejer havde da Fortrinsret til Bygninger og Avl efter Taksation.

Hvis Fæsteren eller Hustru skulde dø, da skulde Bygningerne og Avlen tilhøre deres Arvinger, disse sidste faar ligeledes Ret til at dyrke Jorden derefter til Udbrug¹⁾.

Fæsteren maa til eget Forbrug kaste Klyne i to Dage i Ejerens Mose.

Thomas Olesen og Hustru flyttede saa efter Bryllupet ud paa Heden. De havde sparet lidt sammen, saa de fik sig en Ko og et Par Faar, og de tog saa fat paa at faa et Stykke Hede brudt op. Mergel havde de ikke Adgang til, og der var forresten faa eller ingen Hedeopdyrkere, der paa de Tider havde Adgang til den, de maatte nøjes med den gamle, kendte Fremgangsmaade at furebrænde Jorden. Den ved Furebrændingen fremkomne Aske er jo temmelig basisk, saa den virker paa Jorden som en svag, kortvarig Mergling. Efter faa Aars Forløb var en saadan Jord ud-tømt for Plantenæring, og derefter kunde der ikke avles, før Jorden tilførtes Gødning. Men da der hos en saadan Hedeopdyrker kun var en lille Besætning, forslog Staldgødningen ikke langt; der kunde kun blive Tale om at opdyrke lidt, en Ager eller to om Aaret, eftersom Besætningen forøgedes.

Thomas Olesen tog godt fat, han havde allerede

¹⁾ D. v. s., de faar Ret til at dyrke den gødede eller forbedrede Jord Rotationen ud til Udpining, jævnfør Udslæbningsrug.

det første Aar faaet tilsaaet nogle Agre og nogle flere brudt op.

Det første Aar nedkom saa Konen, Ane Kirstine, med et dødfødt Barn. Det tog noget paa Kræfterne, saa hun var noget svagelig i længere Tid derefter. Thomas Olesen maatte saa ene arbejde med Ejendommen, og navnlig manglede han derved en væsentlig Hjælp, naar han maatte ud paa Dagleje for at tjene de nødvendige kontante Penge.

Alt var dog meget godt i Gang. Det værste, haarde Tag var omtrent taget, og alt saa lovende ud for Fremtiden, saa kom Krigen. Thomas Olesen maatte med, og Konen maatte saa ene kæmpe med den stridige Hede der hjemme. Thomas Olesen støttede hende paa bedste Maade med, hvad han kunde spare sammen fra sin karrige Lønning, han sendte jævnlig en Skilling til Hjælp. Sogneforstanderskabet for Rind-Herning var saa flot d. 23. Juli 1849 at give hende en Gave paa 4 Rdl. af de frivillige Bidrag, som var indkomne til »udkommanderede Landkrigere«.

Thomas Olesen gjorde saa Krigen med til 6. Juli 1849, da han fulgte sin General til »Ryes Brigade«.

Man savnede ham efter Fredericiaslaget; men da han ikke var fundet, kunde det ikke siges med Bestemthed, at han var faldet. Enken maatte saa søge Sagen oplyst ved Hammerum Herreds Ret.

Vi skal nu lade Sagen klare sig af de under dens Gang fremlagte Dokumenter.

1. Skrivelse fra Herredsfogden til Amtet (lidt forkortet):

Paa den til Amtet sendte trykte Liste over døde, saarede og savnede i Slaget ved Fredericia, 6. Juli 1849 findes under 1. Reservejægerkorps Menig Thomas Olesen, Snebjerg, 2. Comp. Nr. 91, anført blandt

de savnede. Hans Kone har ikke været i Stand til ad privat Vej at faa nogen Oplysning om hans Skæbne, hvorfor Amtet anmodes om, at forhjælpe hende til paa- lidelige Oplysninger.

Thomas Olesen staar i Rullen anført under Ring- købing Amts 34. Lægd gl. Nr. 31, nyt Nr. 23, der- for tillader jeg mig at udbede, at der ved Amtets gunstige Foranstaltning maatte blive erholdt Oplys- ninger om bemeldte Thomas Olesens Skæbne. Kan der ikke erholdes nogen tilforladelig Efterretning om ham, ønsker Konen at vide, om hun i juridisk Hens- seende, navnlig med Hensyn til Skifte og nyt Ægte- skab, straks kan betragtes som Enke, eller hvor lang Tid der i modsat Fald skal hengaa, forinden saadant kan ske.

Hammerum Herreds Kontor, Nørholm, d. 19. Okt. 1849.

G. Tillisch.

2. Skrivelse fra Herredsfogden til Sognefogden i Rind:

Amtet har under 7. ds. meddelt mig Justitsmini- sterens af 2. ds. saalydende:

»I Gensvar paa Hr. Grevens¹⁾ behagelige Skrivelse af 15. f. M., hvori De begærer min Resolution i An- ledning af en Forespørgsel fra Menig af 1. Jægerkorps 2. Comp. Nr. 91, Thomas Olesen Snejbjergs Hustru om, hvorledes hun har at forholde sig med Hensyn til Skifte og nyt Ægteskab, og om hun straks kan betragtes som Enke efter bemeldte hendes Mand, der paa den af Krigsministeriet udstedte Liste over de døde, saarede og savnede i Slaget ved Fredericia fin- des opført blandt de sidste, skulde jeg til fornøden Efterretning og videre Bekendtgørelse tjenstlig med-

¹⁾ Amtmand, Greve Schulin.

dele, at hun maa for at erholde sit nuværende Ægteskab ophævet iagttage de i Forordningen af 11. Sept. 1839 foreskrevne Regler, idet jeg iøvrigt maa overlade til Hr. Grevens Afgørelse under eventuel Sag at meddele hende fri Proces.

Foranstaaende meddeles herved Sognefogden til Efterretning og Bekendtgørelse for vedkommende.

Hammerum Herreds Kontor, Nørholm, 11. Jan. 1850.

Tillisch.

Efter Fredericia-Slaget havde Enken modtaget følgende to Breve fra en af hendes Mands Venner og Krigskammerater:

Bouri¹⁾ d. 18/7 1849.

Da den sørgelige Time er kommen og forestaar dig, kan jeg ikke undlade, at jeg dog skal underrette dig derom.

Saa vidt jeg ved, da er din Trøst og din kjære Ægtemage død, hvilket skete den 6. dennes, da vi bestormede Tyskernes Batterier, som de havde arbejdet paa siden den 7. Maj; men jeg beder dig, at du ikke tager det for haardt paa Sinde, men trøster dig derved, at det var en retfærdig Sag han stred for, og at I igen samles i de evige, saliges Boliger hos den almægtige og gode Gud, men det gør mig allermest ondt, at jeg ikke var hos ham, da han faldt, da jeg ved, at han havde nogle Penge hos sig, som jeg nok kunde have tilskikket dig; men det fornøjede mig dog, at da din Skrivelse af 24. Juni kom til Kompagniet, da tiltog jeg mig den Dristighed at tillade mig at aabne det, og deraf saa jeg, at den blaa Seddel, han sendte dig sidst, er kommet dig i Hænder, for vi var gode Kammerater

¹⁾ Et ukendt Stednavn maaske skrevet fejlt af Afsenderen.

ter og Bekendte, og desuden har jeg i den sidste Tid skrevet for ham, som du nok kan se, naar du ser min Skrivelse.¹⁾

Nu ender jeg min ringe og korte Skrivelse med venlige og kjærlige Hilsener til dig, og desuden beder jeg dig, Efterladte, at du holder dig ved et friskt Mod og trøster dig ved, at det var for en retfærdig Sag han stred og faldt. Derfor er min Bøn til den almægtige, at han vil styrke og trøste dig i din dybe Sorg, da jeg godt kan tænke mig, at det vil falde dig tungt saa pludselig at miste din Ægtemage og Trøst her i denne Verden.

Vær personlig hilset fra mig, og for dig saavel som for mig selv de bedste Ønsker.

Lev bestandig vel, det ønskes af mig,

J. J. J. Kjerkebye.

Til Thomas Olesens Kone paa Fjederholt Mark fra 1. Jægerkorps' 2. Komp., Nr. 88.

Enken søger Oplysninger hos sin Mands Kammerat, og faar følgende Brev:

Ørbæk paa Fyn, 9/8 1849.

Kære Veninde!

Din Skrivelse har jeg rigtig bekommet, og det er mig kært, at jeg deraf kan se, at du rigtigt har modtaget mit Brev; men det er mig ikke kært, at jeg skulde bringe dig den sørgelige Tidende, men desværre, jeg beder dig undskylde, da jeg har gjort min yderste Flid for at opspørge ham paa Lasarettet, men jeg har ikke kunnet opspørge ham, din kjære Ægtefælle; der siges af en af vort Compagni, at han saa, at han var faldet og død paa Stedet, og det er

¹⁾ Thomas Olesen kunde ikke selv skrive.

vist Tilfældet, for vi fulgtes ad, til vi havde taget Fjendens Forskansninger og var over det værste; da blev Kæden saa tynd, at vi kun var en enkelt Mand paa hvert Sted, og da vi i det samme trak ind i en Skov, Treldeskoven, kunde vi ikke se hverandre, og der blev vi borte fra hinanden, og siden saas vi ikke.

I Fangenskab er han ikke, men skulde det være Tilfældet, at han er saaret, saa skriver han nok til dig, saa snart det er ham muligt. Men skulde det være Tilfældet, at han er i Live, da vilde det være mig en stor Glæde, hvis du vilde skrive mig til og lade mig vide, hvordan han har det, men er han død, som der siges, da blev han begravet i Fredericia d. 8. Juli, men jeg beder dig, at du ikke lægger dig det for haardt paa Hjerte; thi er han død, da er han død Heltedøden paa Sejrens Mark, og det var for en retfærdig Sag, han stred og faldt.

J. J. Kjerkebye.

Enken anlagde saa Sag for at opnaa at komme i Besiddelse af Fællesboet. I 1851 faldt der Dom, hvorved Enken tildømtes Fællesboet, der var vurderet til 113 Rdl.

Under Retsforhandlingen mødte Prokurator Øllgaard paa Tanderup for Enken, der havde fri Proces. Øllgaard fremlagde de to ovenfor gengivne Breve i Retten, samt Udtalelser fra den Soldat, der havde set, at han faldt.

Naar Thomas Olesen ikke var blevet genkendt, be- roede det paa, at Liget var blevet udplyndret af Lig- røvere, der havde taget alt, hvad han havde paa sig, saavel Penge som Beklædningsdele.

Foruden de ovenfor omtalte Udtalelser af den Sol- dat, der havde set, at han faldt, og at han døde med

det samme, fandt en Soldat, da man undersøgte Valpladsen, et Brev ved Siden af Liget. Brevet, der var fra Thomas Olesens Kone, havde han baaret paa sig, og da Liget blev udplyndret, havde Røveren taget det med det øvrige, men da det ikke havde nogen Værdi for ham, lagde han det igen ved Liget.

Brevet, som Thomas Olesen har baaret paa sig i ca. 1 Maaned, og som derved kom til at tjene til at oplyse om hans Død, fortæller smukt om hans og hans Kones fælles Interesser, hvorfor det her skal gengives:

Malmkjær, den 12. Juni 1849.

Højtelskede kære Mand!

Dit Brev af 29. f. M. modtog jeg den 10. d. M. Du kan tro, at det er en Glæde for mig over alle Glæder i denne Tid, naar jeg faar en Skrivelse fra dig, og jeg deraf kan se, at du har Helbred og er i Live ubeskadiget, hvorfor jeg takker den algode, som har beskærmet dig indtil denne Tid, og vore Bønner maa stedse være, at han vil bevare dig, at vi maa se hverandre igen med sunde Lemmer. Min Hjertens Ønske er, at du kunde faa Lov at gjøre en Rejse her hjem i Sommertiden, om det skulde hænde sig, at du skulde komme omkring i Egnen, især, som du nok kan tænke dig, at det vilde være mest kærkomment hen ved Lundmarkeds Tid.

Jeg kan, Gud være lovet, tilmelde dig, at jeg er dog nogenledes ved Helbred efter Omstændighederne. Jeg har det godt. Al Ting er i god Stand. Græsnin-gen er ret god, som du nok kan slutte. Koen har nu knap 3 Uger til Kalvetiden, og den giver endnu Mælk, endog mere end i Foraaret. Faarene har jeg hjemme alle sammen, som jeg ellers ikke kunde have haft,

men Ane Marie har jeg stor Hjælp af, da hun har stor Omsorg for baade Ko og Faar.

Ageren for Østen har jeg faaet brændt og besaaet med Boghvede. Anders Løgager har brudt en Ager, som jeg ogsaa agter at faa brændt. Tørvene har jeg nu samlet i Skruer.

Hvis du taler med din Broder,¹⁾ da glem ikke at hilse ham fra mig, det var ogsaa en Sorg for mig, da jeg saa af Brevet, at han laa paa Sygestuen.

Nu vil jeg slutte min Skrivelse for denne Gang med mange kærlige Hilsener fra alle gode Venner, men især fra vores Familie; men først og sidst fra mig, din uforglemmelige Kone. Mine Ønsker er for dig og eder alle, ligesaavel som os, at Gud, som sørger for alle Ting, at han vil holde sin beskærmende Haand over os her i Verden, og om det skal bestaa med hans vise Villie, at han vil kalde os bort fra denne Verden, at han da vil tage os til Naade i sin evige Bolig.

Lev ved godt Haab, det ønskes af mig, din oprigtige, tro, indtil Døden hengivne Kone.

Ane Kirstine Lauridsdatter.

Af det anførte ses, at Thomas Olesen jævnlig havde sendt Penge hjem af hans meget knapt tilmaalte Løn. Ligeledes at han havde haft Penge hos sig, da han faldt. Som det fremgaar af den nedenfor anførte Afregning, havde han ogsaa Penge tilgode hos Hæren.

Udskrift af 1. Reservejægerkorps' 2. Comp. Afregningsprotokol for Nr. 91, Underjæger Thomas Olesen Snebjerg. Ringkøbing Amts 34. Lægd, Nr. 38 for 1849.

¹⁾ Balthasar Olesen, der ogsaa deltog i Fredericia-Slaget.

Til gode	Rdl. Sk.	Modtaget	Rdl. Sk.
Indestaaende fra 1848	5 20	$\frac{27}{8}$ 1 Par Sko	2 24
For Slid paa egne Klæ-		$\frac{14}{8}$ 1 Skjorte	1 16
der fra $\frac{28}{8}$ — $\frac{13}{8}$ i 14		Saaler og Flikker	48
Dage à 5 Sk.	70		<hr/> 3 88
Undermunderingsge-			
byr fra $\frac{28}{8}$ — $\frac{13}{8}$ i 14			
Dage à $2\frac{1}{2}$ Sk.	$30\frac{4}{8}$		
Fra $\frac{14}{8}$ — $\frac{6}{7}$ 115 Dage			
à $6\frac{3}{8}$ Sk.	7 87		
	<hr/> 14 $15\frac{4}{8}$		
Undermundering	3 88		
	<hr/> Til gode 10 $23\frac{4}{8}$		

Som tilsendes Enken gennem Ringkøbing Amt.
Citadellet i Frederikshavn, 4. Jan. 1850. *Hein.*

De anførte Forhold om Mandens Pengesager vidner om, at det har været en ualmindelig sparsommelig og nøjsom Familie. Forholdene ude paa Ejendommen vidner om en enestaaende Flid.

Det var sikkert et stort Tab saavel for det lille nylig oprettede Hedehjem som for Samfundet, at Thomas Olesens Fremtid saa brat blev knust af den dræbende Kugle hin 6. Juli der nede i Treldeskoven.

Nye Kræfter tog fat der ude paa Heden. Nu ligger der 6—10 Gaarde paa Thomas Olesens Jord.

DE GAMLE KIRKERISTE

Af Kai Uldall.

Ved Nørre Bork og Lønborg Kirker, maaske ogsaa andetsteds i Vestjylland, finder man endnu de gamle Kirkeriste, medens disse engang saa almindelige Indretninger ellers er forsvundet saa godt som overalt i Landet. Selv Navnet og Mindet om Ristene er gaaet i Glemme de fleste Steder. Der kan derfor være Grund til at fæstne Opmærksomheden ved de faa, der endnu er bevaret, og fremdrage Mindet om Kirkeristene, disse svundne Tiders Faldgruber for Kirkegaardens uvelkomne Gæster.

I ældre Tid stod det som bekendt ikke særlig godt til med Ordenen paa Kirkegaarde. Paa mange Maader blev Gravfreden krænket. Især var Græsningen paa Kirkegaarden Aarsag til uheldige Forhold, og Klager derover lyder fra alle Landets Egne lige fra Reformationstiden til det 19. Aarhundrede. Det var egentlig først efter at Gravlægning i Kirkerne var bleven forbudt, saaledes at Kirkegaarden ikke mere kunde betragtes som et anden Rangs Begravelsessted, at der kom bedre Forhold. Græsset fra Kirkegaardene tilhørte fra gammel Tid som Regel Præsterne, men Retten dertil blev fra flere Sider gjort dem stridig. Ofte gjorde Kirkeejer eller Kirkeværge Fordring derpaa, og hvor Kongen ejede Patronatsretten, kunde Sognebørnene selv af og til gøre Forsøg paa at drage Nytte af det gode Græs mellem Gravene. Som Eksempler blandt

mange kan det nævnes, at Græsset paa Kirkegaardene 1545 paa Provstemode i Odense blev tildømt Præsterne, at Bispen i Vendelbo Stift 1550 maatte indskærpe den kongelige Forordning desangaaende, og at Viborg Kapitel 1552 maatte afgøre en Trætte om det samme Spørgsmaal mellem Præst og Kirkeværge — naturligvis til den førstes Fordel, men dog med den Tilføjelse, at Præsten skulde slaa Græsset betids og holde Kirkegaarden »ren og skikkelig«.

Det var naturligvis kun godt, at Græsset paa Gravene ikke fik Lov at vokse over alle Bredder. Men uheldigvis var der Præster, som foretrak at slippe deres Kreaturer ind paa Kirkegaarden frem for at lade Græsset slaa. Og gjorde Præsten det ikke, saa skulde andre nok forsøge at faa et Kreatur eller to paa Græs derinde.

For Sjællands Vedkommende forlangte den myndige Biskop Peder Palladius ca. 1550, at Kirkegaardsgræsset regelmæssigt skulde slaas om Sommeren, og Stedet holdes rent for Fæ, Øg, Svin etc. I Almind ved Kolding stod der 1666 en haard Strid mellem Præsten og Bymændene, hvis Kvæg havde ædt al Afgrøden paa Kirkegaarden, skønt Græsset der var henlagt til Indkøb af Nadverbrødet og Kirkevinen. I Dalby ikke langt derfra maatte Præsten fra Prædikestolen tale haardt til dem, der »saa uforskammet satte Heste eller Bester paa Kirkegaarden«. I Gaverslund var det Degnen, som 1712 fordristede sig til at græsse to Køer i Præstens gode Græs, og det førte til bitre Stridigheder, da Præsten optog Køerne. Nogle Byer havde fornuftigvis i deres Vedtægter indsat Bøder for sligt Uvæsen. Ringkøbing Videbrev fra 1611 fastslog saaledes, at den, der satte Faar, Lam, Bukke, Gæs eller Gæslinger paa Kirkegaarden, enten løse eller tøjrede, skulde for hver Gang bøde en halv Mark til Kirken.

Sønder Tranders Grandebrev fra 1758 foreskrev ikke alene en Betaling af 8 Skilling for hvert Hoved og 1 Mark for hvert Svin, men endogsaa en Bøde for den, der saa et Kreatur paa Kirkegaarden og ikke anmeldte det. — 1791 hedder det i en Skrivelse fra Danske Kancelli til Biskop T. Block: »Mange Kirkegaarde skal mangle Poste og Laager, ja der skal adskillige Steder drives ubillig Handel med det Græs, som voxer paa Gravene, hvorved disse af Qvæg bliver nedtraadte og Svin gives Adgang til at opæde de dødes Lege-mer«. Nogle Aar senere udtaler C. Schade i sit Skrift om Mors (1806), at naar Kirkegaardsgræsset endelig skulde afbenyttes, burde det i det mindste ske med den Indskrænkning, at Kreaturerne ikke fortærede det paa Stedet. »Det er et saare modbydeligt Syn at se de dødes Grave omrodede, nedtraadte og besudlede af Svin, Faar etc.«. Særlig uhyggeligt blev dette Forhold, fordi man i ældre Tid sjældent gravede Gravene ret dybe og ikke altid benyttede Trækister. Det kunde gaa saa galt, som det gik i Helsingør, hvor Svin 1585 oprodede og fortærede Liget af et lille Barn. En Følge af denne Begivenhed blev, at Skarpretteren i Øresundsbyen fik Ret til at optage og beholde det Kvæg, han antraf paa Kirkegaarden.

Kunde Folk i saa stor Udstrækning benytte Kirkegaardene til Græsning for deres Kvæg, saa kunde Kreaturer ogsaa selv finde Vej til Græsset paa Gravene. I Løsdriftens Tid blev jo de store Flokke Morgen og Aften drevet gennem Byen, og Ungkreaturer, Faar, Geder og Svin løb ofte frit paa Gaden indenfor Landsbyens Vangeled eller paa Toftene bag Gaardene. Hvor der ikke fandtes samlet Landsbybebyggelse, var Vejen til Kirken ogsaa let. Og i Reglen stod det slet til med Lukkelsen omkring Kirkegaarden. Biskop Lin-

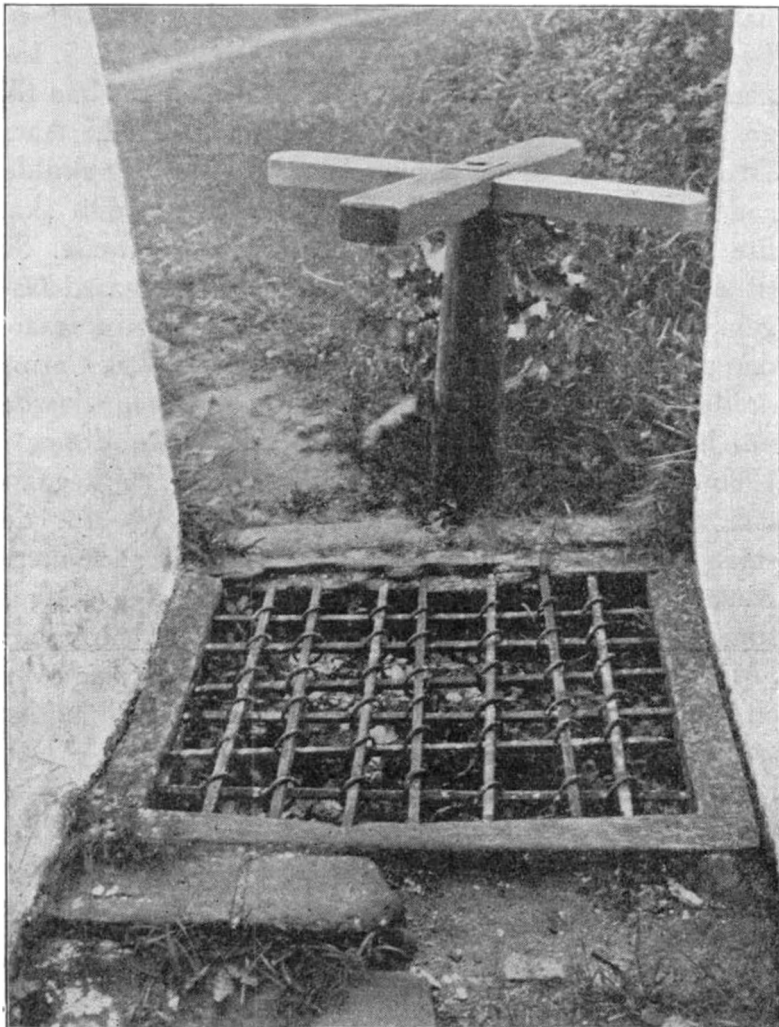
trup i Aalborg noterer saaledes fra sine Visitatsrejser i 1720erne, at Folk i adskillige Sogne beklagede sig over den slette Vedligeholdelse af Kirkegaardene og over den deraf følgende Ulempe af Svin. Gundersted Kirkegaard var »ganske opvraaden af Svin og saa meget ilde ud«, men Kirkegaardsmuren var da ogsaa ganske forfalden og havde hverken Port eller Stetter. Og saa Skivum Kirkegaard var helt oprodet af Svin. 1727 maatte Stiftsøvrigheden i en Skrivelse til Etatsraad Jørgen Bille paatale Kirkegaardenes forfaldne Tilstand ved hans Kirker i Hjørring Amt. Det hævdedes, at f. Eks. ved Torslev Kirke var Digerne og Stenterne »øde«, Portene og Dørene slet borte, »saa de dødes Graver følgelig af Svin omrodes og ligge under Fæfod«.

Rundt omkring i Landet kneb det især med at holde Kirkegaardslaagerne lukkede. De store Lig- eller Ageporte var aabenbart til daglig forsvarligt aflaaede. Men Laagen for gaaende kunde jo ikke stænges. Enhver kunde lukke sig ind og se sit Snit til at trække en Ko eller et Par Faar med sig. Der maatte noget særligt til for at holde de firbenede Gæster ude, og dette særlige blev Kirkeristen.

En Kirkerist er en svær, firsidet Jærnrst med rektangulære Masker, indesluttet i en Træramme og anbragt i vandret Stilling over en Forsænkning i Indgangen til Kirkegården. Folk kunde gaa over Risten, men Kreaturerne stak Benene igennem og blev fanget eller i alt Fald standset paa deres Vej ind til den fredlyste Plet. Fra Mariagereggen fortælles, at det i ældre Tid ikke var ualmindeligt at høre Raabet: »Hei, kom aa hjælp, der er kommen en Gris i æ Kirkerist«! I Nørre Bork og Lønborg ligger Kirkeristene vist snarere for Faarenes Skyld.

Selv for Mennesker afgav Risten ikke altid den be-

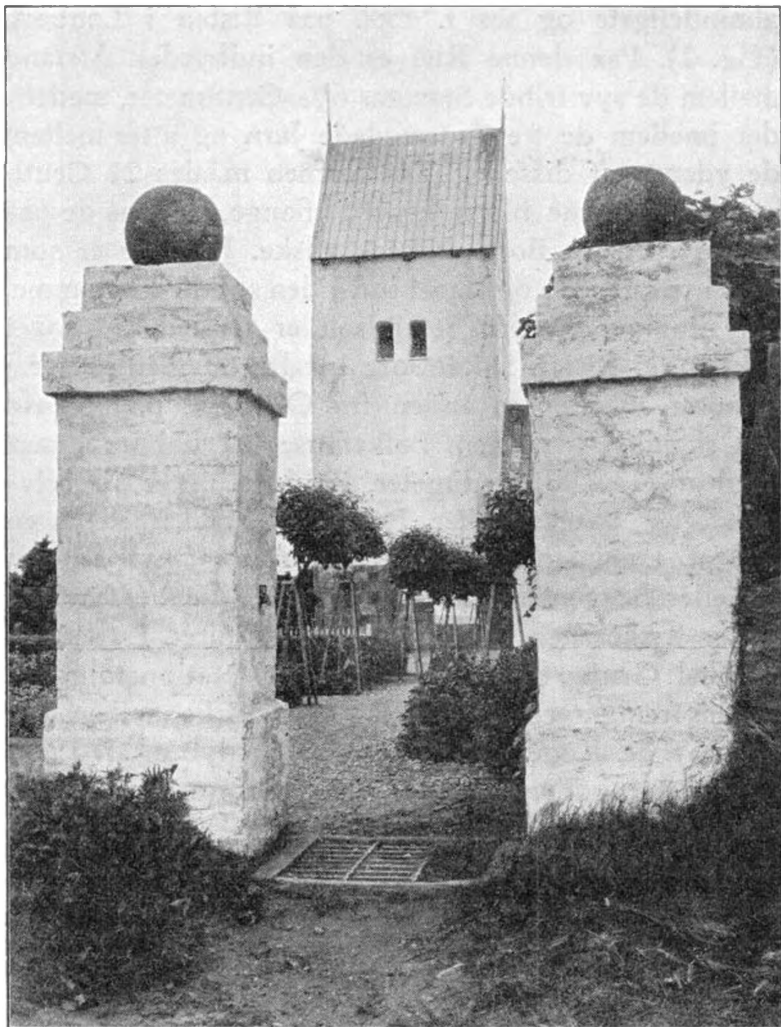
hageligste Gangbro. Børn og Folk, der var slet til Bens, var ikke saa glade for dem. Digteren B. S. Ingemann fortæller i sin Levnedsbog, hvorledes han fik en Advarsel af en ny Kammerat, da han som 15 Aars Dreng kom til Slagelse omkring Aar 1800 og skulde søge Skolen paa St. Mikkels Kirkegaard: »Du skal fire Gange hver Dag gennem hint lille Stræde. Se til du ikke falder gennem Risten ved Kirkegaardslaa-gen. Gennem den løber Regnstrømmen fra Kirkegaard den ned i den Grube, du skal over«. Med Skræk erindrede ogsaa H. N. Clausen — ifølge Optegnelserne om hans Levned — fra sin Barndom i Kallundborg i 1796—97 »en Jernrist, som førte ind til Kirkegaard den, og som for mig stod som en Faldgrube for de smaa Barnefødder«. At selv ældre Mænd kunde nære Ængstelse for at passere Kirkeristen viser den Klage, som Præsten i Aulum 1772 indsendte til Biskoppen: »Min Ind- og Udgang til Kirkegaard og Kirke over en søndersplittet Jernrist med en dyb Grøft under sætter mig i Skræk for at brække mine Ben«. — Det har endog været paa Tale, at selve den onde ikke turde gaa over Kirkeristene. I alt Fald noterer Professor J. Magnus Petersen i sine Minder, hvorledes man paa Samsø i 1870erne fortalte, at Kirkeristen havde den Opgave at hindre Fanden i at komme ind paa Kirkegaarden, »thi de mange korslagte Jern i Risten nærrede han stor Skræk for at sætte sin Fod paa, da hans Hestefod ikke turde træde paa dem for ej at blive klemt fast i Krydsene«. Magnus Petersen fortæller videre, at han en halv Snes Aar tidligere havde bemærket den samme Overtro i Blekingen. At Troen paa Korsets beskyttende Magt overfor det onde i Forbindelse med den praktiske Erfaring om Jernristens Virkning overfor de hov- og klovbærende engang kan

1. Vestre Kirkerist paa Nr. Bork Kirkegaard.

have fremkaldt saadan Forestilling er jo muligt, men maaske skal disse Beretninger dog snaest tages som et Udslag af Folkelunet, som den fremmede saa let kunde misforstaa.

De forholdsvis faa Kirkeriste, som Forfatteren har haft Lejlighed til at se, er enten konstruerede saale-

2. Kirkerist paa Lønborg Kirkegaard.

des, at firsidede, fingertykke Jernstænger er lagt paa tværs for hinanden og bundet sammen ved Jærnringe omkring Skæringspunkterne — som paa Risten i Nørre Bork (Fig. 1), — eller saaledes, at trinde Stænger under ret Vinkel er stukket gennem et mindre Antal fladsmedede Jærn. Den sidste Form synes at være den

almindeligste og ses f. Eks. paa Risten i Lønborg (Fig. 2). Paa denne Rist er den indbyrdes Afstand mellem de syv trinde Stænger $6\frac{1}{2}$ Centimeter, medens der imellem de tre fladsmedede Jern og atter mellem de yderste af disse og Trærammen maales 21 Centimeter. Maskerne bliver herved aflange, medens de paa Risten i Nørre Bork er kvadratiske. Jærnene er som Regel tilspidsede og slaaet ind i den solide Træramme, der omgiver Risten. Størrelsen er naturligvis noget vekslende, Risten i Lønborg maaler 80 Centimeter i Kvadrat, medens en anden fra Onsbjerg paa Samsø (nu skænket til Dansk Folkemuseum) har et Tværmaal af 113×96 Centimeter. Bredden retter sig selv sagt efter Laagens eller Portalens Maal, medens en Del af Længden undertiden springer frem paa den ene eller begge Sider af Muren eller Pillen. — Gruben under Kirkeristen er stensat eller opmuret. En saadan gammel Grube, som Forfatteren paa Nationalmuseets Vegne fremgravede 1922 ved Greve Kirke mellem København og Køge, var 88 Centimeter dyb og 173×88 Centimeter i Tværmaal. Siderne var opmurede med Kridt og Mursten i Kalkmørtel.

Kirkeristen er en gammel Opfindelse, der allerede har været kendt i Middelalderen. Folkevisen lader Liden Kirsten gange over Kirkerist, og 1467 nævnes Riste i Roskilde. I skriftlige Kilder finder vi fra ældre Tid mange Vidnesbyrd om Ristenes almindelige Udbredelse ved Landets Kirker. 1647 omtales Kirkeristen i Nørre Sundby, 1772 hører vi om den i Aulum. Da der 1630 efter Kejserkrigen blev taget Syn over Vejle Købstads Kirke, savnedes der hele fire Riste i Kirkegaardsmuren, og i samme Krig havde de kejserlige Tropper borttaget to Riste fra Mariager Kirke. De mange bevarede Besigtelser af Kirkerne ef-

ter det 17. Aarhundredes Krige viser, at Ristenes Jern har været velkomment Bytte for Fjendens — og vel ogsaa Landets egne — Feltsmedier. Paa Fyn borttog Svenskerne f. Eks. Kirkeriste i Vester Skjerninge, Marslev, Agendrup og Drigstrup, og det skyldtes maaske ogsaa Krigen, at Ristene ved Munkebro, Kirke-Søby og Raarup Kirker i 1660erne maatte istandsættes. Vester Aaby betalte 1667—68 Smeden for Jærn til to nye Riste og en Tømrer for Træværk til hele tre Riste og havde desuden en Udgift for at faa Gruberne under alle tre Riste rensed op. Kirkeristen ved Sct. Hans Kirke i Odense nævnes 1693. 1820 laa en Rist endnu i Nørre Broby, og søger vi paa de sydfynske Øer, finder vi paa Langeland Ristene i Lungelse og Humble 1743 samt paa Ærø flere, hvoraf den i Brejninge endnu er i Behold. Paa Sjælland ligger Risten endnu ved St. Bendts Kirke i Ringsted og Rester af Riste er i nyeste Tid set paa Sigerslevvester, Grevinge, Odden og Ourø Kirkegaard. Næstved St. Peters Kirke betalte 1611 for Risten at fly »for Svins Overgang«.

I Helsingør nævnes Riste 1529 og 1560, i Køge 1596.

Som det fremgaar af denne Oversigt kunde der være flere Riste paa samme Kirkegaard. Hver Indgang maatte jo have sin. I saa Fald betegnede man de forskellige Riste efter det Verdenshjørne, hvorimod de laa. 1467 hører vi om den søndre og vestre Kirkerist ved Roskilde Domkirke, 1512 om den østre Rist ved Københavns Nicolaj Kirke og i samme Aarhundrede om den østre og vestre ved Kirken i Nakskov. Man kunde dog ogsaa give Ristene Navn efter et eller andet i Nabolaget. I København og Viborg vidste hver stedkendt, hvad »Skoleristen« var. I sidstnævnte Købstad talte man ogsaa om »Mellemristen«. Begrebet Kirke-

rist trængte saa stærkt ind i Folks Bevidsthed, at man ikke nævnte den eller den Laage, men derimod den eller den Rist. Og Betegnelsen bredte sig endnu videre, idet Ristens Navn blev overført paa den Færdselsaare, som den gav Adgang til. I Købstæder som Viborg, Aarhus, Faaborg, Kerteminde, Skelskør og Lund bar Stræder eller Gyder Navn efter Kirkeriste.

3. Kirkerist fra en mellemeuropæisk Kirkegaard 1548.

— Et enkelt Sted i Landet, paa Bornholm, har man en særlig Betegnelse for Rist og følgelig ogsaa for Kirkerist: »Kerkegringa«.

At Kirkeriste har været brugt langt udenfor Danmarks Grænser viser det som Fig. 3 gengivne Billede, som er gengivet efter »*Gemeiner loblicher Eydgno-schafft*«, Zürich 1548. Det er formentlig den ældste eksisterende Fremstilling af en Kirkerist. Vi har ovenfor set, at Kirkeriste kendtes i Danmark, i den senere Middelalder. Hvornaar de først er kommen i Brug

vil næppe nogensinde kunne oplyses. — Paa Gotland har man anbragt Ristene i de Broer, der førte over Kirkegaardsdigernes Grøfter, og saafremt denne Anbringelsesmaade har gammel Hævd, er denne Form sandsynligvis den ældste, hvis Idé senere kan være overført til Riste med Grube.

Forhaabentlig vil enkelte Kirkeriste faa Lov at blive paa deres gamle Plads som et Minde om svundne Tiders Forhold. Kun faa er nu tilbage, og blandt dem hører Ristene i Lønborg og Nørre Bork til de bedst bevarede.

MADS SCHOU PAA HOLTBJERG

Af Journalist *Peter Schou*, Skive.

Skovfogedhuset i Aale.

Den 20. April 1761 fødtes i »Aale Skovhus« — en Skovfogedbolig i Aale ved Horsens — Stamfaderen til den *Schou-Slægt*, som i en Aarrække, mest som ledende Handelsmænd, var med til at sætte Præget paa flere vestjyske Byer, især Holstebro og Struer. Denne Stamfaders Navn var *Mads* — Efternavn havde simple Folk jo ikke den Gang; men hans Fader, der ligesom dennes Fader tidligere var en fattig Skovfoged under Herskabet paa Hovedgaarden *Bjerre*, hed *Frederik Christian* (et Navn som ogsaa en Del af Efterkommerne har haft eller har), og *Mads* kaldtes derfor først *Mads Frederiksen*. — Til det Skovhus, hvor *Mads* voksede op, hørte ingen Jord; men *Frederik* Skovfoged havde en halv Snes Faar og et Par Køer, som han havde Tilladelse til at lade græsse paa Aale Bys Mark. *Frederik* Skovfoged blev Fader til 9 Børn; men deraf døde de 5 som smaa. Af de efterlevende var tre Døtre: *Dorothea* (*Dorthe*), *Sidsel* og *Birthe* (*Birret*) *Marie*, saa *Mads* var den eneste efterlevende Søn.

I 1772, altsaa da *Mads* var en 11 Aars Knægt, kom der nyt Herskab paa *Bjerre*, idet Kammerherre *Holger Sehested*, tidligere *Timgaard*, *Rybjerg* (*Velling*) og *Jungetgaard* (*Salling*), og hans Hustru *Edel Margrethe Gersdorff* blev Ejere af Gaarden. Denne Mand

fik en ganske overordentlig Betydning for Mads's senere Liv, og det skyldtes for en stor Del ham, at Mads naaede saa vidt frem, som han gjorde. Holger Sehested, hvis Hustru døde paa Bjerre i 1780, købte samme Aar Hovedgaarden *Herningsholm* i Herning Sogn, som da kun var et Annex til Rind Sogn, og flyttede dertil. Fra hans Bjerre-Tid maa han imidlertid have fattet Godhed for Mads Frederiksen; thi han tog den nu 19aarige unge Mand med sig til *Herningsholm*, eller ogsaa havde han faaet ham dertil tidligere. I den første Tid menes Mads at have været Gaasehyrde her; men i 1784, da hans Fader, Frederik Skovfoged døde, var han Skytte paa Gaarden. — Faderens Ejendele blev ved Skiftet opgjort til 32 Rdl., men Gælden til 56, saa Mads arvede intet hjemmefra. Hans Søster Sidsel og hendes senere Mand, Jens Madsen, overtog Boet, indbefattet Gælden, og de blev boende i Skovhuset som Skovfogedfolk. (En af deres Sønner, Holger Jensen Schou, der blev Lærer i Borbjerg, er omtalt i Hardsyssels Aarbøger 11. Bind (1917) Side 132—153 og 23. Bind (1929) Side 20—24).

Paa Herningsholm.

Omkring Nytaar 1786 skifter Mads Stilling og bliver *Tjener* hos Holger Sehested (i Stedet for Morten Sørensen Malund, som blev gift med en Kammerpige paa Gaarden og fik »Vaabenskjold« i Forpagtning.) — Paa en Folketællingsliste fra Juli 1787 er først opført: »Holger Sehestedt, Hosbond, 53 Aar«, derefter »Margrethe S . . hans Datter, 25 Aar, ugift«, som Nr. 3: »Mariane Juul, 26 Aar, ugift, Frøken-Pige« og saa som Nr. 4: »Mads Frederiksen, 26 Aar, ugift, Tjener«. Efter ham er opført

en Fuldmægtig, en »Gardtner«, en »Skøtte«, en La- defoged, en Kusk, en Staldkarl, en Stuepige, en Hus- holderske, en Kokkepige, en »Hjølpepige«, 2 Røgttere, 1 Faarehyrde, 1 Studhyrde, 1 Svinehyrde, 1 »Brøgers« Pige, 1 Mejerske og 5 Malkepiger, altsaa ialt 24 Per- soner foruden Herskabet.

Tjeneren som Degn.

Holger Sehested havde nok opdaget, at Mads kunde bruges til lidt af hvert; i hvert Fald maatte han som Tjener passe Degnegerningen i Nabosognet Gjellerup, hvad der for en Nutidsbetragtning synes meget ejen- dommeligt, men den Gang nok ikke var saa ualmin- deligt. Det hang saaledes sammen med denne Bibe- skæftigelse: Degnen i Gjellerup, Claus Linderoth, var nemlig af Helbredshensyn — sandsynligvis havde han faaet et Slagtilfælde — ganske ude af Stand til at passe sin Gerning. Han kunde imidlertid ikke afskediges af Embedet, da han var udnævnt paa Livstid. Men Godsejeren — altsaa i dette Tilfælde Sehested — havde Ansvaret for, at Embedet blev ordenligt bestridt, og han sendte saa sin Tjener Mads hen i Skolen for at undervise Børnene. Paa den Tid stilledes der ikke store Krav til Lærerne, og der undervistes kun i Læs- ning og i Religion (i sidstnævnte Fag forøvrigt kun en ren Indterpning af Skriftsteder og Salmever). Skriv- ning og Regning var det de færreste, der lærte paa den Tid.

Allerede fra 1787 har der aabenbart været arbejdet paa at faa Mads Frederiksen indsat i Degneembedet paa en eller anden Maade. Følgende Erklæring fra Herredets Provst tyder i hvert Fald herpaa:

»Paa Forlangende bliver herved bekræftet, at Sr Mads

Frederiksen af Herningsholm paa 2 Aars Vinters Tid har til Fornøjelse ført Skoleholders Tjeneste udi Gjellerup Sogns anbefalnde Skole, da Sædedegnen Sr Claus Linderoth har været saa svagelig, at han den ej kunde forestaa. Sangen [i Kirken] har bemeldte Mads Frederiksen ogsaa ofte i den Tjeneste været assisterlig.

Gjellerup Præstegaard, den 22. Juli 1787.

Oluf Petersen

Provst i Hammerum Herred og Sognepræst til Gjellerup.

Det lykkedes nok ikke at faa Mads Frederiksen gjort til Degn denne Gang. To Aar efter gøres der endnu et Forsøg, og Provsten sendte da følgende Anbefaling for Mads Frederiksen til Biskop Middelboe i Ribe:

Ifølge foruden den Attest, som jeg under Dato 22. Juli 1787 har givet Sr Mads Frederiksen Schou, Kammer tjener hos Hans Høj-Velbaarenhed, Hr. Kammerherre d[e] Sehestedt, til Herningsholm angaaende det Skolehold, han 2 à 3 Vintres Tid holdt til Fornøjelse og Ungdommen til Nytte, for den gamle og svage og maalløse endnu i lige Skrøbelighed levende Degn, Sr Claus Linderoth her til Gjellerup Menighed, med Læsning, Undervisning og Sangens Tjeneste, kan jeg fremdeles bevidne, at bemeldte Mads Frederiksen Schou har gode Egenskaber, er ærbar, stille, ædruelig og gudfrygtig og øver sig stedse i Religionens Kundskaber, og er vel værd, naar den Højestes Behag og Villie er dertil, at han forhjælpes til det Maal, han sigter, og den Tjeneste, han attraar, hvortil jeg og underdanigst vil have ham hos vores Højst foresatte Kjæreste Hr. Biskop rekommanderet.

Gjellerup Præstegaard, den 12. September 1789.

Oluf Petersen.

I denne Anbefaling er for første Gang blandt de fundne Dokumenter anvendt Tilnavnet *Schou* om Mads og dermed om en af Slægten. Mads havde naturligvis faaet dette Tilnavn, fordi han var opvokset i en Skov. Forøvrigt brugte man i lang Tid Stavemaaderne »Schou« og »Skov« i Flæng. Det sidste var jo i og for sig det naturligste; men paa den Tid anvendte man meget mere »ch« end nu, antagelig under tysk Paavirkning, og det blev altsaa »Schou«, der blev Slægtsnavnet. — Den Karakteristik, der blev givet af Mads i denne Anbefaling, synes maaske ikke at falde helt sammen med det Indtryk, man vil faa af ham ved Læsningen af det følgende; men Provsten, overfor hvem Sehesteds Indflydelse utvivlsomt har gjort sig stærkt gældende, har sikkert valgt at anføre de Egenskaber, som fandtes bedst egnede til at gøre Indtryk paa Biskoppen.

I Februar 1790 synes Mads selv at have været i Ribe for at præsentere sig for Bispen og blive overhørt i sine Kundskaber. Han fik da følgende tredie Anbefaling med:

»Nærværende unge Karl, Mads Frederiksen Schov, hos hans Højvelbaarenhed, Hr. Kammerherre de Sehestedt til Herningsholm, ønsker jeg den Gunst og Bevaagenhed hans Højvelbaarenhed har lagt paa ham i at kalde ham til adjungerende og succederende Degn for Giellerup Menighed i den aldrende, dumme [stumme] og uduelige Claus Linderoth hans Sted, og Embedet i det første at tiltræde, naar den gamle Degn dør eller rent afstaar. — Og da bemeldte Mads Frederiksen Schou er mig en bekiendt Person af sit stille, ædruelige og velanstændige Væsen, saa ønsker jeg ham, som jeg til Embedet har fundet ej uduelig, Naade,

Lykke og Yndest hos vores Foresatte S. T. Hr. Bis
skop Middelboe i Ribe«. (Underskriften).

Overhøringen har Mads Schou aabenbart klaret, thi A° 1790 Dom Judica (en Søndag midt i Marts) blev han indsat som »adjungerende og succederende Sogndegn for Gjellerup Menighed«. At han blev »succederende« Degn vil sige, at han kunde ikke overtage Embedet, før hans Forgænger var død eller af egen Drift traadte tilbage. Dette gjorde han imidlertid ikke; han har rimeligvis ikke haft noget at leve af, hvis han fratraadte, og noget Pensionsvæsen fandtes jo ikke den Gang. Mads Schou maatte derfor vente til Linderoths Død med at blive virkelig Sogndegn.

Mads Schou bliver Jordejer.

Samme Aar, som Mads Schou blev succederende Degn, blev han ogsaa Jordejer idet Holger Sehested d. 18. Juni 1790 udstedte Skøde til ham paa Ager-
skov By i Gjellerup samt et Sted i Gjelleruplund. Ager-
skov By bestod af 5 Gaarde, som forskellige havde i Fæste. (Hartkorn ialt: 16—2—17, Købesum 2000 Rdl.).

Dette skete kort efter Stavnsbaandets Løsning og blot 9 Aar efter den i 1781 udstedte Forordning om Jordfællesskabets Ophævelse. Godsejerne havde nu ikke længere fuldstændig Krammet paa Bønderne, og Holger Sehested tog Konsekvensen af de ændrede Forhold og solgte løs. Alt Bøndergodset til Herningsholm blev solgt paa faa Aar, og Bønderne i Sognene: Herning, Rind og Gjellerup blev selvejende, hovefri Gaardmænd. — Mads Schou fik altsaa sin Part med her. Han maa vel have kunnet samle nogle Penge sammen, hvis

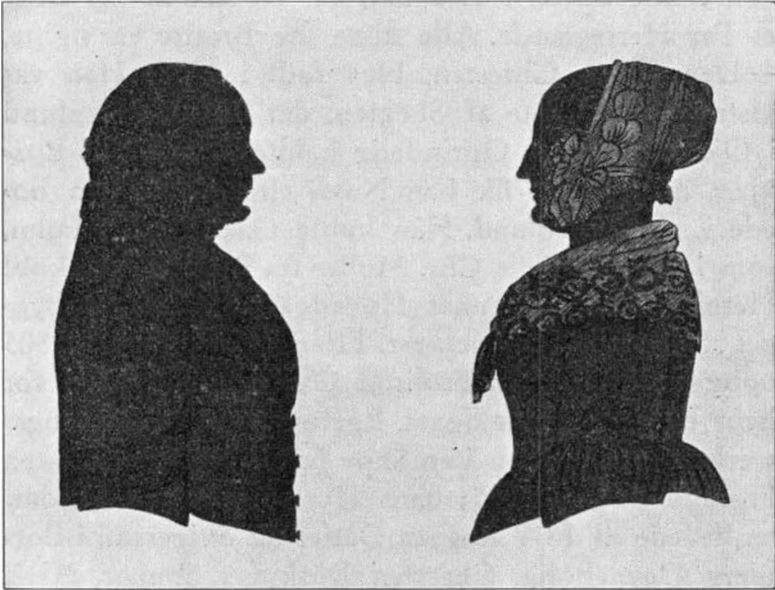
Købesummen da ikke var pro forma, eller hvad der maaske er det sandsynligste skulde betaales efterhaanden.

Den 2. August 1790 fik Mads Schou Afbyggerstedet *Holtbjerg* i Fæste til Overtagelse Aaret efter. Paa denne Ejendom holdtes der 2 Heste og 4 Køer. — Til Mads Schous Overtagelse af *Holtbjerg* synes der at knytte sig en interessant Historie, som det dog næppe er muligt at faa opklaret fuldtud. Men i *Hammerum Herreds rekonstruerede Skøde- og Pantebog* findes en underdanig »Promemoria« af 30. Marts 1791, en Klage fra Stedets daværende Fæster, Knud Jensen, over, at Holger Sehested har forlangt, at han skulde fraflytte *Holtbjerg* til den tilstundende Paaske. Knud Jensen hævder, at det er ulovligt at fratage ham Fæstet og vil gaa til Retten. Imidlertid har det ikke lykkedes for ham at faa sin Sag gennemført; thi Mads Schou fik som førnævnt Ejendommen i Fæste. Faa Maaneder efter, nemlig 22. Juni 1791 købte han Ejendommen. — Holger Sehested nøjedes nemlig ikke med at sælge Bøndergodset; den 27. Nov. 1790 havde han skaffet sig Rentekamrets Tilladelse til at bortsælge Hovedgaardsjorden saa nær som 100 Tdr. Ld; ogsaa heri fik Mads Schou altsaa sin Del. Skøde af 22. Juni 1791 omfatter foruden selve *Holtbjerg* (Htk. 0—3—3—0) tillige »Parcelen Nr. 6« (*Herningsholm* var blevet inddelt i 19 Parceller) og tillige den Anpart af Knuds-mose, som hørte til Parcelen. Købesummen var 600 Rdl.

Mads Schous Hustru og hendes Slægt.

I Aaret 1791 foretog han ogsaa en anden vigtig Handling, idet han Fredag d. 23. Sept. 1791 holdt Bryllup. I *Gjellerup Kirkebog* læses herom: »1791 d. 23. Sept. kopuleret Mads Friderichsen Schou fra Holt-

berg, kaldet til Degn for Gjellerup Sogn og Anne Christensdatter af Frølundæ. — Frølund er en By i Gjellerup Sogn, og dette Navn, der brugtes som Slægtsnavn om Mads Schous Hustrus Slægt, er tilligemed en Del andre Navne fra denne Egn Bevis paa, at ogsaa denne Hedeegn en Gang har været skovbevok-

Mads Schou og Hustru.

set. Dette menes at have været Tilfældet indtil det 17. Aarhundrede.

Om *Frølunderne*, som ved to Ægteskaber blev indgiftet i Schou-Slægten, saa at en stor Del nulevende af denne Slægt ogsaa nedstammer fra dem, vides følgende:

Stamfaderen (den første af Slægten, der kendes noget til) boede vistnok i Bording eller Ikast og var antagelig født i Byen Ruskjær i Bording Sogn (det sydligste Sogn i Ginding Herred) eller ogsaa havde

han tjent der. I alt Fald kaldtes han »Ruskjær«. Han havde en Søn, der hed *Peder* og blev født omkring 1680. Han skal have været med i Slaget ved Gadebusch 1712. Denne Peder havde igen 5 Sønner, nemlig: *Niels, Peter, Jens, Thomas* og *Chresten*. De tre boede i København som Silke- og Klædehandlere, den fjerde boede i Arendal, var Købmand og ejede et Par Herregaarde. Alle disse fire Brødre var ugifte. — Den femte, Chresten, blev født i 1733. Han var vistnok den første af Slægten, der boede i Frølund i Gjellerup Sogn. Oprindeligt kaldtes ogsaa han Ruskjær, men senere fik han Navn efter Byen, han boede i, altsaa Frølund. Han købte Gaarden Nørholm, som i 1792 af Jens Chr. Møller fra Birk blev frakøbt Herningsholm af dennes Hovedgaardsjord og opbygget af Rasmus Gammelager. Efter en Ildebrand i 1805 opbyggede Christen Frølund Gaarden lidt Nord for hvor den før havde ligget. Egetømmeret til Bindingsværket hentede han i en Skov nær Kolding. Chresten Frølund døde i 1805; hans Hustru, Maren Nielsdatter, levede til 1817 hos sin Datter og Svigersøn i Borbjerg Degnebolig. Chresten Ruskjærs Sønner, Niels og Thomas, opkaldte hver en Søn efter Svogeren Mads Schou paa Holtbjerg (Mads Schou Frølund). En anden Søn af Thomas Frølund var den kendte Kordegn og Forfatter, L. Ch. Th. Frølund i Holstebro. — Anne Frølund, Mads Schous Hustru skal have været »en storslaaet, velbegavet Kvinde, som var bekendt for sine heldige Kure« (hvilket sidste hun nok var fælles med Manden om.)

I Holstebro.

Kort efter Brylluppet forlod det nygifte Par Herningsøgnen for nogle Aar, trods Mads Schous Degneger-

ning og Landbrug. Ved den Tid, altsaa i 1791 solgte Holger Sehested nemlig Herningsholm til Morten Vestrup for 23.000 Rdl. og købte en Gaard paa Nørregade i Holstebro, hvortil han flyttede. Det var den yderste Gaard paa Gadens vestre Side, nemlig den i Midten af Aarhundredet opførte »Holstebro Bisgaard«, der var opført paa Bisgaards Toft, der havde hørt til den gamle Bispegaard. — Det ser ud til, at Mads Schou

efterhaanden var blevet »Pot og Pande« for Sehested; i alt Fald tog denne ham med til Holstebro. Der maa saa være sørget for en Vikar til Degnegerningen, og Holtbjerg har formentlig været forpagtet bort. Muligvis har Schou dog om Søndagen sunget i Gjellerup.

I Holstebro købte Sehested i Nærheden af sin egen Bolig og ligeledes beliggende i Nørregade et Par smaa Huse,¹⁾ hvori der var Lejefolk. I det ene af dem blev Schou »installeret«. Til disse Huse var der ingen Brønd; men der var i Byen en »kommunal Brønd«, og Schou og de to andre Familier, som boede der, maatte i Fællesskab betale 20 Skilling aarlig til Kæmnerkassen for Brugen af Brønden. Af Skatter til Holstebro betalte Schou »Kirurgskat«, der dog kun beløb sig til nogle Skilling — varierende mellem 4 og 28 Sk.; — det var dyrest de Aar, Vægteren skulde have nye Klæder. — I de gamle Dokumenter fra den Tid benævnedes Schou altid som »Seigneur Skov«. Paa alle Sehesteds Skøder og andre Dokumenter fra Holstebrotiden findes Schous Navn som Vitterlighedsvidne.

Schous Familie blev i Holstebro forøget med 3 Børn. Den førstefødte var en lille Pige, og hun fødtes den

¹⁾ Foruden Bisgaard ejede Kmhr. Sehested 1791 og 1794 et Hus, Nr. 9, paa Vestsiden af Nørregade.

24. Juli 1792. Hun blev opkaldt efter sin Farmoder Maren, men døde samme Aar. Den 22. Dec. 1793 fik de atter en Datter, som ogsaa blev kaldt *Maren*.¹⁾ — To Aar efter, d. 4. Sept. 1795 fik de den første Søn, der blev kaldt *Frederik Christian*²⁾ efter Farfaderen. Han blev hjemmedøbt d. 1. Okt. Ved Fremstillingen i Kirken var Fadderne: Md. Kiærbye, Md. Weyrup, Wium, Faber og Brandt. — I 1797 fødtes Sønnen *Kristen*,³⁾ opkaldt efter Morfaderen, Kristen Frølund. — Fra disse Aar vides det, at Mads Schou og hans Hustru i 1796 var til en Barnedaab hos den sidstnævntes Broder i Vraa ved Herning. Den paagældende Kirkebog beretter herom: 1796 d. 15. Søndag efter Trinitatis døbt Peder Frølund og Hustru, Vraa, deres Datter Anna Cathrine. Faddere var: Hr. Schou og Kone fra Holstebro, hvilken sidste bar Barnet, dernæst Christen Ruskjærs Kone af Frølund og Hr. Ringsted fra Kjøbenhavn«. Pudsigt nok har Evald Tang Kristensen, der har set denne Indførsel, tænkt sig, at den omtalte »Hr. Schou« var en Broder til Mads, idet E. T. K. ikke har vidst, at Schou da boede i Holstebro. At det er Mads selv, her er Tale om, kan sikkert ikke betvivles.

Atter paa Holtbjerg.

I Juli 1798 solgte Sehested atter sine Ejendomme i Holstebro og flyttede til »Laulund«, som havde hørt til Herningsholm. Laulund var da delt i 4 Parceller. Sehested købte først en af disse af Poul Huus for 1700 Rdl; men senere købte han ogsaa de andre Par-

¹⁾ Blev gift med Møller Chr. Poulsen, Veggen Mølle † 1869.

²⁾ Købmand i Ringkøbing, senere Toldforvalter i Holstebro † 1889.

³⁾ Gaardejer i Hinge. Senere Kontorist.

celler, saa Laulund atter blev samlet. Her døde han, vistnok i 1812. — Som Nissen i Eventyret flyttede Mads Schou atter med, dog ikke til Laulund, men til Holtbjerg, som han nu selv overtog Driften af. I 1799 døde den lamme Degn, Claus Linderoth, og Mads Schou overtog nu hans Embede.

Paa Holtbjerg fødtes atter 3 smaa Schou'er, nemlig *Niels*¹⁾ (^{5/10} 1803) (muligvis opkaldt efter Holger Sehesteds Søn, Niels Sehested paa Rydhave), *Edel Margrethe*²⁾ (^{13/1} 1805), opkaldt efter Sehesteds afdøde Hustru og *Holger*³⁾ (^{1/5} 1808) efter Sehested selv. Foruden disse Børn — før den førstnævntes Fødsel — blev der vistnok født yderligere 3 Børn; men de er alle døde som smaa.

Degnen Mads Schou.

Degnegerningen gjorde Mads Schou ikke meget ud af. Den bestod dels i at være Præstens Medhjælper i Kirken og dels i at holde Skole for Børnene. Den sidstnævnte Del skubbede Schou snart fra sig og holdt Stedfortræder dertil. (I Aaret 1808 var der saaledes en Stedfortræder ved Navn Jens Chr. Baggesgaard, og han underviste ogsaa Schous Børn privat.) — Hvad Kirkegerningen angaar, saa mødte Schou i Kirken om Søndagen de første Aar; men ogsaa dette hørte senere op. Embedet vedblev han at beholde til Nytaar 1810, da han nok nærmest blev tvunget til at frasige sig det. De Gjellerup-Folk var nemlig forargede over, at han ikke mødte til Gudstjenesterne,

¹⁾ Ejer af Holtbjerg, Ikast Nygaard, Lavlund, Vinding-Ramskov. Fader til fornylig afdøde Kbm. Jeppe Schou, Holstebro, * 1841, † 1931.

²⁾ Gift med Gdr. P. Thomsen i Rind-Lind.

³⁾ Lærer i Hvidbjerg paa Thyholm, † 1859.

men lod Substituten (Stedfortræderen) synge i Stedet, og da han til sidst heller ikke mødte paa de store Højtider for at tage imod Offer, gjorde man ham saa meget Bryderi og udviste saa megen Uvilje overfor ham, at han maatte trække sig tilbage. En af hans Efterfølgere i Embedet, den kendte Folkemindesamler, Evald Tang Kristensen har givet disse Oplysninger om Mads Schou som Degn, og han bedømmer ham ikke mildt i denne Egenskab. Forholdet har jo været det, at Degnekaldet ikke har haft hans Interesse, men nærmest været en Slags »Ben« for ham. Hans Dygtighed laa paa ganske andre Felter.

Mads Schou som Landmand.

Da Mads Schou overtog Holtbjerg, var denne kun en Hedelod med et lille Hedehus paa. Hans Formand — altsaa den tidligere nævnte Fæster, Knud Jensen — skal have sagt om Ejendommen, at den var for stor til Stude, men for lille til Heste. Men med Mads Schou var den rette Mand kommet til; han forstod at faa noget ud af den. I en Række Aar tilkøbte han sig fra sine Naboer saa megen Ager, Eng og Mose til alle Sider, at Gaarden kom til at staa til over 5 Tdr. Hartkorn. I 1795 købte han saaledes Engparcellerne, der kaldtes Laulundskjær, af Herningsholms daværende Ejer, Morten Vestrup, for 460 Rdl. Der mentes, at hans væsentligste Formaal med denne Handel var at gøre Ejendommen saa stor, at hans Sønner derved blev fritaget for at »springe Soldat«. — Han opbyggede Gaarden paa herskabelig Vis, inddelte de mod Knudsmose heldende Marker i Vænge med Diger — ja lukkede Diger op om hver Fold og beplantede dem. Han plantede levende Hegn og anlagde Frugt- og Blomsterhaver samt Løv- og Naa-

letræspartier med Fiskedamme. — Sammen med Morten Vestrup købte han i Aaret 1800 Gaarden »Klitgaard« i Snebjerg, som de lod udparcellere og bortselge til forskellige.

Et Bevis paa, at Mads Schous Beplantningsarbejde blev anerkendt, er det, at Sekretæren for det kongelige Husholdningsselskab, I. C. Hald i en i 1833 udgiven Bog skrev følgende om ham: »Mads Schou paa Holtbjerg var utrættelig i at plante Træer, baade paa sine Diger, i sine Haver og i smaa sluttede Plantager. Ved hans sjældne Omhu lykkedes alt, hvad han plantede, fortræffeligt«

Den tidligere nævnte Kordegn, L. Ch. Th. Frølund betegner et Sted Holtbjerg i Mads Schous Tid som »denne dejlige Ejendom med dens Anlæg og Plantninger«.

Man ser altsaa, at Mads Schou var en baade dygtig og energisk Mand, og paa Plantningens Omraade ligefrem en Foregangsmand. — Tillige dyrkede han Markerne saa fortræffeligt, at han derfor modtog Landhusholdningsselskabets store Sølvbæger og ved sin Død efterlod sin Enke en Gaard af stor Værdi, foruden nogen Formue. Han blev da ogsaa viden om kendt for sin Dygtighed, som af Bønderne næsten blev betragtet som Trolddom.

Et Eksempel paa, at han var godt kendt, har man ogsaa i Museumsforstander H. P. Hansens Bog: »Midtjyllands største Handelshus«, hvor det i Fortegnelsen over Kunderne hos en Købmand Peder Smith i Holstebro, hedder: »Først er der den bekendte Mads Skov paa Holtbjerg«. — Dette Citat viser forøvrigt, at han havde noget langt til Købmanden.

I 1819, efter Kornprisens voldsomme Fald og det efterhaanden forvirrede Pengevæsens Regulering, der foraarsagede, at baade Renter og Skatter blev tryk-

kende, kom Mads Schous Nabo, Morten Vestrup paa Herningsholm, i Vanskeligheder; men Schou klarede sig aabenbart godt gennem Krisen. — Vestrup fik et Laan paa 13.000 Rdl. af den af Staten oprettede ekstraordinære Laanefond, med 1. Prioritet i Herningsholm. Ved den Lejlighed var det Mads Schou, der, sammen med Forligskommissær Lund i Gjellerup (forøvrigt hans Efterfølger i Degneembedet) foretog Taksationsforretningen af den Ejendom, han i sin Tid var Tjener paa. — De vurderede Herningsholm til 60.810 Rdl. Sølv. Laanet hjalp forresten ikke Morten Vestrup ret længe; thi i 1823 blev Herningsholm solgt ved Tvangsauktion.

Personen Mads Schou.

Evald Tang Kristensen har fortalt en hel Del pud-sige Smaatræk om Mads Schou — forøvrigt ikke alle lige smigrende. F. Eks. fortæller han følgende: »Nogle af de Eng- og Moseparceller, der nu hører til Holtbjerg, har i sin Tid hørt til Birk-Gaarde. Naar saa Mads Schou om Søndagen havde sunget i Kirken, indbød han de Birk-Mænd, der var mødt i Kirken, til at følge med sig ind hos Kristen Lindbjærg, der ejede den Gaard, som laa næst ved Kirken, og hvor der i mange Aar var nogen Smugkro. De fulgte Indbydelsen, og saa trakterede Mads Schou med et Glas Brændevin eller to. Hvis Husets Folk da kom med smaa Glas, sagde han helt fortrydelig: »Hvad er det for nogen Krum Glas, I her kommer med, lad os faa ordentlige Glas«. Der kom saa Halvpægleglas paa Bordet, og nu drak Degnen med dem, til de blev helt lystige; saa gav han sig til at handle med dem om deres Moselodder og fik dem for godt Kjøb. Paa den Maade fik han altsaa ogsaa en hel Del Jord samlet,

der laa ham meget belejligt, eftersom disse Lodder ligger nedenfor Gaarden i Øster«. — Tang Kristensen ledsager denne Historie med følgende Betragtninger: »Mads Schou var jo en udmærket Selskabsmand og havde et udmærket Greb paa at snakke med Bønderne, saa det her meddelte kan være troligt nok, skjøndt det just ikke er ham til megen Ære«.

Senere skriver E. T. K.: »En gammel Mand har fortalt, at (Schou) fik Engene af de Birk-Mænd for at kaste dem ind, saa de kunde faa Afledningsgrøfter, og det kan maaske ogsaa passe for nogle af dem«.

T. K. fortæller ogsaa, at M. S. havde sat sig i Hovedet, at han vilde have et Stykke Hedejord, der laa tæt ved Holtbjerg, men ejedes af Gravers Truelsén (eller Troelsen), der havde købt nogle Parceler fra Nørholm og der opført Gaarden »Vesterholm« af et »Hundehus« fra Herningsholm. Da han ikke kunde narre det fra ham, skal han uden videre have bemægtiget sig det, og da Herredsfogden paa den Tid var den berygtede Caspar Møller paa Højris, som ikke var nøjeregnende med Hensyn til at dele Ret og Skjel, og som siden — i 1825 — hængte sig, paa Grund af Bedragerier, gik Gravers ikke Rettens Vej. — E. T. K. tilføjer dog til denne Historie, at den nok er noget overdrevet, idet han dog ikke kunde tænke sig, »at Mads Schou kunde nedlade sig til slikt«. »Men«, tilføjer han yderligere, »Heden var rigtignok den Gang kun af yderst ringe Værdi, og mange brød sig aldeles ikke om at hævde deres Ejendomsret dertil«.

Ved Selvstudium havde Mads Schou erhvervet sig saa mange Kundskaber, at han kunde klare vel for sig med Mund og Pen og være en heldig Raadgiver og Hjælper for dem, der tyede til ham. — Af Sehested og ved Selvstudium havde han ogsaa lært saa

meget af Lægevidenskaben, at han og hans Kone kunde hjælpe syge Mennesker, der kom til dem for »allehaande ind- og udvortes Svagheder«. — Om Schous Lægekundskab har I. A. Frøstrup fortalt følgende: Blandt dem der her i Egnen gav Folk Raad for Sygdomme, var ogsaa Mads Schou. Især var det for æ Restsyggen (Koldfeber) der var i det hele taget mange, der søgte til ham og blev hjulpne.

Som tidligere antydet var det ikke langt fra, at Bønderne troede, at han var en Heksemester. Hvor kunde de andet, naar han lod dem skyde midt ind i hans Hønsflok, uden at de saarede en Høne, ja der fortælles endog, at han lod dem skyde paa sig selv, og at han saa kunde opfange Haglene i sine Hænder. Han kunde ogsaa tvinge Folk til selv at bringe stjaalne Sager tilbage. Men Sagen var jo, at naar et Tyveri var begaaet i hans Nærhed, saa gjorde han i Stilhed sine Undersøgelser, og til den eller dem, som han da havde mistænkt, ytrede han saa: »Dersom Tyven var klog nok og vilde undgaa »den bitte Mand«, saa vilde han til den og den Tid henlægge Kosterne der og der«. — Engang mærkede han, at det svandt i hans Tørvebeholdning. Han havde en Smed mistænkt for at stjæle af den, og en Dag strøede han noget Krudt paa Tørvene. Et Par Dage senere indfandt han sig hos Smeden, og da dennes Kone vilde varme en Kop Kaffe til ham, spruttede og futede det i Ilden. Nu vidste Schou Besked, og da han sagde Farvel, tilføjede han: »Naar I trænger til Tørv, kom saa hellere op til mig, end selv at tage dem i Mosen. Karlen kan godt kjøre et Læs ned til dig». Siden den Tid fik Schou altid smedet først, selv om han ikke havde »Stævning«. »Den, der har mest at male, kommer først til Mølle«, sagde Smeden.

Til en anden Mand, som Schou havde mistænkt for at have taget hans Medegaj, sagde han: »Har du den Gaj afbrugt, som du laante«? — »Jaja, han skal straks faa den«, var Svaret.

Man ser nok, at han havde sin egen Maade at komme efter Sammenhængen paa, og saadan som han kunde revse ligegyldige Tjenestefolk, gjorde ogsaa sin Virkning. — En doven Røgter, der ubarmhertigt piskede paa Kørne, fordi de ikke vilde drikke af det saa godt som tomme Vandtrug, maatte Morgenens efter »spise« Davre af det tomme Fad.

Hans Kone klagede en Dag over, at et Par af Sønerne var blevet saa slemme til at ride paa Vædderen. Det var jo i Kaadhed; men de maatte til Straf skiftes til at ride baglæns paa hinanden og dygtig bruge Pisken, som Faderen var saa god at laane Rytteren. — En anden har fortalt saaledes: »Sønnen Holger havde faaet Vædderen afrettet som Ridehest, og saa en Formiddag, da han sad og red paa den, fik Faderen dette at se. Da Middagen kom, fik han Vædderen trukket hen til Gaarden, og da der saa blev kaldt til Middag sagde han til Sønnen: »Bitte Bror (et af Mads Schous Yndlingsudtryk), du ved vel ikke, hvad jeg har her til dig — din Ridehest fra i Formiddag«. Dermed trak han ham ud til Vædderen og sagde: »Nu kan du sidde her og ride, ilag vi andre spiser til Middag«.

En anden Gang, da Moderen havde beklaget sig over, at Drengene vilde løbe i Strømpefødder rundt om i Gaarden i Sneen, saa tvang Faderen dem til at løbe igen, men i deres egne Spor, og de fik skiftevis Lov at bruge Pisken til hverandre. Dersom de ikke traadte rigtigt, saa vankede der ekstra af den.

Schou var en ivrig Fisker og Jæger, og hans Hunde var ypperligt dresserede. Selv Fiskene i hans Damme

kom, naar han fløjtede — saadan blev der i hvert Fald fortalt. Naar han fiskede nede i Aaen, hvilket tit gik paa, kom der et Par Karle bagefter med en Kobberkjedel til at samle Fiskene i.

Han var, som tidligere nævnt, en munter og vittig Selskabsmand. En Gang fortalte han i et Selskab, at han havde fanget en Gjedde, som ikke kunde vejes paa en fire Lispunds Bismer. Den Tale kunde man ikke forstaa; men saa trak han en fingerlang Gjedde op af Lommen med de Ord: »Nu kan I jo se efter, om I kan veje den paa Bismeren«.

Den 78aarige P. Sørensen Fløe i Køløjær har fortalt Museumsforstander H. P. Hansen, Herning, følgende Historier om Mads Schou:

En Tid havde M. S. en Pensionær (Trap), og ham vilde Mads gerne drive Løjer med. Saa en Dag, Pensionæren skulde med til et Bryllup, siger Mads Schou: »Hvordan ska de go, bette Bror, di sæjer, æ Kuen æ en stuwr Sow«! Ja, det frygtede Pensionæren jo nok for.

Dagen efter spurgte Mads jo til, hvorledes det var gaaet. »Aa jo — det gik endda, for jeg holdt mig til Klipfisken«! lød Svaret. »Da wa de næsten de væst — for di sæjer, te hun bløder æ Fesk op i hinne æjn Wand«! sagde Mads, hvorefter Pensionæren spyttede i det uendelige.

Folkene fik afskaarne Meldmader om Eftermiddagen; men bestandig manglede der en til den, der kom sidst ind. Da Folkene en Dag beklagede sig til M. S. over dette Forhold, sagde han, at han kunde nemt opklare, hvem der aad for mange. Saa skulde han vise igen — det pressede Folkene ham til en Dag. »Ja«, sagde Mads S., »når a no slår med mi rø Low o æ Buer — så stor æ Nawn dæ o æTyw«! Mads slog tre

Gange ned paa Bordet med sin støvede Hue, og saa læste man Røgterens Navn paa Bordet! Synderen gik til Bekendelse, han havde hver Dag sørget for at komme først ind, og saa havde han spist en Meldmad mere, end han skulde have.

Mads Schou havde selvfølgelig i Forvejen skrevet Røgterens Navn med et Stykke Talg paa Bordet.

Paa den Tid behøvedes der kun nogen Dygtighed hos en Mand, maaske ogsaa noget Anlæg til at kunne gøre Løjer, for at komme til at gaa igen efter sin Død. Det var da ikke sært, at en Mand som Mads Schou efter sin Død i Folkemunde kom til baade at gaa igjen og at blive manet.

Kun et Par Gange ved man, at Madam Schou (paa den Tid kaldtes alle borgerlige Kvinder »Madammer« og »Jomfruer«, kun de adelige Damer benævnedes »Frøuer« og »Frøkener«) var utilfreds med sin Mands Opførsel. — En Dag, da han stod og prøvede et Par nye Bukser, kom Karlen i det samme ind og sagde, at der var Vildgæs ude i Mosen. Schou greb da øjeblikkelig Bøssen og fór af Sted, men kom siden hjem med store Huller paa Knæene af de ny Bukser.

Den anden Gang var, da han fik hende til at lave stor Anretning for ingen Ting. Han syntes, at det gik vel tit paa med Skuring og Rengøring, og en Dag, da hans Kone var midt i Travlheden, udbrød han: »Nu faar vi fremmede, og saa vidt jeg kan se, er det baade unge og gamle fra Nørholm (Frølund) og Hørningsholm (Vestrups). De vil sagtens i Mosen at se til Tørvane. Lad Pigen sætte Smørrebrød, Brændevin og Øl op i Salen«. Dette skete; men de fremmede var blot en Flok »Kjæltringer«, som Mads nu bød ind og beværtede saaledes i Salen, at de »hoppede og sprang, hujede og sang«.

Mads paa Holtbjerg havde i det hele taget en Del tilovers for »Kjæltringerne« og delte ikke den almindelige Afsky for disse. — I »Natmandsfolk og Kjæltringer« har Museumsforstander H. P. Hansen, Hering, i Afsnittet om en af disse Folk: »Kræ Mæster« eller »Kræ Tænd« fortalt følgende: »Ved en Auktion i Tanderup var Kræ Tænd ogsaa kommen til Stede. Nu var der, efter den Tids Skik, dækket Bord til de mødte, saa disse kunde faa sig noget Mad under Auktionen. Kræ Tænd har vel kastet lønlige Blikke til det veldækkede Bord. Det blev Mads Schou opmærksom paa, og han sagde derfor: »Er du't sulten, bette Bror«? Jo, Kræ Tænd kunde ikke nægte, at han havde en glubende Appetit til de gode Madvarer, der fandtes paa Bordet. »Saa skal du være saa god at sætte dig om til Bordet og forsyne dig — er der nogen, der laver Vrøvl, kan du bare sige, at Mads Schou har givet dig Lov«. Kjæltringen lod sig ikke nøde, men forsynede sig rigeligt med Mad og Drikke. Derimod kneb det efter Sigende at faa andre til Bords bag efter, hvad Mads morede sig kosteligt over«.

Kræ Tænds Datter, Mette Kierstine, blev en Tid, da hun var syg, plejet hos Mads Schou, for hvilket det offentlige betalte 2 Rdl. — Desuden havde Kræ Tænds Søn, »Jørgen Kat«, som ungt Menneske Plads paa Holtbjerg i Mads Schous Tid.

Mads Schous Død og Eftermæle.

Den 24. Juni 1824 satte Døden Punktum for denne Mands virksomme Liv. Han blev altsaa 63 Aar gammel.

Pastor N. P. Næblerød i Rind holdt Ligprædiken over ham. Denne lød saaledes — med Udeladelse af en Del »Fyld« og Gentagelser — : ». Ja,

arbejde gjorde du, medens det var Dag; til gavnrig Daad var dit fulde Liv indviet, hvad enten vi skue dig som Borger i Samfundet eller som Hoved for din Familie. Fortrolig fra din tidligste Barndom med Livets mangehaande Afvekslinger og Forandringer, udrustet af Natur med fortrinlige Sjæls- og Legemskræfter, begavet med en fortrinlig Iagttagelsesaand lærte du tidlig at kende Verden og Menneskene, og du benyttede dette til ved hver frembydende Lejlighed at indhente dig Kundskaber og Erfaringer, som du siden vidste at anvende til det Alménes Bedste. Hvor mindes vi ikke med hvilken Klogskab, med hvilken Udholdenhed du vidste at virke for hver, der tillidsfuldt søgte dit Raad, din Bistand, din Hjælp. Hos dig fandt den raadvilde altid Vejledning, thi ej var det Daarens letsindige, uoverlagte Ord, der misledede ham, nej, det var Vennens prøvede, velgjennemtænkte Raad der stedse lød. Thi din øvede Forstand, dit gjennemtrængende Blik og skarpe Dømmekraft, din sjældne Iagttagelsesaand lod dig kjende Mennesket fra sin svage og ufuldkomne Side, lod dig igjennemskue Tingene i deres hele Sammenhæng og Følge. Men derfor velsignes du nu ogsaa af dine efterlevende Venner, der altid følede sig saa vel ved dine Raad, Paamindelser og Formaninger.

Du arbejdede, mens det var Dag
 Derom vidner dine Brødre, som du rakte en hjælpende og lægende Haand. Var du end ikke indviet i Lægekunstens Hemmeligheder, var det end ikke overensstemmende med din nærmeste Virkekreds, følte du end stundom det mislige i at øve en Kunst, der saa let kunde have paadraget dig Ansvar og Miskjendelse, o dit gode Hjerte lod dig dog ikke hvile, før du havde besøgt og vederkvæget din syge Broder, der ellers,

det vidste, det følede du, maatte savne Lægedoms Hjælp og Pleje. Ingen Vandring var saa besværlig, at du jo saa gerne tiltraadte den, ingen syg Broder eller Søster i saa ringe Kaar, at du jo villig besøgte den. Og kunde du end ikke hjælpe, du vidste dog altid at raade og vejlede og at byde lindrende Balsam i din lidende Broders Saar. Thi for dig var Apostlenes Ord hellige: At det var den sande Gudsfrygt at besøge Enker og faderløse i deres Nød. Men derfor velsignes du nu ogsaa af dine Medbrødre, som du med din hjælpende Haand hjalp op. Derfor velsignes du af dette Hjerte, der føler og skal stedse med inderlig Taknemlighed føle, hvad det skylder dig for hver Gang du besøgte, husvaledede og hjalp mig og mine.

Du arbejdede derom vidner din ømme Ægtefælle, derom dine elskede Børn. Hvo var det, som gjorde, at den brune Lyngmark maatte vige Pladsen for den levende Sæd? Og hvo var det, der forvandlede de sumpige Kjær og Moser til blomster- og græsrigge Enge. Hvo var det, der omfredede Markerne med yndige, levende Gjærder? Hvo var det, der gjorde Anlæg til opvoksende Skov? — Dog, Tiden vil ikke række til disse og mange flere Spørgsmaal. Det var dig forklarede, som klogelig vidste at gjøre Anlæg, at indrette og at ordne. Det var dig, der med din ufortrødne Flid og Virksomhed forstod at overvinde alle Vanskeligheder, Hindringer og Besværligheder. Det var dig, der med din omhyggelige Haand vidste at pleje de begyndende Anlæg, det var dig, der tidlig og sildig plantede og virkede. Men du nød den Glæde, at Gud gav Vækst. Du nød den misundelsesværdige Glæde at se dit Arbejde trives og nærme sig alt mere og mere til Fuldkom-

menhedsmaalet. Du nød den Glæde med Guds Bi-stand at have betrygget dine efterlevende rundeligt Udkomme. Hædret blev du men endnu mere hædret staar dit Minde ved det talende Mønster naar dit Støv alt for længe siden er blevet til Ormes Føde, da skal Vandringsmanden velsigne dit Minde ved Synet af de græsrigge Marker, de blomsterrige Enge, de fredende Hegn, de skyg[ge]fulde Træer. Da skal den driftige Landmand end mere ansføres til Flid og den søvnagtige vækkes af sin Dorskhed. Hos dig i dit Hus herskede Fred og Enighed, der saa ganske er sjælden Aah, hvor trolig delte I Livets Sorger og Livets Glæder med hinanden, vandrerede saa kjærligt med hende af hende blev du saa ømt, saa kjærligt plejet paa det tunge, tunge, vaandefulde Sygeleje, af hende hørte du saa mangen et trøstende Ord, med bristefærdigt Hjerte begræder hun din Bortgang; men taalmodigt bøjer hun sig i den alvidendes Haand, der vil forvandle Sorgen til Glæde Tungt falder Savnet af dig du salige paa dine 6 Børns Hjerter der i Dag begræder din Bortgang Forglemmende dig selv og dine prøvende Smerter paa dit haarde, langvarige Sygeleje stod din Hu til endnu før din Bortgang at ordne alt, hvad der kunde have Hensyn til deres Lykke i Fremtiden

Afsjælet ligger dit kraftfulde Legeme, der var her Redskab for din Virksomhed. Brustne ere dine Øjne stum er din Tunge, magtesløs din Haand. . . . Fred være med din forklarede Aand, Fred med dit afsjælede Legeme.

Mads Schous Enke, der beholdt og drev Holtbjerg efter hans Død, overlevede ham i 19 Aar, idet hun døde d. 21. Nov. 1843, 75 Aar gammel.

Ved hendes Død blev følgende Vers skrevet.:

Fred med dit Støv! Du ømme Moder, Viv.
 Fred med din Sjæl! Og hils de mange kjære,
 Der gik forud til Evighedens Liv.
 Med dem du skal i Paradiset være.

Ja, med et blidt og gudhengivent Sind,
 Et Hjerte, der for Næsten kunde bede,
 Hun fandt Vej til Paradiset ind.
 Der er du vaagnet alt til evig Glæde.

Paa Herning gamle Kirkegaard ligger der en Gravsten over dem begge. Den findes tæt nord for, hvor den gamle Kirke laa. Det er en Sandsten, 1,5 M. bred og 2,30 M. lang. I Stenens Hjørne findes Blomstermotiver, og selve Indskriften lyder saaledes:

Herunder hviler de jordiske Levninger af
Mads Schou

Ejer af Gaarden Holtbjerg i Herning, født i Aale
 den 20de April 1761
 død paa Holtberg den 24. Juni 1824

Ane Schou

født i Frølund d. 29. Juni 1768, død paa bemeldte
 Holtberg d. 21. Nov. 1843. Disse Tvende bleve
 forenede i Ægteskab den 23. Sept. 1791
 og velsignedes af Gud med 10 Børn
 7 Sønner og 3 Døtre
 hvoraf 4 gik forud for dem i Evigheden

Af Guds Naade var Eders Vandel i Livet
 Virksomhed i gode Gjæringer.

Ved samme Naade vil Eders Eksempel
 Erindres til Fred og Lykke.

* * *

Død og Grav! O taler til vort Bryst
 Lærer os at bære Livets Kummer.
 Lærer os at blidne sidste Slummer
 Og at vinde hisset Himlens Lyst.

Tang Kristensen fandt det mærkeligt, at der ikke paa Gravstenen siges det mindste om, at han havde været Degn i Gjellerup. Han skriver herom: »Det ser ud, som om det var et for Manden længst overvundet Stadium, alt for ringe at have været en sølle Landsbydegn«. Disse uvenlige, for ikke at sige haanlige, Ord forekommer mig at være ganske uberettigede. Som man har set af det foregaaende, følte Mads Schou sig ikke stærkt knyttet til Degneembedet; hvorfor skulde det saa mindes paa hans Gravsten. Hele hans Levnedsløb kunde jo ikke komme med — og forøvrigt har han vel næppe selv bestemt, hvad der skulde staa paa hans Gravsten.

For nogle Aar siden fandtes i »Herning Avis« en Artikel under Overskriften »En Skamplet for Herning«, en Artikel, hvori bl. a. læstes følgende: »Vi gaar lidt længere frem og finder en meget stor Gravsten, der ligger fladt ned paa Jorden. Saadan har den ligget i mange, mange Aar. Græs og Jord har ædt sig ind i Stenens Kanter, saa man næsten kan sige, den er groet fast i Jorden. Hist og her paa Stenen har »Skjolden« fra Jordens Fugtighed og de skiftende Vejrlig Aar efter Aar næsten skjult Inskriptionen. Vi læser: (derefter fulgte den førnævnte Gravskrift over Mads Schou og Hustru).

Hermed sluttet saa Beretningen om Schou-Slægtens Stamfader, hvis Minde i mange Aar efter hans Død var levende blandt Herning-Egnens Beboere, særlig paa Grund af hans Dygtighed og Vittighed. —

Mads Schous Efterkommere.

Af Mads Schous Børn blev Datteren, *Maren*, gift med Christian Poulsen i Veggen Mølle ved Holstebro.

To af deres Sønner, Holger og Magnus, blev Købmænd i Holstebro, og en Datter blev gift med en tredje Holstebro-Kømand (I. C. Møller). — En Datterdattersøn af Maren og Chr. Poulsen er Redaktør Anker Kirkeby, »Politiken«, og en Sønnedatterdatter er gift med Redaktør Roger Nielsen, »Hjemmet«.

Mads Schous ældste Søn, *Frederik Christian* blev Kømand i Ringkøbing og senere Toldforvalter i Holstebro, hvor han i 1889 døde som Byens ældste Borger. — Af hans Sønner blev Mads Storkømand og Konsul i Struer, og Henrik Kømand i Lemvig. En tredje Søn, Andreas blev Sparekassedirektør i Holstebro. — En Søn af Mads Schou i Struer var Konsul Chr. Schou, Struer, senere Førstedirektør i Aarhus Privatbank (se Hardsyssel Aarvog 1917).

En anden Søn af Mads Schou paa Holtbjerg, *Niels*, var Landmand og overtog Gaarden. En Søn af ham var Kømand Jeppe Schou, Holstebro, som døde i Fjor (1931) som 90aarig.

Den yngste Søn, *Holger*, blev Lærer i Hvidbjerg paa Thyholm. En Datter af ham blev gift med Proprietær paa Holtbjerg, senere Meddirektør i Herning Hede- og Diskontobank, Eugen Tolderlund.

Kilder:

L. Ch. Th. Frølund: Stamtavle over Slægten Schou (1874). — Kirkebøgerne for Aale Sogn — Bjerregaards Skifteprotokol. — I. C. Hald: Ringkjøbing Amt (1833). — H. P. Hansen: Midtjyllands ældste Handelshus (1927). — Samme: Natmandsfolk og Kjæltringer. — Pontoppidan: Danske Atlas (1769). — P. Stavnstrup: Hæringsholms Historie. — Evald Tang Kristensen: Gjellerup Sogns

Degnehistorie. — Frølund: Herning Sogn og Plads. — Samme: Stam-
tavle over Slægten Frølund. — Holstebro Kirkebog omkr. 1806.
— Kæmnervæsenets Papirer i Holstebro 1790—1800. — Provstearki-
vet for Hammerum Herred 1790—1800. — Breve til Bispeembedet
i Ribe 1790—1800. — Ligprædiken over Mads Schou.

INDSANDE

FLYVESANDET I KLAUSIE OG THORSTED SANDER

Af Alfred Kaae.

I. Overfladen.

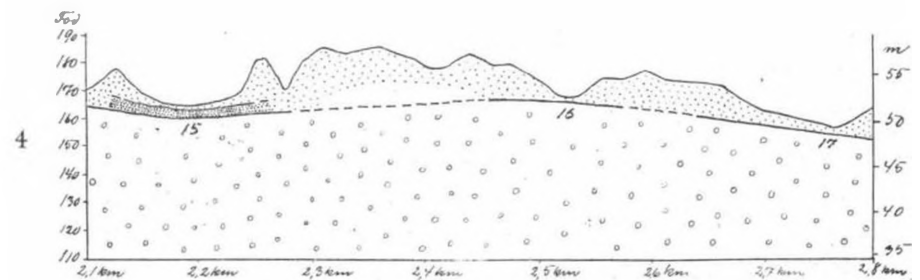
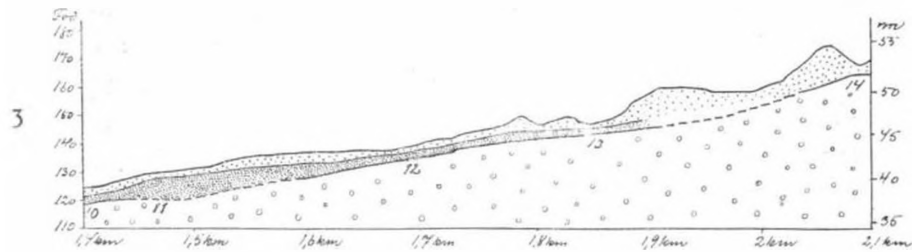
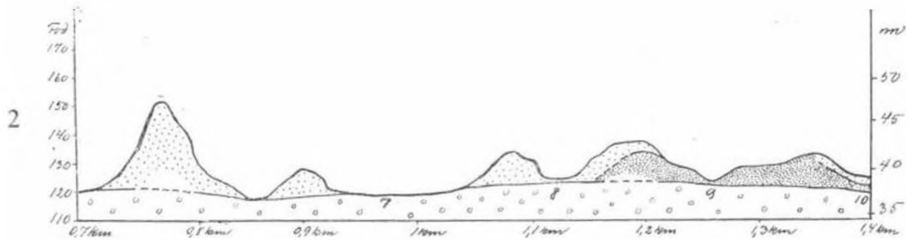
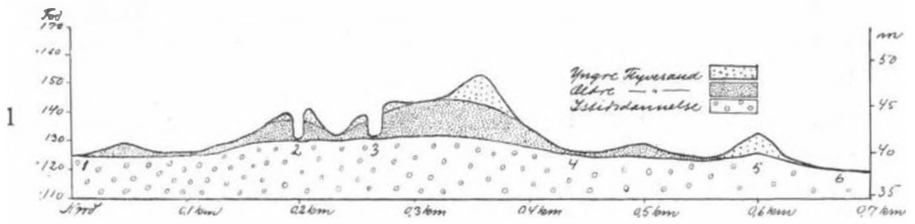
Store Strækninger af den nordlige Del af Thorsted Sogn har været udsat for Sandflugt. Ja, der findes vist næppe noget Sted i hele dette Omraade, hvor Vinden ikke har virket betydeligt enten ved Erosion (Afgnavning eller Udhulning) eller ved Aflejring. Flere Steder er Marker og Moser overknøgne af Flyvesand, og over meget store Arealer danner Flyvesandet Indsander, Klitpartier af stor landskabelig Ejendommelighed, Skønhed og vild Barskhed. Thorsted Sande, der paa Generalstabens Maalebordsblade bærer Navne som Lillesande, Storesande, Kirkesande og Østersanden, strækker sig Nord for Tim Aa fra Sognets Vestgrænse til Fejsømose, hvorigennem Sognets Østgrænse gaar. Det er en Strækning paa hen ved 7 km. Bredden af dette Klitareal er aftagende fra Vest mod Øst og maaler omtrent paa Midten 2,5 km. Klausie Sande ligger Nord for Thorsted Sande, den maaler godt 3 km i Længden, c. 0,6 km i Bredden og er helt tilplantet. Nord for Madum Aa findes i Ulfborg og Vind Sogne tilsvarende Sander, der strækker sig fra Stenild Bakke til Trolldoft. Tilsammen udgør de her nævnte Indsander over 30 km², altsaa et ret anseligt Omraade. Da de tilmed ligger i hinandens Nærhed, ja endog paa visse Steder gaar næsten over i hinanden, præger de Landskabet meget særkt.

Klausie og Thorsted Sander fremtræder som Strækninger med en overordentlig urolig Overflade. Klitoppene er mange Steder nøgne mod Vest, men ellers tilgroede. Mellem Klitterne findes nøgne eller sparsomt bevoksede stenstrøede Flader, som er ganske ufrugtbare. Vi vil nu i det følgende se, hvorledes Sanderne Jordbundsforhold er og prøve paa at danne os en Mening om, hvorledes og hvornaar de er opstaaet. Som Undersøgelsesobjekt har jeg valgt en Strækning gennem begge disse Sander, saaledes at jeg har kunnet tegne en Profil af Strækningen for at illustrere Forholdene. Fig 1, 2, 3 og 4 viser et Snit, der strækker sig i en Linie fra et Punkt paa Kommunevejen fra Rødsten til Lystbæk i Retning af Kronhedens Forsamlingshus og Alfred Gravesens Ejendom, hvor Linien slaar et lille Knæk og gaar lige mod Syd — omtrent følgende Kirkestien. Hele den undersøgte Strækning er 2,8 km lang. Jeg har her foretaget en Række Gravninger, der paa Profiltegningerne er mærket med Tallene 1—17. Det var her muligt at iagttage Flyvesandet og dets Undergrund, som bestaar af Istidsaflejringer, hovedsagelig stenet Sand.

II. Ældre og yngre Flyvesand.

I de 17 Gravehuller er iagttaget følgende: 1) Ved Kommunevejen. Intet Flyvesand; men Humuslaget¹⁾ bestaar af Grus. 2) I et Sandhul. Et tyndt Lag Grus med sandslidte Sten og dernæst groft Sand. 3) Bunden af et lignende Sandhul. Magert Ler med Sten og dernæst groft, noget lagdelt, Sand. 4) Paa dyrket Mark. 0,5 m Humus og Blysand bestaaende af fint Sand uden Sten, (*Flyvesand*). Dernæst et gruset Allag og nederst lagdelt Sand. 5) En Grusbanke, som strækker sig ind

¹⁾ Som Humus betegnes i Artiklen baade Muld og Lyngskjold.

Profiltegninger til Indsande.

under Klitten. 6) Stenstrøet Overflade med stærkt sand-
 slidte Sten. 7) Do. 8) 0,3 m Flyvesand, dernæst Grus
 og magert Ler. 9) En Græsslette mellem Lyngbakker.
 Stærkt humusholdigt Sand og Blysand (Flyvesand),
 dernæst stenet Allag. Skraaningerne i Syd og Nord
 ligeledes med Al. 10) 0,4 m lyst Flyvesand, dernæst
 et Lag humusholdigt Flyvesand med løst, tyndt Al-
 lag og neden under dette stærkt humusholdigt Sand
 og Blysand (Flyvesand) efterfulgt af et tykt gruset
 Allag. 11) Agerjord. 0,4 m humusholdigt Flyvesand,
 dernæst et tyndt sort Humuslag efterfulgt af et ret
 tykt Lag Blysand og et tyndt, fast Allag, hvorunder
 der findes brunligt Sand indtil 2,5 m Dybde, altsam-
 men Flyvesand, som jeg ikke gravede igennem. 12)
 Hede. 0,5 m svagt humusholdigt Flyvesand. Dernæst
 Humus, Blysand og Al, alt fint Flyvesand, hvorefter
 følger smaatstenet Istidslag. 13) Hede. 0,4 m svagt
 humusholdigt Sand som ved 12. Dernæst Humus,
 Blysand og Al af Flyvesand og nederst stenet Istids-
 dannelse. 14) Lavning mellem Klitterne. 1 m Flyve-
 sand, svagt humusholdigt, men uden Spor af Aldan-
 nelse. Derefter stenet Istidslag. 15) En sumpet Slette
 mellem Klitter. 0,3 m Flyvesand, svagt humusholdigt
 med begyndende Podsolering. Dernæst fint stenfrit
 Sand med Humus, Blysand og Al (Flyvesand), der-
 under Istidslag. 16) 0,4 m svagt humusholdigt Flyve-
 sand uden Spor af Podsolering, dernæst Moræneler.
 17) 0,3 m Flyvesand, lyst. Derefter stenet Istidssand.

Flere Steder i det foregaaende har jeg kaldt det fine
 Sand, der danner Humus, Blysand og Al, og som lig-
 ger lige oven paa Istidsdannelserne, for Flyvesand. De
 fleste Steder, hvor jeg har gennemgravet dette Lag,
 er jeg nemlig stødt paa et stærkt stenet eller gruset
 Lag, hvor meget af Stenmaterialet gør Indtryk af at

være poleret af Flyvesand. Det er saaledes Tilfældet ved 2, 3 og 4, hvor Istidslagets Overflade paafaldende ligner Overfladen paa den stenstrøede Slette ved 6 og 7, og begge Steder tyder sandslidte Sten paa, at Vinden før den begyndte at aflejre Flyvesand, har eroderet stærkt i det paagældende Terræn. Ved 2 og 3 kan man iagttage baade Erosion og Aflejring. De to Fordybninger er begge Flyvesandshuller c. 50 m lange.

5. Nordvæg i Sandflugtshullet ved Punkt 3.

Fig. 5 er et Fotografi, som viser noget af Nordvæggen i Hullet ved 3. Øverst ligger c. 1 m aflejret Flyvesand, der nu er ved at bindes af Plantevækst. Det følgende tynde, mørke Lag er gammelt Humuslag, derefter følger et lyst Lag af Blysand og under dette et tykt mørkt Allag, der nedtil gaar over i let brunfarvet Flyvesand, som atter hviler paa det ved Gravehul 3 skildrede stenede Lerlag. Væggen er c. 3 m høj. Nogle vandrette Furer i det nederste af Allaget viser, hvorledes Erosionen i Væggen foregaar, og de nedstyrtede Alklumper er det umiddelbare Resultat af

denne Virksomhed. Paa Hullets Sydside er Væggen et Par Meter højere og viser ligeledes frisk Flyvesandsaflejring over gammelt Lyngskjold og Al. Den høje Top paa Fig. 1 mellem 3 og 4 er Aflejring fra et lignende Flyvesandshul, som ligger lige Vest for Sandhullerne ved 2 og 3. Terrænet mellem 4 og 5 er Agermark, hvor Jorden bestaar af fint Sand uden Sten. Her træffes under Mulden Blysand og Al. Klitten over 5 er, saa vidt jeg kan se, uden Al, ligesom Al heller ikke findes i Overfladen af Grusbanken. Denne Klit er her den nordligste i Klausie Sande. Af det her beskrevne ser man, at Profilen paa Fig. 1 indeholder to forskellige Flyvesandsdannelser, idet alt det Flyvesand, hvis øverste Lag er omdannet ved stærkt fremskredet og betydelige Al- og Blyandsdannelser (Podsoloring), maa betegnes som *ældre Flyvesandsdannelser*, medens Erosionsformer og Aflejningsformer som Hullerne ved 2 og 3, det øverste Lag paa Fig. 5, Toppen mellem 3 og 4 og Klitten over Punkt 5 hører til de yngste i vort Lands Geologi og maa bære Betegnelsen *yngre Flyvesandsdannelser*.

Paa Profiltegningerne (Fig. 1—2—3—4) er det ældre Flyvesand afmærket med tæt Prikning, det yngre Flyvesand med aaben Prikning og Istidsdannelserne med smaa Kredse. De afbrudte Linier angiver det sandsynlige Forløb af de forskellige Lags Overflader paa Steder, hvor disse ikke kunde kontrolleres ved Gravning. De aabne Partier under de store Klitter indeholder muligvis noget ældre Flyvesand.

Paa Fig. 2 findes indtil Sydskraaningens ved 9 ikke Al i Klitterne, som her ligger paa en stenstrøet Flade af Istidsdannelser. Disse Klitter maa altsaa henregnes til de yngre Flyvesandsdannelser. Paa begge Sider af

Lavningen ved Punkt 9 findes betydelige Allag nær Overfladen. Vi er her atter ved Dannelser af ældre Dato. Klitterne paa Strækningen fra 0,6—1,2 km ligger alle i Klausie Sande. Syd for Punkt 9 træffer vi allerede paa Sydsiden af den lille Bakke yngre Flyvesandsdannelser igen, foreløbig dog ikke som Klitter, men som et tyndt Lag, der dækker de ældre Dannelsers Maar og Allag. Fra 10—12 paa Fig. 3 er der Agermark. Ved Punkt 10 kan skelnes tre tydelige Horisonter i Flyvesandet, idet her øverst ligger ganske ungt Flyvesand af lidt muldagtigt Udseende, og under dette træffes et øvre tyndt Lag med Maar og Al og derefter igen Maar, Blysand og Al af betydelig Tykkelse og Haardhed. Af disse to sidste Lag vil jeg kun regne det nederste til det ældre Flyvesand. Det øverste Lag af Al og Maar har sikkert ringe Udstrækning og er ved 11 fuldstændig forsvundet. Syd for Punkt 12 træffer vi igen Klitter; men endnu i Lavningen ved Punkt 13 findes under yngre Flyvesand de gamle Dannelser med deres haarde tykke Allag. Hvorledes nu Forholdet er i de store Klitter i Thorsted Sande mellem Punkterne 13 og 17 kan ikke med Sikkerhed angives; men Forholdene ved 14, 16 og 17 viser sig nærmest at svare til Forholdene i Klausie Sande. Dog findes ældre Dannelser ved Punkt 15, og det er ikke usandsynligt, at der findes Rester af disse inde i Klitterne. Jeg har i hvert Fald flere Steder i Nærheden iagttaget, hvorledes ældre Flyvesandsdannelser rives op i Vestsiden af utilgroede Klitter.

Paa den 2,8 km lange Strækning, som de fire Profilegninger strækker sig over, finder man saa at sige alle Flyvesandets forskellige Stadier: fra den gamle Klit ved 4 og 9 til de vandrende Klitter mellem 6 og 7. Ved 2 og 3 ser man saaledes den gamle Klit

gennemfuret af dybe Vinderosionshuller. Ved 10, 11 og 12 ses det yngre Flyvesand aflejret som jævne Lag, saadan som det plejer at lægge sig paa en Mark, der er beklædt med lavtvoksende Vegetation.

III. Istidslagene under Flyvesandet.

Af Istidens Dannelser under Flyvesandet kan paa Profilen kun iagttages de allerøverste, og kun i den nordligste Del af den undersøgte Strækning har jeg gravet ned i dem for at se, om der var skiftende Lag. Ved Punkterne 2, 3 og 4 er der næsten nøjagtig samme Jordbund. Her findes et tyndt leret Gruslag, der sandsynligvis er den bortsmeltede Indlandsis' Overflademoræne. Under dette Morænelag findes alle tre Steder lagdelt groft Sand, sandsynligvis er det Smeltevandssand; dette Sand er kun ved 4 gennemgravet og hviler her paa fint Sand af omtrent samme Udseende som det, der træffes ved Punkterne 6 og 7 under Grus og stenet Sand. Banken ved 5 hører rimeligvis sammen med den tynde Overflademoræne mod Nord og ligeledes maa det tynde Lag af stenet Sand og Grus ved 6 og 7 tilhøre samme Moræne. Mærkeligt nok udgør Istidslagene, hvor de paa denne lange Strækning enkelte Steder træder i Dagen, den guldste Overflade, langt mindre frugtbar end Flyvesandet. Paa den stenbestrøede Overflade ved 6 og 7 trives Plantevækst kun meget slet. Og gennem hele Klausie Sande, der nu er plantet med Bjergfyr, kan man se, hvordan Træerne paa den stenede, nøgne Istidsoverflade stagnerer, mens Klitternes Trævækst er meget tilfredsstillende.

IV. Slutning.

Det vilde selvfølgelig være af stor Interesse, om man kunde fastslaa den gamle Klits Alder. Det er

dog ikke muligt at gøre dette helt sikkert; men visse Ting tyder paa, at den er ret gammel. Der er saaledes tydelig Forskel paa Udseendet af Flyvesandet i de ældre og yngre Dannelser. Det ældre Flyvesand gør Indtryk af at være fri for organiske Dele, naar man kommer igennem de humusholdige øvre Lag, mens det yngre Flyvesand altid er graaligt og noget muldagtigt i Udseende. Det er aldrig lyst som Havklittens Sand. Det yngre Flyvesands Farve er selvfølgelig betinget af, at det er stærkt blandet med organiske Rester, Blysand og Al fra de gamle Dannelser, hvorfor ogsaa denne Klits relative Frugtbarhed i Forhold til Stensletternes er meget stor. De svære Al-lag, som findes i de ældre Flyvesandsdannelser, tyder paa, at der har været Ro en lang Tid; saa kom den yngre Sandflugts Tid, som endnu ikke er helt forbi. I den Tid er de ældre Flyvesandsdannelser mange Steder brudt op af Vinden, først som Hullerne paa Fig. 1, Punkt 2 og 3, og senere er visse Dele som ved de stenstrøede Sletter 6 og 7 blevet fuldstændig raseret for Flyvesand, idet baade Humuslag, Blysand, Al og underliggende Sandmængder er bortført og igen ophobet dels som yngre Flyvesandsklitter i de store Sander og dels som jævne Lag over Heder, Marker og Moser, saaledes som det tydeligst ses paa Fig. 3 fra 10–13.

Det er en almindelig Antagelse, at den yngre Sandflugt tog sin Begyndelse for nogle Hundrede Aar siden. I 1638 var den her i Sognet i fuld Gang. Den daværende Præst giver i sin Indberetning til Ole Worm følgende Beskrivelse af Sognet: »I Thorsted Sogn findes icke gamle Monumenter eller Skrifter med Runebogstaffuer; Schowe, naffnkundige Dale eller Høye findes icke heller uden alenist i en Sande norden Kir-

cken en Høye wed Naffn Kongenshøye, nu nesten hen blest. Byer findis icke anderledis end paa tho Gaard och en Boeld bor tilsammen otte fattige Mend. Enlige Gaarde findis icke uden tho wed Naffn Gammelby och Naresby«. Selv om nu denne Beskrivelse er meget mager og sikkert heller ikke korrekt for Gaardenes Vedkommende, giver den dog et Tidsbillede af ikke ringe Værdi. Egnen har allerede paa den Tid været træløs, og Nord for Kirken har Sandflugsten i Thorsted Sande været i fuld Gang, saa at endog en navngiven Høj, som nu ikke kendes af nogen, er »nesten hen blest«. Kongenshøj har sandsynligvis været en Gravhøj fra Sten- eller Bronzealderen, og dens Beliggenhed i Sandflugsterrænet peger hen mod andre Tilstande end de, som har været raadende fra 1638 og til vor Tid. Sandsynligvis har her været enten aaben Skov eller Hede; thi at anlægge en Gravhøj i en Sande vilde jo være at give den til Pris for Udslættelse. Hvornaar Skovene her i Sognet er forsvundet, ved man ikke; men at der har været Skov af Eg, giver smaa Egekrat og Levninger i Moserne god Besked om. Jeg antager, at hele Kronhedens Bakke- drag, hvorpaa de to Sander findes, i Oldtiden var skovklædt, altsaa at der har groet Skov paa det ældre Flyvesand. For denne Antagelse taler ogsaa et Gravfund fra den yngre Stenalder. Omtrent midt mellem Punkterne 10 og 11 paa Fig. 3 er for nogle faa Aar siden fundet en stensat Begravelse fra yngre Stenalder. Da jeg skulde undersøge Flyvesandet der omkring, mente jeg, at det var af Betydning at vide, om Graven laa i yngre eller ældre Flyvesand. Jeg spurgte mig da for og fik Lov til at grave lidt paa Stedet. Det viste sig da, at Stenene, blandt hvilke Oldsager fandtes, laa i de ældre Flyvesandsdannelsers

svære Allag. Om Alen var omgravet ved Begravelsens Anlæg, kunde jeg ikke faa opklaret. Man sagde mig imidlertid, at Stenene laa meget haardt. Denne Grav stammer fra en Tid, da vort Folk var begyndt at blive et jorddyrkende Bondefolk. Den ligger midt imellem de to store Sander. Baade den Ejendom, paa hvis Mark Graven ligger, og Naboejendommene ligger nu helt indkredset af Lyngen. Saadan har det næppe været, da Stenaldermanden levede. Det er vist usandsynligt at antage, at disse gamle Beboere af Kronheden skulde have været Hedeopdyrkere. Langt mere sandsynligt er det, at de har slaaet sig ned i en Lysning i Skoven. Der har vist ogsaa løbet en lille Bæk forbi, og Betingelsen for Bebyggelse paa Stedet har været nogenlunde gunstig.

Da Graven ikke gaar ned til Istidslagene, men ligger i det ældre Flyvesand, maa dette altsaa paa dette Tidspunkt, Graven anlagdes, have været til Stede, og dersom Egnen den Gang var skovklædt, hvad jeg som oven for anført mener, den var, er det højst sandsynligt, at de ældre Flyvesandsdannelser er meget gamle, og at de stammer fra en vegetationsløs Periode i Tilslutning til den sidste Istid og er dannet under helt andre Vindforhold end de, som nu er herskende her i Landet.

De svære Allag i de ældre Flyvesandsdannelser er dog sikkert dannet siden vor Tidsregnings Begyndelse, idet den gamle Klit har været i Ro og baaret Egeskov; Oldtidsfolk har slaaet sig ned i Skoven, dyrket Jord og anlagt Grav nær deres Boplads. I Jernalderen eller Begyndelsen af Middelalderen er imidlertid Skovene blevet ødelagt af Folk og Fæ, ved utidig Hugst og Løsdrift. Vestenvinden har saa hjulpet til at udtørre Jorden og forberede Lyngens Op-

march. Derefter har Dannelsen af det ældre Flyvesands Lag af Humus, Blysand og Al fundet Sted.

I Jernalderen var Klimaet her i Landet en Smule fugtigere end i vor Tid, og det er muligt, at Overgangen til Nutidens mere tørre Klima har bidraget sit til at lette Overgangen fra Skovland til Hede og igen fra Hede til Klit, idet Hedebrande i tørre Foraar og Somre da vil være langt farligere og have lettere ved at ødelægge Lyngskjolden fuldstændigt, saa der kan fremkomme Sandflugt. Og saaledes maa man nærmest tænke sig, at de yngre Flyvesandsdannelser er opstaaet. Ikke pludselig paa samme Tid over alt, men i Pletter. Og hvor Stormen har faaet fat i det fine Sand, faar det ikke Ro til igen at blive dækket med Plantevækst, men samles i Klitter som i Sanderne eller føres ud over Heder, Marker og Moser.

DR. OLUF NIELSENS ARBEJDER OM RINGKØBING AMT

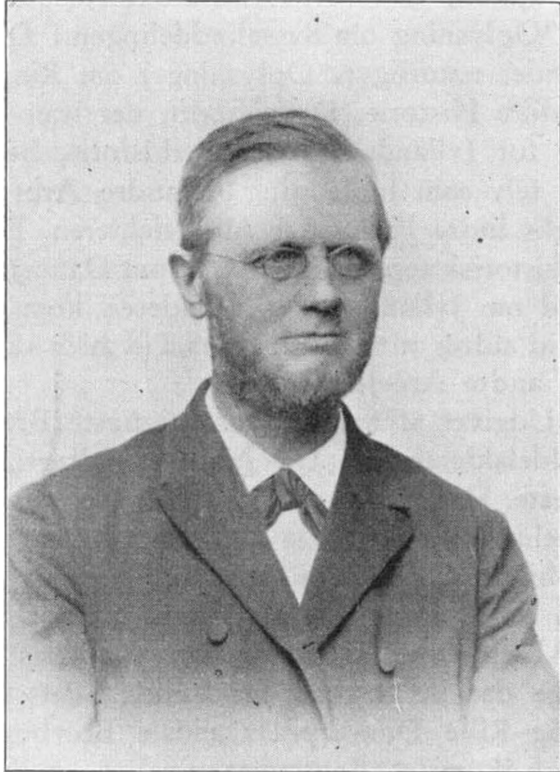
Af August F. Schmidt.

Der er kun få Historikere, der har ydet ligeså mange eller flere Bidrag til Ringkøbing Amts Historie som afdøde Dr. phil *Oluf August Nielsen*. Oluf Nielsen, der blev født 24. April 1838 på Endrupholm ved Bramming, og som fra 1869 og til sin tidlige Død efter en kort Sygdom den 5. Januar 1896 virkede som Rådstuearkivar i København, havde fra sin vestjydske Hjemstavn medbragt en levende Interesse for dennes Sprog og Minder. Allerede som Student begyndte han sit meget omfangsrige Forfatterskab med Afhandlinger og Bøger om sin Hjemegn (om Herregården Plovstrup 1860, om Skadst Herred 1862). Fra dette hjemlige Udgangspunkt udvidedes nu O. Nielsens Synskreds og Interesser, efterhånden som hans Uddannelse som Arkivar og Historiker skred frem. De lokalhistoriske Arbejder over vestjydske Herreder fortsattes — først med de nærmestliggende sydlige (Vester Horne H. 1866, Slavs H. 1868, Malt H. 1870, Gørding H. 1872), senere med nordligere i Ringkøbing Amt liggende Herreder¹⁾).

Efter at Oluf Nielsen i Januar 1864 var blevet antaget som Medarbejder ved Udarbejdelsen af det store Register til det oprindelig af *Langebek* grundlagde: *Scriptores rerum Danicarum*, førtes han stærkt ind i

¹⁾ Viggo Brøndal i Fortid og Nutid II (1919), 200.

Middelalderens og den indre Historie. Som Frugten af hans Studium fremkom i denne Tid bl. a.: Herredskirker i Danmark (i Ny kirkehistoriske Samlinger III Bd. 1864–66, 829 ff.), hvori man finder in-

Dr. phil. Oluf Nielsen.

teressante Oplysninger om flere af Ringkøbing Amts Kirker. I det af ham i Forening med *Chr. Bruun* og *Anders Petersen* stiftede Tidsskrift: *Danske Samlinger* (1865–79), et Tidsskrift for Historie, Topografi, Personal- og Litteraturhistorie, meddelte N. i første Årgang nogle Familieoptegnelser af *Iver Juel* til Stubbergaard og hans Søn *Kjeld Juel* samt et Bidrag til

Overtroens Historie: om et Barn i Lundenæs Len, der blev nedgravet levende som Værn mod Pest. Denne sørgelige Oplysning er skrevet i et Brev fra 1604 af *Ulrik Sandberg*, der var Lensmand på Lundenæs. — 1867 udkom Oluf Niensens Doktordisputats: Bidrag til Oplysning om Sysselinddelingen i Danmark. Heri findes naturligvis Oplysninger om Ringkøbing Amts ældre Historie. Dette Skrift, der især har Betydning for Jyllands Middelalderhistorie, betragtede Nielsen selv som Indledning til andre Arbejder om Danmarks indre Forhold i Middelalderen. Et større samlet historisk-topografisk Skrift om Danmark (eller i al Fald om Jylland) i Middelalderen, kom Nielsen imidlertid aldrig til at give. Hans Tid blev stærkt optaget af andre Arbejder.

Som Udgiver af flere af vore vigtigste Brevskaber fra Middelalderen har Dr. Nielsen indlagt sig stor Fortjeneste. Han har med disse Udgaver tilvejebragt et pålideligt Kildemateriale — den første Betingelse for ethvert historisk Studium — og Ringkøbing Amt har også på dette Område nydt Gavn af hans imponerende Arbejdsevne. 1869 udgav han således for det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog Ribe Domkapitels ældste Brevbog: Samling af Adkomster, Indtægtsangivelser og kirkelige Vedtægter for Ribe Domkapitel og Bispestol nedskrevet 1290—1518, kaldet *Oldemoder (Avia Ripensis)*. Heri findes Oplysninger fra hele Ribe Stift. Bekendt er især Oldemoders Kirkeliste, en Fortegnelse over Stiftets Kirker. Denne Liste har man ment var fra 1340, men *P. Severinsens* Studier har ført ham til det Resultat, at den er fra 1321 eller fra »ca. 1325«¹⁾. Blandt de i Kirkelisten nævnte øde Kirker findes også

¹⁾ Fortid og Nutid III (1921), 154 ff.

Grove Kirke. Oluf Nielsen skriver (i sin Bog om Skadst Herred) Grovæ; men han gætter på Byen Grove i Brøndum Sogn i Hindborg Herred i Salping. Dette er ikke rigtigt, hvad *Evald Tang Kristensen* har oplyst i en Artikel i Samlinger til jydsk Historie og Topografi VII (1879), 360. Omtrent 600 Meter Vest for den nuværende Kirke i Grove på et Sted, som kaldes »Kirkehøj«, har den Kirke stæet, der ca. 1325 nævnes som øde. Der er ikke fundet Rester af den (Kvadre er måske brugt i Haderup Kirkes søndre Udbygning), men mange Spor af tidligere Opdyrkning og Gårde viser, at det gamle Grove Sogn har været langt mere bebygget end nu¹⁾. Det var den 10. Marts 1875, da E. Tang Kristensen var i Grove og indsamle Folkeminder, at han var henne at se Pladsen, hvor Grove Kirke havde stæet, og fik Folkene i Grove Gård til at fortælle de Sagn, der gik om den; men det var ikke ret mange. På Grundlag af disse Meddelelser skrev han sin Notits om Grove Kirke i »Jydske Samlinger« VII, og denne havde til Følge, at Oluf Nielsen senere i sin Bog om Ginding Herred slog ind på den rette Vej²⁾.

1873 udgav O. Nielsen *Kong Valdemars Jordebog (Liber cencus Daniæ)* fra 1231 — ny Udgave ved Svend Aakjær 1926 ff. — et for Danmarks indre Forhold i Middelalderen meget vigtigt Skrift. Heri findes Ringkøbing Amt selvsagt også repræsenteret. — Af ikke ringe Betydning for Hjemstavnsforskningens forskellige Dicipliner er de Indberetninger, som i 1622 og 1638 af Sognepræsterne efter Opfordring blev indsendt til Ole Worm til Brug ved en Danmarksbeskrivelse.

¹⁾ Trap 4 VIII, 189.

²⁾ Evald Tang Kristensen: Minder og Oplevelser II (1924), 180 f.

I disse Indberetninger findes ofte gode Oplysninger om Sogdenes Oldtidsminder, Kirker, hellige Kilder, Højs og Marknavne, Sagn, Tro og meget andet. Indberetningerne til Ole Worm fra Ringkøbing Amt er fra 1638. De er udgivet af Oluf Nielsen i Danske Samlinger 2 Række, IV Bind (1874–76), S. 1–58 og S. 87–89.

1879 blev Dr. Nielsen Medstifter af Universitetsjubilæets danske Samfund, der navnlig virker for dansk Sprogkendskab. Blandt dette Samfunds Skrifter udgav han 1881–82 Gamle jyske Tingsvidner, hvori findes Diplomer fra hele Ribe Stift. Dette Skrift indeholder selvfølgelig mange Oplysninger om historiske og topografiske Forhold; men dets Hovedformål er dog sproghistorisk. Tingsvidnerne, der stammer fra Tidsrummet 1438–1556, er for den allerstørste Dels Vedkommende udfærdigede af Bønder, hvilket selvsagt er af betydelig Interesse for Dialektforskerne. I den udførlige Indledning søger Arkivar Nielsen navnlig at eftervise Påvirkning af et dansk Skriftmål med Sjællandsk til Udgangspunkt, så snart man opgav Latinen som Meddelelsesmiddel i Dokumenter¹⁾. Oluf Niensens Udgave af Tingsvidnerne skal altså tjene til Belysning af Sproget i Ribe Stift, førend det fælles Skriftsprog havde uddannet sig og haft Indflydelse gennem den trykte Litteratur²⁾. — I Universitetsjubilæets danske Samfunds »Blandinger« har N. givet en Række fortræffelige Bidrag til Tolkningsen af danske Stednavne, deriblandt også talrige Stednavne fra vort Amt. Som Stednavneforsker var O. Nielsen i lang

¹⁾ A. Heise: Oluf August Nielsen (Nekrolog) i Saml. t. j. Hist. og Top. 3. Rk. I, 106.

²⁾ Johs. Steenstrup i Brickas Dansk biografisk Lexikon XII (1898), 270 ff.

Tid den eneste, der drev indgående Studier, støttede på omfattende Samlinger og ledede efter sunde Principper. I hans for ovennævnte Samfund udgivne Bog: Olddanske Personnavne (1883) træffer man også mange Stednavne fra Ringkøbing Amt, som han i dette meget brugte og nyttige Værk meddeler Tolkningsforsøg til. Selvom en senere Tid har kunnet påvise Mangler i sproghistorisk Henseende i Olddanske Personnavne, giver Bogen dog mange rigtige Tolkninger, hvorfor den idelig bliver rådspurgt, ligesom Udgiveren også her har påvist nye Veje til Kendskab om gamle Personnavne¹⁾.

1893 udgav Oluf Nielsen: Hardsyssels Diplomatarium, en Samling af hidtil utrykte Diplomer fra Tiden før Reformationen. I dette for Hardsyssels Historie uundværlige Kildeskrift har Dr. N. meddelt i en Indledning noget om sine Arbejdsplaner m. v. »Som Forarbejde til et større historisk-topografisk Arbejde, der skulde omfatte alle Herreder i Ringkøbing Amt, var det nødvendigt, at de faa Kilder til Egnens Historie fra Tiden før Reformationen forelaa trykte. I min Udgave af »Ribe Oldemoder« findes adskillige Oplysninger; ligeledes har jeg i Saml. til jydsk Hist. og Topografi VII meddelt nogle Dokumenter fra Ulfborg Herred [om Borgen Fjandhus] og i mit Skrift »Gamle jyske Tingsvidner« 1882 findes 41 Diplomer fra Hardsyssel. Naar hertil lægges de ligeledes af mig 1875 i Danske Samlinger 2 R. IV udgivne Indberetninger til Dr. O. Worm fra 1638, der giver Oplysning om mange Forhold, der gaar tilbage til Middelalderen, Uddragene af Lundenæs og Gudum Klosters nu tabte Breve i »Ældste danske Arkivregistraturer« III, Thisets Udgave af Elline Gøyes Jor-

¹⁾ Johs. Steenstrup anf. St. (Biografi af O. Nielsen).

de bog 1892, Sechers og Thisets Afhandling om Niels Clemensen i Saml. til jydsk Hist. og Top. 2 R. I, er der nu tilvejebragt saa godt et Grundlag, som det for Øjeblikket er muligt.

Bl. a. udfra dette Grundlag udgav Oluf Nielsen i sine sidste Leveår to omfattende Herredsbeskrivelser fra Ringkøbing Amt, nemlig Historisk-topografiske Efterretninger om Skodborg og Vandfuld Herreder (Kbh. 1894) og Historisk-topografiske Efterretninger om Hjerm og Ginding Herreder (Kbh. 1895). Videre nåede han ikke med dette vældige historisk-topografiske Værk om det største af alle Danmarks Amter. Døden afbrød brat hans uegennyttige og grundlæggende lokalhistoriske Arbejde med Hardsyssels Historie. Havde han fået Lov at leve endnu en Række År, var det antagelig lykkedes ham at beskrive alle Ringkøbing Amts Herreder, så han kunde få Ringen sluttet og nå ned til Ribe Amt, hvis Herreder han jo også overkom at beskrive de fleste af.

Dr. Oluf Nielsen havde dog alt en Del År i Forvejen påbegyndt Skildringen af Ringkøbing Amt sydfra, idet han sammen med Justitsråd *Palle Fløe* i 1875 udgav første Hefte af Historiske Efterretninger om Nørre-Horne Herred, men da Afsætningen var så særdeles ringe, at Forfatterne ikke uden stort Tab kunde levere Fortsættelsen, standsede de Udgivelsen og lod det udkomne Hefte fremtræde alene som en Beskrivelse af Lønborg og Egvad Sogne. I Saml. t. j. Hist. og Top. VII (1878-79), 8-66 findes som Fortsættelse af nævnte Sognebeskrivelse Skildringen af Sognene Hemmet, Nørre Bork, Sønder Bork og Sønder Vium. I Saml. t. j. Hist. og Top. VIII (1880-81) udgav Nielsen og Fløe historiske Efterretninger om Strellev og Lyne Sogne. Tilbage i

N. Horne Herred blev Oddum og Hoven Sogne. Deraf har Oddum Sogn senere fået sin Historieskriver i *P. Storgaard Pedersen*, der i Hardsyssels Årbog 1925 har leveret en udførlig Afhandling om nævnte Sogn, mens Hoven Sogn så vidt vides stadig mangler sin Historiker.

Af Ringkøbing Amts ni Herreder fattes der kun sammenhængende Herredsbeskrivelser over Bølling og Hammerum Herreder, da Storgaard Pedersen jo har skrevet Værker om Hing og Ulfborg Herreder. Heldigvis findes der en udførlig Litteratur især om Hammerum Herred. Her har jo både *Evald Tang Kristensen*, *H. P. Hansen*, *Konrad Understrup*, *K. F. L. Nielsen*, *J. C. Sulkjær*, *Peter Skautrup* m. fl. foretaget Studier og Indsamlinger, der er resulteret i en vistnok rigere Litteratur end der findes om noget andet dansk Herred. Bølling Herred er repræsenteret i den lokalhistoriske Litteratur ved Mænd som *J. Abildtrup*, *N. Madsen-Vorgod*, *P. Storgaard Pedersen* m. fl.

Vi skal nu vende tilbage til Oluf Nielsen. Foruden alt det nævnte har han endvidere i Saml. t. j. Hist. og Top. X, 1884–85, leveret Oplysninger om Jacob Ulfeldt til Karstoft (Skarrild Sogn) i Krigen 1658–59 og meddelt Skandalehistorier fra Vestjylland (S. Vium Sogn) 1698.

Det var især O. Nielsens Herredsbeskrivelser, der kostede et kolossalt Arbejde. Hundreder af Kilder måtte gennemses. Og hvad fik han så derfor? Arbejdet skulde han gøre gratis, og så måtte han endda give Bogtrykkeren 200 Kr. for hvert Herred, for at få ham til at tage fat. Takken, han fik for sit uselviske Arbejde var også så som så. Det gik ham naturligvis nær, at en lokal Pen (en Præst) i uskånsom

me Ord rejste Indvendinger — ja, ligefrem advarede Folk mod at købe Bogen om Hjerm og Ginding Herreder, fordi der var indløbet nogle Fejl i de nyere Angivelser. Oluf Nielsen fik her at føle, som så mange andre topografiske og personalhistoriske Forfattere, at det ofte er vanskeligt at skaffe sig nøjagtige Oplysninger netop om Nutiden; de tidligere Udgaver af vort topografiske Hovedværk, Traps Beskrivelse af Danmark — ved hvis anden Udgave i 1870erne O. Nielsen var en af Hovedmedarbejderne — viser som bekendt det samme¹⁾.

* * *

I det ovenstående er formentlig nævnt alle de vigtigste Arbejder af Oluf Nielsen Ringkøbing Amt vedrørende. Det vil ses, at praktisk talt er der ikke et Sogn i hele Amtet, hvis Historie N. ikke på en eller anden Måde har givet Oplysninger om i sine mange Udgaver af middelalderlige Brevbøger m. v., i sine Afhandlinger af historisk, personalhistorisk og sproghistorisk Art — foruden altså i Herredsbeskrivelserne. Den vestjydske Befolkning har i hvert Fald Grund til at mindes denne trofaste Vestjyde, der nærede så stor Kærlighed til deres Land og lige til det sidste søgte at oplyse dets Fortid²⁾.

De betydelige Samlinger, Dr. Nielsen i Tidens Løb (tildels ved Afskriveres Hjælp) fik tilvejebragt, kom efter hans Død i 1896 til Nationalmuseets 2. Afdeling, hvorfra de nu på Grund af deres Betydning for Stednavneforskningen og for den dermed nøje sammenhængende historiske Topografi er overgået til Stednavneudvalgets Arkiv, der blev oprettet 1917. De består især af en Mængde Optegnelser og Dokumenter

¹⁾ A. Heise i Saml. t. j. Hist. og Top. 3 R. I, 108.

²⁾ A. Heise i Saml. t. j. Hist. og Top. 3 R. I, 108.

afskrifter på Sedler (ordnede i Lag, der opbevares i større og mindre Papkasser, nu også i Kapsler). Her- til kommer et Par af Oluf Nielsens Bøger, som han selv har forsynet med Noter, måske med nye Udga- ver for Øje. Endelig et Par Protokoller med Sted- navnefortegnelse. Et Gennemsyn af dette store Stof, som nuværende Professor, Dr. phil. *Viggo Brøndal* har foretaget, viser, at langt fra alt er kommet til An- vendelse i Oluf Nielsens egne eller i andres trykte Arbejder. Vi skal derfor høre, hvad der i N.s Sam- linger findes angående Ringkøbing Amt. Samlingerne opbevares under 37 Numre (større og mindre Kasser, Kapsler, en Mappe, Bøger, Protokoller), og Stof fra Ringkøbing Amt findes følgende Steder¹⁾.

2. *Hammerum, Ginding og Vandfuld H.* (De to sidste Grupper udnyttede i Skrifterne fra 1894–95, den første ikke benyttet eller offentliggjort; den be- står af et fortløbende Manuskript, omfattende følgende Sogne: 1. Tvis, 2. Avlum, 3. Ørre, 4. Sinding, 5. Nøv- ling, 6. Vildbjerg, 7. Sunds, 8. Tjørring, 9. Snejbjerg, 10. Herning, 11. Gjellerup, 12. Ikast, 13. Rind, 14. Arnborg, 15. Assing, 16. N. Vium, 17. S. Felding, 18. Skarrild).

4. *Herregårde* (Optegnelser om jyske Herregårde, alfabetisk ordnede).

7. *Ulfborg og Bølling H.* (Sammenlign *P. Storgaard Pedersen*: Ulfborg Herred. En historisk-topografisk Beskrivelse. Ringkøbing 1900).

8. *Hammerum og Hing H.* (Sml. *P. Storgaard Pe- dersen*: Bidrag til Hing Herreds Historie og Topo- grafi. Ringkøbing 1896. — I Pakken Hing H. fand- tes et løst Blad fra ca. 1450 af en Jordebog vedrø-

¹⁾ Oplysningerne om O. Nielsens Samlinger er taget fra *Viggo Brøndals Afhandling herom i Fortid og Nutid II* (1919), 200 ff.

rende Gods ved Ringkøbing. Det er nu i Rigsarkivet).

9. *Hjerm, Ginding og Skodborg H.* (Sml. Skrifterne fra 1894—95. Heri Stof vedr. Holstebro, Ringkøbing, Lemvig).

10. *Personalhistoriske Samlinger A—Ø* (en Mængde Sedler opklitrede på Blade af ensartet Format, alfabetisk ordnede).

12. *Jylland* (uordnet).

17. *Bølling og N. Horne H.* (Heri bl. a. om Lønborg og Egvad, Bork, Hemmet og Vium S., Strellev, Lyne og Hoven S. — samt om Lønborrgård, Skrumsager, Strellev, Kærgård).

20. *Vester Horne og Ginding H.* (meget spredt).

21. *Hjerm og Ginding H.*

22. *Vandfuld og Skodborg H.* (21 og 22 er Trykmanuskripter til Bøgerne fra 1894—95).

24. *Optegnelser om Topografi og Stednavne* (For- tegnelser over Endelser; Sognavne).

25. *Samlinger til danske Stednavne* (bl. a. om Herreder og Sysler; sml. Disputatsen fra 1867).

26. *Jyske Diplomer* (Sml. Udgaven af Tingsvidner 1882).

28. *Personalhistorie I* (Heri Adels- og Præstehistorie).

29. *Personalhistorie II* (Bl. a. Forarbejder til Artikler i Biografisk Leksikon; flere interessante Breve af selvbiografisk Indhold).

30. *Jysk Topografi* (Hjerm H. og især Jelling Sogn). Uddrag af Diplomatariet i Rigsarkivet 1400—1500.

33. *Stednavnestudier.*

34. *Nørrejyske Sognavne.*

35. *Nørrejyske Stednavne.*

37. *Danske Stednavne* (33—37: Forarbejder, hvis Indhold kun delvis er kommet til sin Ret i Afhandlingerne i »Blandinger«).

Dr. *Viggo Brøndal* slutter sin Registratur¹⁾ med disse orienterende Ord: »Det kan tilføjes, at Samlingerne mange Steder rummer Oluf Nielsens Brevvexling med stedkendte Mænd²⁾. Oplysninger og Anskuelser af Værdi findes af og til deri. Nu er det ganske vist en Selvfølge, at det Udbytte, den afdøde Lokalhistoriker selv havde kunnet drage af sine vidtløftige Samlinger, aldrig vil kunne naas af Fremmede. Ofte synes de et Vildnis, uden Vej eller Sti. For den, der af Kærlighed til sit Emne ingen Møje skyr, vil der dog sikkert ofte være Vej frem. Med fornøden Kritik vil der sandsynligvis endnu kunne udtrages vigtige Resultater af det righoldige Stof. — Paa Rigsarkivets Læsesal, eventuelt ogsaa paa Stednavneudvalgets Kontor (Indgang i Tøjhusporten), vil man kunne rekvirere de enkelte Dele af Samlingerne efter ovennævnte Numre«.

Dr. Oluf Nielsen skildres som en åben, bramfri og uegennyttig Natur, trofast af Karakter og i Besiddelse af stor Evne til at skaffe sig Venner. Han var enestående ved sin Flid og Sporsans; og der går Frasnagn om, med hvilken Flid og Hjælpsomhed han stillede sine Samlinger til Rådighed for Medforskere. Ringkøbingegnens Historiker, Lærer *P. Storgaard Pedersen*, har gentagne Gange meddelt sig herom.³⁾ Han blev i sin Ungdom hjulpet og vejledet af Oluf Nielsen, da han påbegyndte sit betydningsfulde lokalhistoriske Forfatterskab, der godt kan betragtes — ihvertfald for Herreds- og Sognebeskrivelsernes Vedkommende — som

¹⁾ Fortid og Nutid II, 205.

²⁾ I Dansk Folkemindesamling findes ogsaa nogle Breve til og fra Oluf Nielsen.

³⁾ Hing Herreds Historie og Topografi 1896, 4 f. Ulfborg Herred 1900, V. Holstebro Dagblad ^{21/9} 1921.

en Fortsættelse af Dr. Nielsens vestjydske historiske Arbejder. Oluf Nielsens pludselige Død i 1896 gik derfor Storgaard Pedersen nær til Hjerte.

Med Oluf Nielsens Bortgang forsvandt en af de skønneste Skikkelser indenfor den nyere danske Historieforskning. Han var en af Lokalhistoriens Foregangs mænd. Hans store Begejstring for sin Gerning, hans Uegennytte og hans levende Forskerglæde kan endnu virke inciterende. Hans Lyst til at udbrede Oplysning om sit Fædrelands Fortid er det vel værd at mindes i en vestjydsk historisk Årbog, der læses i en Egn, hvor der lykkeligvis findes et ikke ringe Antal Lokalhistorikere, som hver især på deres Område fører det Arbejde videre, der i Oluf Nielsens store Forfatter skab fylder en betydelig Plads.

BØNSKRIFT TIL KONGEN

FRA FHV. SOGNEPRÆST I BORK OLE CLAUSEN,
FADER TIL PROFESSOR OLE BORCH

Ved *Erh. Qvistgaard.*

Dette lille Bønskrift, holdt i Tidens svulstige Stil, indsendte Faderen til Stifteren af Borchs Kollegium, Professor Ole Borch, den gamle fattige afgaaede Sognepræst fra Borch i Vestjylland til Kongen i Aaret 1653 fra København, hvor han vel en Tid maa have opholdt sig efter sin Afsættelse. Han var altsaa ikke, som Wibergs Præstehistorie anfører, død 1647 i København. Han blev efter Ansøgningen bevilget sit Underhold fra Duebrødre Kloster i Roeskilde, hvor hans Broder boede, og her er han rimeligvis død. Han havde ialt 8 Sønner, hvoraf Prof. Ole Borch er den berømteste.

Det var ikke Podebusk, men Laur. Povisk, der fik ham afskediget. Om hans sidste Dage og Endeligt vides intet. (Se Wibergs Præstehistorie I, S. 191).

Stormegtige, Høybaarne Første, Allernaadigste Herre och Konning, dend Allerhøyeste Eders kongl. Mayst: med et Langvarig och Lyksallig Regimente Naadeligen velsigne och Eders kongl. Mays: fra alt Skadeligt ved sine gode Engle faderligen bevare.

Allernaadigste Herre og Konning.

Eftersom jeg fattige, bedagede Prestemand, Eders kongl. Mays: allerunderdanigste Tjener udi Herrens Menighed Ofuer 35 Aar udi Lundenis Leen i Borch Sogne tjent hafuer mig for nogen Thid siden, iche formedelst uschickeligt Lefnidts for Aarsagelse, eftersom mit Lifnids Forhold ved mange baade Gejstlige og Verdslige Vidnesbyrd nochsom skal verre at be-

vise, men af Menneskelig Schrøbelighed, thi jeg af det uformodelige suenske Indfald, Plønderen och anden daglig Gevalt vaar saa forsuecket paa min Hukommelse, at ieg mig udi det høyverdige Naadens Sacramentis forrettelse forseet hafuer och vin for Broed uddelt. Aarsagen dertil vaar, at ieg sielf samme Dag Communicerede och efter at ieg hafde annammet Brødet och siden Vinen hafuende mine Tanker till Gud, gich ieg først til Communicanterne med Vin, saa hafuer ieg udi min gunstige Øfrigheds, erlig og velbyrdige Mand, Erich Juels samt hederlich och høyledte Mand, Doctor Erich Monrads Nærværelse mit Kald sielf villigen resigneret udi den forhaabning ieg til it andet Sted huor louligen sche kunde, efter Løfte schulle forhielpes, mig och Mine Mange børn med al Underhold, eftersom ieg min Ringe formue paa mine otte Sønners Scholegang och Studering hafuer anvendt, af huilke ieg endnu en udi Scholen och tuende paa Academiet, mig derfor underdanigst til fordristet Eders kongl. Mays: Suplicando at anvende med allerunderdanigste begiering Eders Mays: af kongl. medføde Mildhed Naadigst vilde bevilge at ieg fattige Mand till it andet Preste Kald huor lovligen sche kunde, maatte voceris, om Gud dend Allermegtigste dertil Styrche och naade ville forlehne, huormed ieg mine uopføde Børn kunde ernehre och deris Studia forsette, efter som ieg nest Guds och dend høye gejstlige Øvrigheds hielp och undsetning, gandske ingen medel hafuer, derfor ieg och fremdeles med allerunderdanigste Bøn indfalder Eders kong. Mays. af Gunst og Naade naadigst vilde bevilge mich min Kost udi Kloster enten her eller udi Roeskilde ved Econimi Bord, eftersom min Medel indtil Gud allermegtigste mig nogen anden Medel forlehner som forbemeldt er gandske medgaen,

at ieg ey udi allerstørste fattighed schulle geraade. Dend barmhiertige Gud saadanne Eders kongl. Mays. mig beviste Velgerninger, vesseligen vil belønne och er herpaa Eders kongl. Mays. naadige og milde Suar forventendis.

Kiøbenhafn dend 15. Augusti Anno 1653.

Eders kongl. May. allerunderdanigste
Thiener

Oluf Clausen.

Forstanderen i Duebrødre.

Michel Vibe.

..... Viid at eftersom Hr. Olluf Clausen, forrige Prest til Borch Sogne som for nogen Tiid siden er kommet fra sit Kald formedelst forseelse med Sacramentet som af hannem skeed er hos os underdanigst hafuer ladet anholde och begiere, hannem naadelig maatte bevilges noget til Underholdning hans Lifis Tid paa det hand ey udi allerstørste fattigdomb och Elenighed skulle geraade da ere Vi naadeligen tilfreds at hannem af Duebrødre Kloster til hans Underholdning hver Uge indtil videre Anordning maa lade bekomme saa meget som til en persons Underholdning hver Uge regnis eller udgifues eller af dets Værd udi Penge, det dig af saaledes paa tilbørlige Steder udi dine Regnskaber skal blive gotgiort.

Hafniæ d. 18. Aug. 1653.

Anm. Dette Bønskrift findes i Afskrift i Dr. O. Nielsens Saml. (Nørre Horne Herred) paa Stednavnskontoret i København.

Forf.

STENDYSSEN VED PRÆSTBJERG

Af Esbern Jespersen.

Præstbjerg ligger sydligst i Vinding og omtales nærmere af Hans Mariager i hans Indberetning. Her har ligget en Stendysse, som maa have været meget anselig. Den var saa stor som en stor Høj, d. v. s. Kæmpehøj, og omtales Gang paa Gang. En Præst kom af Dage der c. 1529, beretter Hans Mariager, og Steedet fik maaske Navn derefter, føjer Storgaard-Pedersen til. Nej det fik det nu ikke, thi i et Tingsvidne fra 1480 omtales baade Præstbjerg og Præstbjerg Vad. Af samme Tingsvidne faar man at vide, at Vor Frue Kirke ejede Engen og Grunden Norden Aaen indtil Præstbjerg. Navnet kan altsaa ikke skyldes Præstens ulykkelige Død. Det er ældre. Salig Hans Mariager mener ogsaa, at Præsten Hr. Ib mistede Vind efter den uhyggelige Begivenhed. Det ses dog ikke, at han havde nogen Skyld i Dødsfaldet, hvorfor skulde saa Hr. Ib undgælde. Mon ikke snarere Hr. Hegelund skulde have Ret i, at Hr. Ib var en Smule for meget katolsk og af den Grund mistede Vind. Vi vil nu ofre Præstbjerg med dens Dysse et lille Kapitel. Den er det værd. Aldrig burde den have været fjernet.

August F. Schmidt har 1929 i »Danske Studier« skrevet om Stenkast i Danmark. Her gøres Rede for 48, deriblandt det ved Præstbjerg. Han skriver indledningsvis: »Paa Højsletterne i Peru og Bolivia træffer man Apachetas eller Stenbunker; ingen Mulæseldriver gaar dem forbi uden at føje en ny Sten til. Denne

Skik findes i hele Verden«. Den findes Sydvest for Viktoriasøen, i Birma, paa Borneo, i Tibet, paa de mongolske Stepper, Sinai Halvø, i Svejts, i Venezuela. »Den blandt Forskerne herskende Opfattelse er, at Stenene kastes paa et Ulykkessted som et Offer«. Almuen synes at mene, at man vil forebygge noget.

Hvad der skulde forebygges ved Præstbjerg, beretter Hans Mariager imidlertid ikke. Og vi har kun hans Gengivelse af Hr. Ibs Historie at holde os til. Men den almindelige Mening er, at Stenkastet skulde værne mod Genfærd. Her maatte det da være mod Genfærdet af den Handbjerg-Præst, skønt hvorfor skulde han gaa igen? Han var jo helt uskyldig. Et underligt Træf var det, at han skulde omkomme ved Præstbjerg! Og hvorfor lød der forskrækkelige Hyl i Luften paa dette Sted? Vi har set, at Navnet er ældre end baade Hr. Ib og den Handbjerg-Præst. Mon ikke Dyssen skulde være det ogsaa. Lad os se lidt paa en anden Dysse af samme Slags som vores. Et af de 48 omtalte ligger i Kragelund Sogn. Om det hedder det hos August F. Schmidt efter Folkesagn: »Stendyngen ved Vejen Vest for Kragelund paa en tidligere Sognefoged O. C. Jensens Faders Mark. Man fandt her en Morgen en død Mand. Han var fra Klode Mølle (el. fra Skygge) og vistnok frosset ihjel om Natten, da det var ved Vintertid. Han havde om Aftenen i Forvejen siddet og sviret paa Kroen i Kragelund til langt ud paa Natten med andre Lovringer. De fleste Mennesker, der siden gik forbi dette Sted, lagde en Sten, og der blev paa den Maade langt over et Læs Sten der. Ejeren kunde ikke lide dette og splittede Dyngen ad, men Folk blev ved at lægge Sten til, og der ligger vistnok en lille Dyngen Sten endnu paa Stedet«. Det ser jo meget troværdigt ud, men hør nu en an-

den Beretning om samme Stendyng. Den gives af *Rasmus Mortensen* i Hedeselskabets Tidsskrift Nr. 8 1931, hvoraf jeg plukker ud. Dyssen ligger i Stenholt, som 1414 hed *Stenolt*, 1524 *Stenalt*, da ejedes Gaard og Grund af Aarhus Domkirke. Stenhoben havde Gravhøjs Skikkelse, var 4 m høj og 32 m tværs over foroven og jævnt skraanende ud til Siderne. Yderkredsøn bestod af ensartede oprejste Kantsten. Nu er det mærkelige Mindesmærke ødelagt. Allerede længe har der været kørt Sten fra den kolossale Beholdning. En Del medgik til Brug i Egnen, men største Parten af de fjernede Sten anvendtes for 30 Aar siden ved Brolægningen af Herring Gader. Endnu maalte Stendyngen de nævnte 32 m — da faldt den som Offer for Arbejdsløshed og Trang til Vejmateriale. Hist og her er fundet Begravelser i Stenbjerget. Fra Bunden er optaget forskellige Bronze-genstande. Ikke langt fra Dyssen fandt man en ualmindelig smuk Solbilledsten med skaalformig Fordybning. Et Sted i Krattet ligger »den gamle Danseplads«; stensatte Høje og Sten i Kreds og Række træffes rundt omkring . . .

Det er mere end nok.

Enhver kan sige sig selv, at dette Mindesmærke er fra Oldtiden, Aartusinder ældre end den Sviregast, som Folkesagnet har ladet dø der. Og paa lignende Maade forholder det sig med adskillige af de andre; ca. en Trediedel af dem er beliggende, hvor Stednavnene har en hedensk-hellig Klang, ved hellige Kilder, ved Kirke o. s. v. Ved et i Ods H., Højby S. holdt man efter Sagnet Gudstjeneste i 7 Aar, mens Kirken var i Band. I Rø S. Bornholm, ofrede Kildegæsterne 1624 Haar af Mennesker og Dyr. Haar var Livets Sæde, troede man.

At bygge en Kirke, at rejse en saadan Dysse var ikke Smaating for vore Forfædre.

Den Slags gjorde man kun i religiøst Øjemed. Vi kan af to helt forskellige Veje naa til Klarhed over, hvad Meningen har været med en Stendysse som den i Stenholt eller ved Præstbjerg. Vi har et Sogne- og Herredsnavn i Salling, *Harre*, som i Valdemars Jordebog skreves *Hargæ*. Trindt omkring i Skandinavien og paa Island findes dette Ord i Stednavne. Sprogforskere som *Magnus Olsen* i Norge har ad sproghistorisk Vej vist, at dette Ord har betegnet en Helligdom under aaben Himmel, en Slags Stenalter, oprindeligt kun selve Stendyngen, efterhaanden ogsaa Omraadet, Lunden, Indhegningen om Stenhoben. Den Slags Helligdomme blev senere afløst af *Gudehov*, Træhuse, som atter afløstes af vore Kirker. I Gudehovets Tid kunde Hargerne føre en hengemt og privat Tilværelse. Om Olaf Trygvason véd vi, at han *brændte Hov* og *nedbrød Harg* for at rejse Kirker i Stedet. Hvilken Betydning en Harg kunde have, ser vi i Salling, hvor Harre blev Herredsmidtpunkt.

Helt uafhængig af Stednavne- og Sprogforskerne naar Sophus Müller som Arkæolog det samme Resultat. Man har flere Steder afdækket større eller mindre Stenhobe, hvor der fandtes talrige Skaar af Lerkar, et udskaaet Drikkehorn, flere Kohorn m. v. »*Der tilbyder sig ikke anden Forklaring af disse Stenhobe, end at de er Altre*«. Og han henfører dem til en tidlig Del af Jernalderen.

Endelig har, især *Svend Aakjær* konstateret, at der ofte findes Jord henlagt til Kirkerne fra gammel Tid, Jord med hedensk-hellige Navne, som synes at have tilhørt hedenske Helligdomme. Vi betænker os her efter ikke paa at udnævne vor Dysse ved Præstbjerg til et hedensk Alter af den bedste Slags. — Naar vi nu betænker, at Folkesagn som Regel hidrører fra Be-

givenheder og Tilstande langt ældre end de udgiver sig for, bliver der god Mening i alt vedrørende Præstbjerg.

Altret ligger ganske tæt ved *Hardtlund*. Skulde det mon være et Tilfælde? Kirken ejer Jorden deromkring ganske som ved *Kragelund*. Tre Herreder, *Ulfborg*, *Hind* og *Hammerum* grænser sammen umiddelbart Syd for Altret. Saadanne Steder synes ofte offentlige hedenske Helligdomme at være placerede; her mødtes ogsaa tre Oldtidsveje, hvoraf den ene kun et Par km Østen for førte over *Vestjyllands* højeste Punkt ved *Tihøje*. I dette Bakkedrag maatte man med Flid eftersøge en hedensk Helligdom, hvis ikke vi alt havde fundet den. At Stedet efter et Religionskifte kom til at hedde Præstbjerg, og at den kristne Kirke satte sig i Besiddelse af Jorden deromkring (som ved *Stenholt*), faar sin tilstrækkelige Forklaring. Ja selv *Borgen* i *Hardtlund*, som ikke kan have ligget der siden 1543, da *Gammelvind* ejede al Jorden indtil *Fuglkjær*, kan være et dunkelt Minde om Helligdommen. Endelig har Hr. *Michael Dorschæus* en mystisk Præstspøgende nede ved *Fuglkjær Aa*. Han er ganske hedensk. Her var et passende Sted for en hovedløs Hest at farte om, hvad den da ogsaa gør. Kan man undre sig over, at vrede afsatte *Guder* udstødte *Helvedeshyl*, da Hr. *Ib* med *Bispens Officialis* skulde derforbi! I *Harthe Syssels Hjerte*, omkredset af gamle *Vin-Gaarde*, ved *Alfarvej*, i *Jyllands* højeste Bakkedrag laa ganske naturligt et af *Syslets* vigtigste Helligdomme.

Fra nær og fjært kom man agende med *Studefor-spand* paa de store *Offerdage*. Ull og Ti hed *Himmelguderne*. Naar *Sollyset* brødes i varmemættet dirrende Luft over de skønne *Hedebanker* fra *Ulsbjerg* til *Tihøje* og formæledes med *Moder Jord*, da var

Guderne steget ned til fattige Mennesker med Løfte om Fremgang og Trivsel for Folk og Fæ og Afgrøde.

For dem, der ikke har syslet med vore Forfædres Religion, er det maaske noget overraskende at høre, at Gudsdyrkelsen har været henlagt under aaben Himmel. Men det har nok været den ældste Maade at dyrke Guddommene paa. Tacitus c. 100 Aar e. K. fortæller, at Germanerne ikke ansaa det for stemmende med de himmelske Magters Højhed at fremstille dem i nogen som helst Skikkelse eller at indeslutte Guderne inden fire Vægge. Kirkestævnet er den sidste Rest af Kult og Retspleje under aaben Himmel.

SOLDATERBREVE FRA 1864

Ved *H. P. Hansen.*

I nærværende Aarbog 1925 har forhenværende Gaardmand i Kollund ved Herning, *Jens Chr. Dinesen*, meddelt en Del »Slægtsoptegnelser og Minder«. Meddelelsen var den Gang 93 Aar, og han var vel den ældste Forfatter, der havde leveret Stof til Aarbogen. Men Manden er spillevende endnu – han bor hos sin Svigersøn, Fabrikant Charles i Herning – og den 7. Oktober i Aar fylder han 100 Aar.

For mange Aar siden fandt jeg i Hoven en Del Breve, som J. C. Dinesen havde skrevet hjem, medens han deltog i Krigen 1864, og for et Par Aar siden fik jeg denne Samling, der nu findes i Herning Museum, suppleret med en Del Breve, forskellige Slægtninge og Venner i Hjemegnen havde skrevet til »Landsoldaten«.

Nu er Soldaterbreve fra 1864 forholdsvis sjældne, og endnu sjældnere er det, at ogsaa de Breve, Soldaterne modtog fra Hjemmet, er reddede fra Tilintgørelse, derfor tør jeg nok gaa ud fra, at et Uddrag af omtalte Brevsamling vil kunne interessere adskillige Læsere.

Der findes i Samlingen 35 Breve ialt, og deraf har Jens Chr. Dinesen skrevet de 11. Uddrag af disse Breve meddeles her i den Orden, de er skrevne i.

Jens Chr. Dinesen havde en Søster, *Maren*, der var gift med en bekendt Tømrer og Fabrikant, *Jens Jep*

sen i Skærbæk, Rind Sogn. Jens Jepsen havde en Broder, *Niels Chr. Jepsen*, der ligeledes deltog i Krigen, og fra denne Soldat findes et Par Breve, der passer godt som Indledning til det følgende.

Karen (90 Aar) og J. C. Dinesen (100 Aar), Septbr. 1932.
H. P. H. fot.

Slesvig den 1. Januar 1864.

Kjære Broder!

Din for mig saa kjærkomne Skrivelse af 22 forrige Maaned har jeg modtaget i Aften, og til min største Fornøjelse ser jeg deraf, at Du og I alle har Helsen

og Sundhed og har det alt ved det Gamle. Da det nu i Tiden er den største Fornøjelse, jeg nyder, da det slet ikke har været nogen fornøjelig Juul for mig, thi paa Juleaftens Dagsmorgen da drog »Exsikusions« traaperne ind i Altona, og følgeligvis maatte vi rykke ud og saa marscherede vi i 5 Dage og laa i Landsbyerne om Natten, og der maatte vi jo ligge i Laden i det bare Halm. Jeg har ikke været af mine Klæder mere end en 8 eller 9 Nætter, siden jeg rejste fra Jylland; men det er det samme, jeg har, Gud være lovet, haft Helsen og Sundhed og har det endnu, og naar Vorherre vil lade mig beholde dette, saa kan det øvrige let overkommes.

Jeg laa Juleaften i en Landsby 3 Mil denne Side Altona, og der fik vi Erter og Flæsk om Aftenen Erterne var fyldte med »Tyske Klumper« og Flæsket var fordærvet; men det befandt vi os ret godt med paa Juleaften, da der ikke var andet at faa, og vi var tjenlige til at komme til Hvile, da vi ikke havde været af Tøjet i de sidste 4re Døgn.

Siden den Tid har vi jo haft det godt nok efter den Stilling vi er i. I Dag, som er Nytaarsdag, har jeg kogt Suppe til 28tyve Mand, og det skal jeg blive ved med hver Dag for det første, og saa er jeg aldeles fri for Tjenesten; men hvorlænge, det varer, ved jeg ikke. Nu ligger vi her i Slesvig baade 1ste, 4de, 8de, 9de, 11te, 20de og 21de Regiment, og vi holder os rejsefærdig hver Dag, og vi er 1600 Mand ved hvert Regiment, og de gaar ud til Skansearbejde alle sammen, de der ikke har andre Forretninger. Det er slet ikke noget rart Arbejde, da Jorden er saa frossen. Jeg har været med een Dag, og det var i Gaar, og da stod jeg og huggede med en Hakke i Jorden den hele Dag. Det er ikke for det — enhver kan arbejde,

som han selv vil; men man maa jo arbejde lidt for at holde Varmen.

I Dag er vor Konge kommen her til Byen, og i Morgen skal vi stille for ham. Nyheder ved I vist mere af der hjemme, end jeg ved her, thi een Dag siger de, at vi faar ingen Krig, og en anden Dag siger de, at det er uundgaaeligt; men det er lige meget, vi vil haabe til det bedste. Nu være Du med Familie hilset paa det venligste fra mig, og hermed vil jeg ønske Eder en glædelig Nytaar. Herved tegner jeg mig som Eders oprigtige Ven og Broder

Niels Christian Jepsen

20 Regiment, 8de Compagni, Nr.106 i Slesvig.

I et Brev fra samme Brevskriver og ligeledes til Broderen i Skærbæk — det er dateret: Slesvig den 17. Januar 1864 — hedder det blandt andet:

.... Du takkes mange Gange og endda for Alting for den Pakke, Du sendte mig, det var rigtignok kærkommen i den haarde Frost vi nu har — jeg var jo rigtignok lige saa godt forsynet med Underklæder som de fleste; men det kan jo næppe forslaa i den haarde Frost, vi har i disse Dage....

Jeg har kuns været paa Vagt 2 Gange, siden jeg er bleven indkaldt.... Nu i Tiden er Rygterne gode, da de alle siger her, at der er kommen Afbud til de af Forstærkningsmandskabet, der var indkaldt, og at der vil blive en stor Permission om en kort Tid, og saa haaber jeg at komme hjem....

Vi ved 20 Regiment 8 Compagni har været paa Fæstningsarbejde hver Helligdag, siden vi kom her til Slesvig og paa Nytaarsdag; men i Gaar Aftes da var vi enige om at sige Nej, hele Compagniet, som

bestod af 200 Mand — og saa fik vores Captain et Hura, og saa blev vi ogsaa fri

Det første Brev fra Jens Chr. Dinesen er skrevet i Kjøbenhavn den 23. Januar 1864 og lyder:

Kjære Svoger og Søster!

Jeg vil herved underrette Eder om, at jeg lykkelig og vel er ankommen til Hovedstaden. Vi ere indquarterede hos Borgerne, jeg har faaet et smukt Logis hos en Enkemadame Steenberg paa Vesterbro tillige med en Mand fra Lolland. Vi har ingen Uniform modtaget endnu, da de ingen har; men det varer vel ikke længe, da Sællænderne faae hver Dag, eftersom de blive færdige. Vi stiller engang hver Dag for at erholde Ordre til den næste, forresten udretter vi ingen Ting andet end gaa og drive op og ned ad Hovedstadens Gader — man kan heller ikke gaa 10 Skridt paa Gaden uden at møde indkaldte Soldater — det værste er at faa Ende paa Tiden, denne Løsgænger frembringer ikke andet end Kjedsommelighed, og det kommer derfor til at gaa ud over Pengepungen.

Der bliver gratis uddelt 100 Casinobilletter hver Aften til Soldaterne, og jeg var saa heldig at erholde en i Onsdags. Om Eftermiddagen gaar jeg i Folketinget for at høre paa Rigsdagsmændene — der sidder man ganske luunt og godt og kan høre paa dem . . .

Min Adresse er foreløbig

Soldat J. C. Dinesen

Adr. Madame Steenberg, Badeveien Nr. 5, 2den Sal,
Kjøbenhavn.

Den 8. Februar skriver Jens Jepsen til sin Svoger, Underkorporal Dinesen ved 4de Regiment, 2det Compagni.

.... Jeg var for seen til at skrive denne Gang til Dig i Kjøbenhavn, og efterat jeg nu har ventet efter Din Adresse, har jeg nu i Dag faaet denne fra Fjenderholt, og jeg vil strax benytte Lejligheden [til at skrive] — maaske det lige godt er for sildig til at træffe Dig i Frederiksstad, da Avisen fortæller os, at vore Tropper har forladt Dannevirke og er kommen Nord paa, og maaske Frederiksstad er ogsaa rømmet, thi Fjendtlighederne udbrød før, man egentlig havde tænkt, og tillige med større Voldsomhed end de fleste gjorde Regning paa

Det næste Brev fra J. C. Dinesen er skrevet paa Als den 9. Februar og lyder saaledes:

Kjære Svoger og Søster!

Jeg vil nu i al Korthed tilmelde Eder nogle Ord angaaende min Stilling for Øjeblikket. Den 7de om Aftenen Kl. 8 forlod General *Vilsters* Brigade, som bestod af 4de og 6te Regiment, Frederiksstad. Vi marscherede hele Natten for ikke at blive afskaarne af Tyskerne. Det sneede næsten hele Natten, og Vejene var glatte, saa der faldt af og til en Mand; henimod Dagningen begyndte Mandskabet at gaa træt, snart laa der en, snart 2—3—5, ja endog halve Snese. Vi naaede Flensborg paa $\frac{3}{4}$ Mil nær ¹⁾ omtrent Kl. 2. — Jeg har aldrig i mit Liv været saa udmattet — her gjorde vi Holdt og maatte staa paa Marken til Aften og danne Reserve for 16 og 17 Regiment, der sloges med Tyskerne. Den næste Dag gik vi til Als, det vil sige hele Armeen. I Førstningen gik det nogenlunde, men saa opløste Afdelingerne sig efterhaanden som Mandskabet begyndte at trættes, saa gik det i Virvar imellem hinanden, hvem der kunde bedst — flere Hundrede

¹⁾ En Tur paa ca. 8 Mil.

Vogne vare tilstede for at kjøre med de, som laa paa Vejene, og disse vare saa glatte, at man ikke kunde kjøre.

Nu ligger vi paa Als omtrent 1 à 2 Hundrede Mand i hver Bondegaard, vi ligger i Gulve, paa Lofter, i Lader og Porte, og vi fryser mageløs om Natten; men jeg er, Gud være lovet, ved god Helsen. Det er meget knap med Fødemidler her, Brød kan man næsten ikke faa for Penge, og Lønningen er at betragte som Intet i disse Dage; men jeg haaber, det bliver bedre. Hvorledes Sagerne staar med Tyskerne saa ved jeg intet

Niels Chr. Jepsen fortæller i et Brev, han har skrevet til sin Broder, den 12. Februar, at han nu er havnet i Fredericia — han gaar ud fra, at Broderen allerede har spurgt, hvorledes det gik med Dannevirke — vi blev ved at retirere til Sønderborg paa Als, og saa laa vi der een Nat, og saa blev vi sejlet her til . . .

Jeg har ikke været af Klæderne siden 14 Dage før Jul, det falder rigtignok strængt ud, men det maa man finde sig i Rygterne er meget slette men saa vil vi haabe, at naar Nøden er størst, saa er Hjælpen nærmest een Dag siger de, at der kommer 30000 Svenske og ligesaa mange Englændere, men der er ingen kommen endnu

Den 14. Februar skriver J. C. Dinesen fra Kjær paa Als:

Kjære Svoger og Søster!

Jeg er herved saa fri at sende det lovede Portrait aftaget paa Kort til Dig gode Søster, men Du maa selv sørge for Ramme til samme, da der er saa megen Vanskelighed forbunden med Afsendelsen, naar Por-

traitet er indfattet i Ramme. Jeg lod mig aftage i min Uniform. — Du kan maaske næppe kjende mig efter den.

Jeg vil nu fortælle Eder lidt om, hvorledes jeg har det. Vi (4de Reg.) ligger i en By, som hedder Kjær, og har nu udhvilet os i de sidste 6 Dage efter

Tilbagetoget fra Frederiksstad. Hvilken Aarsag det havde, at vi skulde forlade Dannevirkestillingen uden syn-derlig Modstand, ved jeg ikke, da vi ingen Aviser seer og saaledes maa leve i complet Uvidenhed, men de fleste ere misfornøjede dermed, og jeg tror, at den almindelige Stemning ved Armeen er meget for-knytt der over, og tror at Forræderi eller noget lignende er med i Spillet. Det

J. C. Dinesen i Feltuniform.

trættede rigtignok Armeen meget at staa paa Vagt næsten altid baade Dag og Nat i denne Vinterkulde, men jeg synes, det maatte Regjeringen kunde have indseet noget før og ikke have opofret saa mange Penge og Arbejde derpaa, naar Tilbagetoget skulde ske uden Sværds slag — hvorfor saa ikke trække Armeen tilbage før Fjendtlighederne udbrød, saa kunde vi have

reddet alt vort svære Skyts, som vi nu maatte lade tilbage i Tyskernes Hænder; jeg kan ikke andet end ærgre mig derover, saa forunderligt som det forekommer mig. Der hersker, efter mit Skjøn, en magesløs Uorden ved Armeen i alle Retninger, hvoraf det kommer, ved jeg ikke. —

Jeg kan, Gud ske Lov, tilmelde Eder, at jeg er ved god Helsen og lever i det hele godt efter de Omstændigheder her findes. Brød har ikke været til at faa for Penge i 4 Dage; men nu har vi faaet lidt igjen, jeg kan ikke sige, jeg led synderlig Mangel, da jeg havde Penge, og derfor kunde man faa nogle Kartofler og Grød samt andet desl.; men det var ynkeligt at se Soldater i Snese, ja jeg kan gjerne sige i Hundrede viis, gaa sultne omkring blottet for alt, da vi heller ingen Lønning fik — vor Bagage tilligemed Pengekassen havde forvildet sig ved Flensborg og tog til Fredericia, vi troede, at Fjenden havde taget det Hele, men i Gaar kom det tilbage med Dampskibene, nu haaber jeg, det bliver bedre. Vi ligger imellem 50 og 100 Mand i hver Bondegaard, saa du kan nok tænke, gode Svoger, hvordan Lejligheden er, man kan næsten ikke faa saa megen Plads, man kan skrive, jeg sidder her i Bagestuen og skriver disse daarlige Linier paa Dejnstruget, men det gjør mindre til Sagen, men man tager Lejligheden, som den er . . . Tillige maa jeg bede Dig gode Svoger at undskylde, at jeg ingen Frimærker satte paa det sidste Brev, og heller ingen kan sætte paa dette, da der ingen Frimærker kan faas her i Byen . . .

J. C. Dinesen havde en Broder, *Lars Dinesen*, der havde været Lærer i Frisbæk og Gludsted, men som nu havde Embede i Vinding mellem Silkeborg og Horsens. Fra denne Broder findes et Brev, skrevet

den 18. Februar, der ogsaa giver et Indblik i Befolkningens Stemning ved Dannevirkes Rømning etc.

Kjære Broder!

Dit kjære Brev modtog jeg i forgaars med stor Længsel; jeg har for en 14 Dages Tid skrevet Dig til (adresseret Kjøbenhavn; men da var Du vist reist).

Det var i høi Grad beklageligt med den Tilbage-rykning. I Stakler! hvad maatte I ikke døie. Ak jal vi skjønner ikke ret paa Guds Godhed, saalænge vi have Føde og Klæder. Min Kone græd, da jeg læste Brevet. Hvorledes gik det med vor Fætter; Du har vel ikke hørt noget siden fra ham.

Jeg har meget ondt for Dig, min kjære Broder! og for Jer allesammen. Gud veed, om vi nogensinde sees igjen, men jeg beder til Gud, at han vil bevare Dig uskadt, om det er hans gode Villie, og ellers, at han vil tage Dig hjem, hvor der i Sandhed er godt at være i de liflige Værelser. Glem ikke at bede og opmuntre de Andre, saavidt Du kan. See at holde Modet oppe; den gamle Gud lever endnu, og Intet er ham umuligt.

Vistnok beklages Tilbagerykningen fra Dannevirkestillingen, men man har vel stolet for godt derpaa. Af 10 à 11 Officerer, som vare samlede til Krigsraad besluttedes Tilbagetoget 1 stemte imod, nemlig General Lüttichau, som nu er Overgeneral. De andre stilles for Krigsretten. Krigsministeren var uvidende derom. Kjøbenhavnerne bleve heelt urolige, men Stormen har nu lagt sig der ved Monrads Taler i Folketinget og Landstinget. Hele Landet betoges af Forbittrelse. Men det er ikke godt at vide — det var vel usikker, at Dannevirkestillingen kunde holdes saa længe, den er under fortsat Angreb. Lader os ikke fælde nogen overilet Dom. Dannevirke er opreist i den tappe Landsoldats

Hjerte, saa naar I nu faar en nogenlunde Forpleining herefter og faar udhvilet Jer, Dagene blive længere, Nætterne lyse og det milde Veirlig i Foraarsdagene kommer, ville Tydskerne (i hvor mange Trolde) vist faa Børst. De kunne ikke ihjelslaa Sjælen, omend Legemet, og det er dog en hæderlig Lod at døe for sit Fædreland. Tydskerne fik et Knæk ved Mysunde, der faldt 18 fjendtlige Officerer, døde og saarede, saa de beundrede Danskens Mod og 5 à 800 Mand (Menige). 1ste Regiment, som bestaar af Kjøbenhavnere, udmærkede dem meget. Men der faldt ogsaa flest af dem.

Der tales om, at England, Frankrig, Rusland og Sverrig paa Vaabenstilstand, om det bliver til, ved man ikke.

Tydskerne ere nok i Nærheden af Kongeaaen, 7 Regiment af vores ligger omkring Kolding, en Deel har trukket sig til Fredericia og Dragonerne længere Nord paa.

. . . . Daniel Ranzau slog med 5000 Mand, efterat de havde nydt Nadverens Sakramente og vare faldne paa Knæ i Bønnen, 25000 Svenske. Noget Lignende kan skee endnu.

Peter Larsen Skræppenborg har efter Sigende været oppe ved Dannevirke, rejste derfra over til Kongen for at faa Feltpræster — han foreslog Budstikke Bojsen. Avisen Fædrelandet staar paa Vagt imod Tydskheden, udtaler sig kraftig for Troppernes bedre Forpleining, det bliver nok bedre Mangler Du noget, enten Klæder eller Fødevarer, da skriv det. Du skriver vel ikke for sørgmodig hjem for vore Forældres Skyld . . .

Den 20. Februar skriver Jens Jepsen i Skjærbæk til J. C. Dinesen:

Dit Brev af 9de d. M. modtog jeg først den 16de og do. af 14de modtog jeg d. 18de, jeg seer deraf, at du vist ikke har faaet mit Brev, jeg skrev strax, da jeg hørte, Du var kommen til Frederiksstad, den 8 eller 9, men maaske den endnu kan komme. Du kom altsaa tidlig nok for at komme med i Tilbagetoget. Det var, efter hvad jeg kan skjønne, en forskrækkelig Schene, den Retirade. Det var desforuden et Slag af en egen Art, vores Generaler leverede os der, thi det var et Slag paa hele Danmark, istedet for paa Tydskerne.

Skønt jeg havde den største Frygt for, at vore Soldater havde det for daarligt til, at de skulde udholde det ret længe, saaledes som det begyndte den 2. Februar — thi at boe under aaben Himmel Nat og Dag i Vinterkulde, tror jeg ikke, et Menneske kan udholde at blive ved med, kunde jeg dog i Førstningen ikke slaa min Lid til den Efterretning, at vore Tropper havde forladt Dannevirke uden Kamp, men det bekræftede sig, og det gjorde vist en stor Indtryk over hele Landet. Jeg blev saa modfalden over det, men saa tænkte jeg, det kunde være, det var godt, det gaar jo aldrig saa galt til, det kunde jo endda gaa galere. Havde Tydskerne omgaaet Stillingen, naar vore Soldater var udmattede, saa kunde de maaske med deres langt overlegne Styrker have taget alt vor Armee

. . . . Mads Holt og Jakob Christians Søn i Lind, Jørgen, er nok blevne fangne og kommet til Prøisen, Jakob Chr [Søn] er imidlertid død

Den 21. Febr. skriver J. C. Dinesen til sin Svoger i Skjærbæk:

. . . . Jeg ligger i samme Qvarteer, som sidst jeg skrev, vi venter et Angreb af Fjenden paa Als, der menes,

at de vil forsøge at gaa over Alssund et Steds, derfor maa vi hveranden Nat ligge med Tøiet paa færø dig til Udrykning paa et Øieblik. Hver 8 Dag kommer vi paa Vagt ved Sundet.....vi kommer paa Skandsearbeide hver anden Dag, der bliver lagt Batterier paa Alssiden langs Sundet, hvor den er smallest. Paa Dybbølbjerg er der stærke Skandser, som er stærk besat. Alle Gaarde og Huse, som ligger foran Stillingen, bliver opbrændt, jeg var saaledes Vidne til sidste Torsdag, at en Gaard og en Veirmølle blev brændt. Beboerne ere i forveien tilsagte at rømme deres Hjem, hvor denne kan yde Fjenden nogen Dækning, som da bliver opbrændt....

Forposterne skyder næsten paa hinanden hver Dag, Alssund er saa smal, at en Geværkugle godt kan række over den, og det er ikke sjældent, at Skandsearbejderne bliver nødte til at lægge Spaden og tage Geværet, saa trække Tyskerne sig gierne tilbage....

J. C. Dinesens Fader, *Dynes Jensen*, i Fjederholt, skriver den 22. Febr. til sin Søn:

.... Du skrev, at Du ikke havde faaet uden et eneste Brev, men vi har dog skrevet 3 Breve før i Dag, men Gud ved, om de kommer til Dig eller ikke, men Du faar endelig at skrive til os, saa skal vi nok skrive igjen. Det er meget tungt for Christen Slumstrup og hans Kone, for de har ikke faaet Brev fra Christen siden Jul, og derved er de kommen i Tanker om, at han er død.... Niels Jensen har heller ikke skrevet i en 3 Uger, Mathias Aagaard har heller ikke skrevet, siden han tog fra Kjøbenhavn....

Fra en anden indkaldt Soldat, *Mouritz Jensen*, der var en bekendt Strømpevæver i sin Tid, er der et Brev

til Jens Jepsen, skrevet i Kjøbenhavn d. 24. Februar.
I dette læser man blandt andet:

.... Jeg er indkvarteret hos en rig Jyde og faar Kaffe hver Morgen paa Sengen, men det varer vist ikke længe, at jeg har det saadan og det er ogsaa altfor godt for en Soldat i Krigstid. Der tales om, at vi skal rejse til Horsens den 27 dennes og møde Tyskerne, at de skal ikke gaa længere ned i Jylland. Jeg vilde gjerne vide, hvordan det gaar med Peder Nielsen med Væven, om han bestiller noget, for han vil ikke skrive til mig....

Den 3. Marts skriver Dynes Jensen til sin Søn:

.... vi har haft Hans Chr. Post det meste af Tiden, siden Du rejste, og nu har vi optorsken, saa behøver vi ham ikke saalænge vi har Vinter.... i aften kjør di med Jørdemoder til Mads Gjødisens Kone hun skulde faae en Barn som Folk tænkte ikke paa Maarten Kølker er død. Jeg skulde hilse fra Søren Nørgaard og dem til Peder Donsigs og Jens der var i Elmholt nu har rekruter faaet deres Pas og skal være end den 15 Marts og skal hilse fra Møller og Niels Thusen....

I et Brev, dateret Kjær paa Als den 5. Marts, skriver J. C. Dinesen til sin Svoger:

.... Jeg tænkte mindst paa den Aften, vi marscherede ud af Frederiksstad, at vi skulde rømme til Als, vi troede alle, at Fjenden paa et eller andet Punkt vilde forsøge en Overgang; men hen paa Natten efter den Retning vi tog, begyndte vi at ane, at vi nok skulde rømme det hele, vi vidste jo ikke, hvordan vores Sager stod ved Dannevirke og Mysunde, om vores Tropper vare slagne eller ikke. Da det begyndte at

lyse af Dagen, kunde vi nok skjønne paa, at vores Officerer frygtede for at blive afskaarne af Fjenden, hvilket formodentlig var Aarsag til, at vi ingen Hviil fik, men maatte bestandig gaae fremad; men det var efter mit Begreb et stort Misgreb af vor Commandeur, det bevirkede, at en Masse af Folkene bleve flauue, og som følge deraf udmattede eller syge. Alle de Vogne, der kunde opdrives i de Byer, vi kom igjennem, bleve tagne til at kjøre med dem, som laae paa Veiene, det var et sørgeligt Syn, thi naar man venter Fjenden i

Stens Jernværk og Skibsfabrik
Stens Jernværk og Skibsfabrik
Jens Chr. Dinesen

Slutningen af et af J. C. Dinesens Breve.

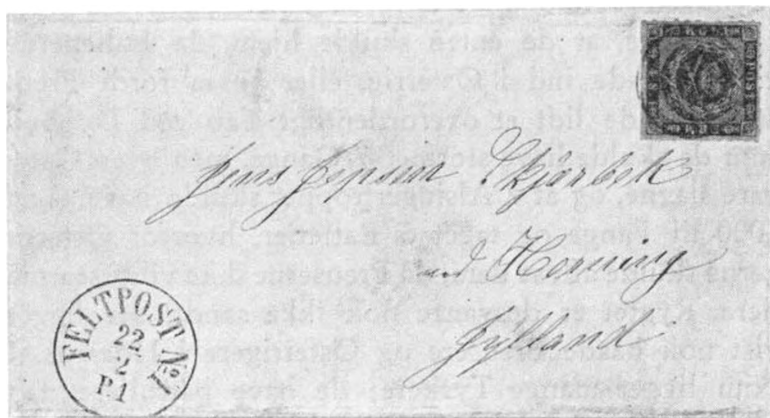
Hælene, saa gaar enhver saa længe, han kan rokke en Fod, indtil han heel udmattet synker ned i Vejgrøften overladt til Gud og Skjæbnen. Havde vi derimod et Par Gange gjort Holdt paa en halv Time, saa kunde vi have faaet noget at spise og en lille Hvile vore Forposter paa Dybbøl støder næsten sammen hver Dag med Tyskerne, hvilket ikke fører til andet, end at der bliver en Deel Mennesker ødelagt til ingen Nytte

Niels Chr. Jepsen skriver den 10. Marts fra Fredericia til sin Broder, at hans Regiment havde været haardt med ved Fredericia – man havde mistet et helt Compagni, »men det var jo Captainens Skyld han var

jo Tysk Sindet Velsagtens da og saa mistede vi en Pe-
traalie fra vores Compagni paa 16sten mand og de
fleste af det hele er jo tagen til Fange

Om Kampen om Dybbøl fortæller J. C. Dinesen
blandt andet følgende til Svogeren – Brevet er dateret
Sønderborg den 19. Marts:

. . . . nu gaar det meget varmt til paa Dybbølbjerg.
Den 17de var 4de Regiment i Ilden, det gik paa Livet

Konvolut fra 1864 med Frimærke og Feltpoststempel.

løs, vi bleve stærk beskudte baade af Artilleri og In-
fanteri, vi maatte trække os tilbage ind under Skand-
serne for Overmagten. Hvor mange, der faldt, ved
jeg ikke, men mange var det, jeg tog, Gud ske Lov,
ingen Skade. Nu har Tyskerne anlagt faste Batterier
uden om os, hvorfra de beskyder Dybbølstillingen
baade Dag og Nat, især har Tyskerne 3 Batterier,
som kan beskyde vores i Flanken, hvorved vores lider
meget. Jeg tvivler om, at vi kunne holde Dybbølstil-
lingen i Længden det er en forskrækkelig Øde-
læggelse her er, og Gud ved, om man kommer levende
herfra.

Den 22. Marts skriver Lærer Dinesen i Vinding til sin Broder:

Postforbindelsen har hidtil været standset, da Preuserne og Østerrigerne er rykkede herved efter Slaget ved Vejle, som er 14 Dage siden. Vi kunde tydelig hele Eftermiddagen høre Kanonskudene. De rykkede frem strax derefter til Horsens, Skanderborg og maaſke til Aarhus. I sidstnævnte By var Opholdet i al Fald meget kort. For 8 Dage siden rykkede Fjenden skyndsomst fra Skanderborg, 3: Østerrigerne; thi Rygtet fortalte, at de enten skulde hjem, da Italienerne vare rykkede ind i Østerrig, eller ogsaa fordi Preuserne havde lidt et overordentligt Tab ved Dybbøl, som de skulde have stormet 7 Gange, men hver Gang vare slagne, og at 7 Alsingertropper skulde have taget 4000 til Fange og taget 6 Batterier, hvorfor Østerrigerne skulde afløse dem, da Preuserne ikke vilde storme tiere. Rygtet er desværre nok ikke sandt, der ligger vist nok baade Preusere og Østerrigere i Horsens. I Nim ligger mange Tyskere; de have patrulleret tæt hertil (i Bundgaarde) som ligger 1 Fjerdingvej herfra, have de forbudt Vejrmølleren at male om Dagen, da de troede, det var Signal til de danske, som de mente, var her ovre i Vinding Skov . . .

Aarhus Dragoner, en Eskadron ere forud rejste denne Vej ad Silkeborg til og 1 Par, ja 10, have været siden her i Byen for muligen at tage Fjendens Patrouille. Broerne ved Voerladegaard, Brædstenbro, og Aastedbro have Tyskerne brændte; vores have derimod afkastet Broerne ad Rye og Salten til.

Nu i Dag fortæller man, at Tyskerne ere rykkede fra Nim—Horsens, men om de ere rykkede Syd eller Nord paa er uafgjort. Vi have nu hverken faaet Breve eller Aviser siden Slaget ved Vejle. Amtmændene i

Vejle, Skanderborg, Aarhus og Ribe skulle være bragte til Rendsborg (Christiansfeldt) formodentlig vil Wrangel presse Brandskat af Jylland. Der tales om, at dette Amt skal yde 200 Heste og 30,000 Par Støvler til Tyskerne. Det er strengt . . . Østerrigerne tvang baade Lærere og Elever i Jelling tilligemed mange andre til at gjøre Skandsearbejde Syd for Vejle. Skulde de gjøre det samme ved Fredericia var det jo hæsligt . . .

Om Fjendens Optræden i Østjylland handler ligesledes et Brev, som Jens Jepsen skrev til sin Svoger den 28. Marts:

. . . . Tyskerne har været i Aarhus, Du har vel hørt om Slaget ved Vejle den 9de Marts (eller den 8de) . . . da besøgte Fjenden Aarhus et Par Dage derefter, men blot for at udskrive nogle Levnedsmidler, det var Søndagen den 17 Marts, men tog fra Byen samme Aften, og som Pant for, det forlangte skulde blive dem leveret, udenfor Byen, som de havde Kvarter, Natten efter Kl. 9, saa tog de 4 af de fornemste Mænd med saa længe . . . omtrent ved samme Tid havde Wrangel ordret Amtmændene samt en Del Herredsfogder og Borgmestre af Aarhus, Skanderborg, Vejle og Ribe Amter til at møde ham i Kolding (hvor han hele Tiden har haft Hovedkvarter) en vis Dag; men de er senere ikke kommen igen, men er sendt til Rendsborg som Fanger, da de formodentlig ikke vilde gaa ind paa hans ubillige Fordringer, det er sagt, at han skal have forlangt 1 Rdl. pr. Td. Hartkorn om Dagen. I Viborg og Horsens Egnen har Folkene lidt meget ved Tyskernes Indkvarteringer, Østerrigerne skal være meget strænge og urimelige, Preuserne er nok mere rimelige . . . I Brande har Fjenden været flere Gange og faaet noget at spise . . . men det har kun været smaa

Afdelinger, jeg tror ikke, der nogen Tid har været over 100 Mand, og undertiden kun 10 — det er vel sagtens for at se efter vore Soldater.

Vi saa i Dag baade Infanteri og Dragoner [danske!]. Jeg vilde i Dag gjøre en lille Tur over til Tjørring, og min Kone var med. Da vi kom til Herning, var der fyldt med Militær, saa blev vi der nogle Timer og kørte derpaa hjem igjen. Det lader nu til, at de igjen vil til at se efter Tyskerne, da de har været længere nord paa og kommer nu igjen. I Ringkjøbing Amt har Fjenden endnu slet ikke været og heller ikke for langt noget — det ser slet ikke godt ud for Tiden i Danmark. (Herning anden Paaskedag) jeg fik ikke Brevet færdig 1ste Paaskedag, og nu er vi bleven ordret til at kjøre med vore Tropper fra Herning. Niels¹⁾ er nu i dette Øjeblik Kl. 9 kjørt vester paa med dem, din Fader blev heldigvis ikke tilsagt

Den 1. April skriver J. C. Dinesen i et Brev fra Sønderborg til Jens Jepsen:

Jeg har i Dag med Glæde modtaget Dit Brev af 1. og 2. Paaskedag tilligemed indlagte 10 Rdl. — Pengene kom mig særdeles vel tilpas, da mine Penge ere forbrugte, som jeg havde med fra Hjemmet de 5 Rdl. har jeg besluttet at uddele saaledes: Anders Tvermose 2 Rbd., Mikkel Øesgaard 2 Rbd., da jeg tror de ere de fattigste, og den 5te Daler til Peder Eriksen Kølkjær Vores Lønning bestaar af 12 Sk. om Dagen samt Naturalforplejning, der bestaar i hveranden Dag Flæsk $\frac{1}{2}$ Pund og hveranden Dag Kjød 20

¹⁾ I et Brev, dateret Skjerbæk den 17. April, skriver Niels Dinesen til sin Broder: 2den Paaskedag kjørte jeg med Soldater fra Herning til Vorgod — det var 1ste Regiment og 6te Dragonregiment — de har det godt imod som I andre.

Lod, men det holder ikke Vægten, men det kan alligevel godt slaa til; men man bliver saa kjed af den evindelige Flæsk og Kjød, at jeg undertiden næsten ikke kan spise det

Alting er rigtignok dyrt, for 1 Pund Smør koster f. Ex. 3 Mrk., ja jeg har engang givet 3 Mrk. 8 Sk. for 1 Pund.

Jeg vil fortælle Dig lidt om Dybbølstillingen. Den bestaar af 10 lukkede Værker med Volde og palisaderede Grave. Mellem hver af disse er Løbegrave for Infanteriet. Hele Stillingen ligger paa en Bakke i en Halvmaane. Nu har Tyskerne anlagt Batterier uden om os, hvormed de beskyde vore Værker baade Dag og undertiden ogsaa om Natten. Paaskelørdag Aften kom vi 4 Regmt. paa Forpost mellem Skandsen 1 og 2; hele Paaskedag laa vi der, og Tyskerne kastede den Dag 377 Granater over paa Skandsen Nr. 2. Granater er hele Kugler, der er fyldte med Krudt og sprænge, naar de falde mod Jorden. Der blev kuns 2 Mand saarede af Stumperne samt en Kanon blev skudt itu. Om Aftenen mellem Paaske og anden Paaskedag kom vort Regiment til Sønderborg. Om Natten Kl. omtrent 3 rykkede Tyskerne frem og stormede Skandserne. Kl. 3¹/₂ rykkede vort Regmt. ud for at understøtte, vi kom ikke i Ilden, men stod bag ved de kæmpende i Reserve; men Kuglerne naaede ogsaa til os og saarede 2 Mand ved vort Comp. let; men Tyskerne fik alvorlige Prygl og mistede mange Mennesker. Det var rædsomt, saaledes som deres Stormkolonner led af vores Artilleri. Dagen efter var vi atter paa Forpost, da laa der endnu døde Tyskere foran Skandserne; hvilket rædsomt Syn, der laa afskudte Arme og Ben

De tre fattige Soldater, J. C. D. omtaler, skriver —

eller rettere, de faar en skrivekyndig Kammerat til at skrive et Takkebrev hjem til Jens Jepsen. Af dette Brev, der er dateret Sønderborg d. 3. April, skal følgende meddeles:

. . . . Den 17. Marts det var en slem Dag for os. Vi var i Ilden fra Kl. 10 om Formiddagen til Kl. 6 om Aftenen, men det er farlig at se, saadan som det gik til. Ved 8de Comp. mistede vi en 10050tyve Mand [skal vel være 150 Mand] og alle deres Officerer, ved 4 Comp. mistede vi en 50tyve Mand. Paaskedag da var vi paa Forpost og vi laa i Skandsen Nr. 2 og vi fik 300 og nogen Triesenstyre Granater ind i Skandsen, men dog blev kuns 2 Mand saaret og det var 2 Molsinger. Men saa anden Paaskedag gjorde Fjenden et Angreb imod Skandsen, da Kl. var 2 $\frac{1}{2}$ om Natten, men blev slaaet tilbage. De stormede 5 Gange men maatte gaa tilbage men det var mageløst at se for di der faldt af dem og paa saarede, som maatte blive liggende. Det var en Jammer at se. Ja kjære Venner, I kan tro at det er farligt at se; de 2 sidste Dage have de bombarderet Sønderborg, og de haver skudt Ild paa Byen, og det brender i Dag Ja, kjære Ven, jeg vil gjerne bede di om at du ikke vilde Hjælpe min Kone let med Arbejdet for nu kommer den tid jo at der skal gøres let [ved] Jorden og vies at jeg skulde falde saa er det jo ikke saa godt for hende.

Sidste Stykke er underskrevet Peder Ersen — d. v. s. P. Eriksen.

Fra Miang paa Als skriver J. C. Dinesen den 12. April hjem til sin Svoger:

Da Tiden i Dag tillader det, vil jeg atter tilmelde Dig nogle Ord. Dit Brev af 28 f. M. med indlagte 10 Rbd. modtog jeg med Glæde den 1. April paa

Sønderborg Slot og besvarede det samme Dag; men da Byen blev bombarderet Dagen efter og Feltposten maatte flytte til Augustenborg, saa er jeg bange for, at Brevet maaske ikke er kommet til Dig.

.... At fortælle Dig om Krigen er vel overflødig, da Du læser Aviserne, kun saameget vil jeg tilføje, at nu er det næsten uudholdelig paa Dybbøl, saa stærk blive vi beskudte af Tyskerne med Granater, der er en Domineren, som Verden skulde forgaae, og der gaar ikke en Dag hen, uden at der bliver nogle lem-læstede. Det er et Guds Mirakel, at der kan gaa saa mange fri, som der gjør. Granatstumperne hvine om Ørene paa os fra Morgen til Aften.... Vi er paa Forpost; 6 Dage ad Gangen, de 3 Dage staa vi under aaben Himmel med fuld Oppakning, de andre 3 Døgn ligger vi i Reserve bag Skandserne i Barakker, men vi blive af og til alarmerede, da vi ikke ved, hvad Øjeblik Tyskerne kommer. Vore og Tyskernes Forposter staae om Natten saa tæt ved hinanden, at de gjerne kunde tale med hinanden, der er næppe 50 Alen mellem Lytteposterne. Naar vi har overstaet 6 Dage paa Dybbøl, saa ligge vi paa Als i 3 Dage for at udhvile, og saa begynde vi igjen....

Jeg kan tilmelde det sørgelige, at Niels Jensen paa Fjederholt Mark er skudt, en Granat borttog hans Hoved, ligeledes Peder Westergaard i Knudmose, en Granatstump slog ham i Hovedet, saa han døde paa Stedet....

Det næstsidste Brev, der er bevaret fra J. C. Dinnesens Haand, medens han laa inde, er dateret Volserup paa Als den 21. April 1864, og det lyder:

Kjære Svoger!

Dybbølstillingen er taget af Tyskerne den 18de, ja

det ved Du vistnok længe før disse Linier naar Dig, og Gud ske Lov siger hele Armeen, i det mindste den menige Mand siger det, da det var saa rædselsfuld der, at Armeen var bragt til Fortvivelse i den Grad, at flere Regimenter gjorde Opstand og vægrede sig ved at drage paa Forpost i de sidste Dage. Du kan nok tænke, at naar den ellers saa taalmodige danske Soldat skal bringes dertil, saa er det paa Toppunktet. Det var ogsaa ganske forfærdeligt, saaledes som Dybbølstillingen blev beskudt i de sidste Dage, der var næsten ikke en Plet paa hele Dybbølbjerg saa stor, at man kunde sætte en Fod for Granatstumper. Skandserne vare rent spolerede, der var kun en Jorddyngte tilbage af dem. Kanonerne vare demolerede, og enhver kunde indse, at vi ikke kunde holde Stillingen længere. 4de Regiment havde Lykken med sig denne Gang, vi kom af Forpost om Aftenen den 17de og skulde paa Landet for at udhvile os, vi maatte rigtignok tilbage Dagen efter, men vi kom forsilde, Stillingen var taget, og dermed den sidste Plet af Slesvigs Jord.

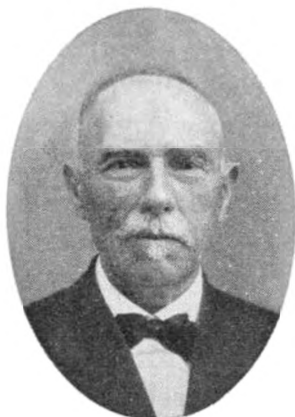
Jeg kan ikke nok takke den algode Gud, fordi han har bevaret mig indtil denne Dag, jeg er bleven noget forkølet, og har nogle Hoste, ellers er jeg rask, det gaar nok snart over igjen. Nu venter vi, at Conferencen i London skal bringe os Vaabenstilstand og derefter Fred? og Gud give, det kunde ske, saa haaber jeg, at vi snart kommer hjem — hvilken Glæde vil der da ikke blive over hele Landet, saa vil de overvundne Besværligheder og Anstrængelser snart forvindes.

Jeg har ellers ikke noget at skrive om denne Gang andet end I bedes hilse alle Venner og bekendte fra mig, som spørger til mit Befindende; men først og sidst være Du kjære Svoger og Søster paa det hjerteligste hilset fra mig og dermed være I Gud befalet.

Du bedes, gode Svoger, skrive mig nogle Ord til igjen.

Eders hengivne Svoger og Broder
Jens Chr. Dinesen.

J. C. Dinesens sidste Brev, der er dateret: Sønderborg Ladegaard den 25. April, indeholder intet særligt. Han skriver blandt andet: Afstanden mellem Tyskerne og Danskerne ved Sønderborg er omtrent 500 Alen – vi gaar hver paa sin Side og seer paa hverandre ganske fredelige, undertiden er der en lystig Fyr, der tager sin Feltflaske frem og siger god Morgen! og drikker deraf – Modparten gjør det samme. Nu venter vi med Længsel at høre noget fra Conferencen i London

SKOLEFORSTANDER J. P. HAAHR

Mindeord ved *J. Aldal*.

Atter er en af historisk Samfunds Stiftere og Styrelsesmedlemmer gaaet bort. I Fjor døde Kr. Lassen Vestergaard og P. Storgaard Pedersen (se Hardsyssels Aarbog 1931); den 22. Juli i Aar bortkaldtes pens. Lærer og Skoleforstander J. P. Haahr, der sad i historisk Samfunds Styrelse fra 1907—30, da han udtraadte paa Grund af Bortflytning fra Amtet.

Jens Pertou Haahr, hvis Stamfader var Herredsfoged, Oldefader Præst og Bedstefader Lærer, var født i Ølgod Sogn den 2. Oktober 1857. Efter sin Konfirmation blev han 16 Aar gl. Vinterlærer; derefter kom han paa Dr. phil. Rodes Højskole paa Skovgaard ved Ordrup og siden paa Blaagaards Seminarium, der lededes af J. T. A. Tang. Efter at have taget Lærereksamen herfra i 1880 var han et Par Aar Vikar forskellige Steder, bl. a. i Ribe. I 1882 blev Haahr Læ-

rer ved Holstebro private Realskole hos Skolebestyrer Lillelund; men allerede Aaret efter blev han ansat ved Holstebro Borgerskole, hvor han efter Vedtagelsen af Loven om højere Almenskoler i 1903 var virksom for Indførelsen af Mellemskoleundervisning. Da Byen i 1907 overtog den private Realskole, sluttedes de allerede begyndte Mellemskoleklasser ved Borgerskolen sammen med denne til Holstebro kommunale Mellems og Realskole. Lærer Haahr fik nu sine fleste Timer ved denne Skole, med Dansk og Engelsk som Hovedfag.

Forinden havde Haahr imidlertid taget virksom Del i Oprettelsen af Holstebro tekniske Skole, hvis Forstander han var i nogle og 30 Aar. Efter at den havde været til Huse i Borgerskolen i nogle Aar, lykkedes det Industri- og Haandværkerforeningen at faa opført en teknisk Skolebygning, der senere udvidedes ved Paaførelsen af 2. Etage, inden Skoleforstander Haahr traadte tilbage. Haahr, der tillige i mange Aar var Lærer ved teknisk Skole, ledede den med stor Interesse og Dygtighed, og denne Skole, hvis Virksomhed han havde planlagt, var vel nok hans Hjertebarn.

Men med ikke mindre Dygtighed og Pligtopfyldelse varetog Lærer Haahr sin Gerning ved de kommunale Skoler. Han var punktlig, samvittighedsfuld og omhyggelig med alt sit Arbejde, og som det Pligt- og Ordensmenneske han var, krævede han Flid og Orden af sine Elever. Til sin Skolegerning havde Haahr dygtiggjort sig ved en Række Kursus i Tegning, Dansk og Engelsk. For at sætte sig grundigt ind i det sidstnævnte Fag opholdt han sig to Sommerferier i England, og til det ene af disse Ophold fik han Statsunderstøttelse.

Som den gode Lærer han var, fulgte han med usvæk-

ket Interesse sine tidligere Elever. Mange af dem gængsaa han som Lærlinge i teknisk Skole; men selv naar de kom bort til andre Byer, opsøgte han dem for at høre, hvordan det gik dem.

Efter sit 25 Aars Jubilæum fik Skoleforstander Haahr Danebrogskorset. Han opnaaede ogsaa at holde 40 Aars Jubilæum, og da han 1. September 1927 tog sin Afsked, havde han været Lærer i Holstebro i 45 Aar. Efter sin Afgang boede han endnu i 3 Aar i den By, hvor han havde øvet sin Manddomsgerning. I 1930 flyttede han til Frederiksberg, men vedblev at holde Forbindelse med sin gamle By; bl. a. førte han Tilsyn ved Mellemskole og Realeksamen.

Ved Siden af sit omfattende Skolearbejde fik Haahr ogsaa Tid til at tage sig af andre Opgaver. Sammen med sin tidligere Kaldsfælle i Holstebro *P. Storgaard Pedersen* i Hee o. a. var han med til at oprette historisk Samfund for Ringkøbing Amt i 1906 og blev ved den stiftende Generalforsamling i 1907 valgt til Medlem af dette Selskabs Styrelse, hvori han sad til sin Bortflytning fra Amtet i 1930. Haahr var de første Aar i Foredragsudvalget, men afløste i 1916 Borgmester Finsen som Medlem af Redaktionsudvalget. Hans Virksomhed i historisk Samfund gik især ud paa at skaffe Tilgang af Medlemmer. Desuden har han i 18. Bind af Hardsyssels Aarbog skrevet en interessant Afhandling om *Enkedronning Caroline Amalies Forhold til Sir Skole og Lærer H. J. Hansen Sir*, hvori han har meddelt de mange Breve, som Enkedronningen skrev til Hansen Sir. Det skyldes ogsaa Haahr, at Hansen Sirs Børn overlod Holstebro og Omegns Museum de originale Breve som et værdifuldt Minde om Caroline Amalies gode Hjerter og Omsorg for sine »kære Sirboere«.

Skoleforstander Haahr havde omfattende Kendskab til sin Bys og sin Egns Historie og kunde fortælle meget om Personer og Tildragelser i tidligere Tid; med ægte jysk Lune kunde han give mangen god og karakterisende Anekdote; men han fortalte aldrig andet end godt hverken om afdøde eller levende.

Som Menneske, Lærer og Skoleforstander efterlader J. P. Haahr sig det smukkeste Eftermæle. Sandt og træffende sagde hans Svoger Provst *Hansen*, Assens, ved hans Baare: »Han var en Israelit, i hvem der ikke fandtes Svig«. Han var kendt og agtet af alle for sit Retsind og sin Hjertensgodhed.

Haahr efterlader sig Hustru, en Datter af Lærer, tidl. Folketingsmand *Hansen Sir*, og tre Børn. Den ældste Datter er gift med Købmand *Sørensen* i Brædstrup, en yngre er Sygeplejerske, og Sønnen *Jørgen Haahr*, hos hvem Forældrene har boet efter Bortflytningen fra Holstebro, er Kommunalærer i København.

VIDE OG VEDTÆGT FOR SØNDER BORK MARSK 1639

Ved *H. K. Kristensen.*

Fra Sønder Bork er der tidligere fremdraget en vide, trykt i Bjerge og Søegaard: »Danske Vider og Vedtægter«. Den vide, som hermed fremlægges, er 115 aar ældre; d. v. s. den er vedtaget og fæstnet til papiret i 1639; men den har sin rod i ældre skikke og retsregler. Man véd saaledes,¹⁾ at næsten alle lods-ejerne i Sønder Bork Marsk, hvori udejere fra en halv snes sogne havde engparter, allerede før 1639 havde indgaaet en forening om at frede engene indtil 8 dage før Valborgsdag; men bønderne i Sønder Bork og Obling²⁾ slog kreaturerne løse i engene, naar de bjergede høet og tog løse heste med. Kristen Krag til Lydumgaard fik da udvirket et kgl. brev af ²¹/₁ 1639, hvorved det blev forbudt alle at lade deres dyr gaa løse i de enge, de havde sammen med Krag eller hans tjenere, uden de havde hans tilladelse og gjorde det sædvanlige arbejde derfor. Hvis der blev grebet kreaturer i de uslagne enge eller i høet, skulde ejeren bøde ¹/₂ rdl. til kronen og ¹/₂ sletdl. til ejeren af engen. Det er aabenbart dette brev med den ret høje bødestraf, der faar bønderne og præsten til 3 maaneder efter at indgaa nedenanførte vide med Kristen Krag og Kristoffer Hvas.

¹⁾ Se Danske Sml. I 139.

²⁾ O. Nielsen skriver anf. st. Aabølling; men det maa være Obling, Sønder Bork sogn.

Den omhandler i det væsentlige de samme forhold, som nævnes i det kgl. brev. Den giver regler for, hvornaar grøfterne skal gøres istand, hvornaar og hvor længe engene skal »lyses i hegnet«, hvornaar høsletten maa begynde, forbud mod ledige kreaturer paa engene i slettiden og fremdrager endelig en gammel akkord mellem Lydumgaard og bønderne — samt fastsætter den straf (vide), der paalægges for overtrædelse af bestemmelserne. Sammenligner man viden med den fra 1754, der dog ikke blot gælder marsken, men hele byen, finder man, at mulkterne da bliver ændret; man søger at lægge dem retfærdigere, f. eks. skelnes der mellem den skade, kreaturer har voldt uden deres ejers vidende og vilje, og den, som en mand lader sine kreaturer gøre med forsæt. I sidste tilfælde bliver straffen 3 gange saa stor. I det hele taget er bestemmelserne langt mere detailleret end i 1639. Den td. øl, der kunde falde i bøde til bymændene, er ogsaa afskaffet 1754, da bøderne kun skal anvendes til byens nytte, »men ingenlunde til gilde og drikke«.

Viden af 1639 er fundet i Vester Horne herreds tingbog 1650, p. 50—52. Kristen Krag lod den tinglæse ved en af sine bønder d. 27. April.

* * *

Kendes vi efftershreffne Sønder Borch sognn mend: her Oloff Claussen,¹⁾ Guds ords tiener til Borch kierher, Las Michelsen i Sønder Borch, Lauritz Nielsen, Christen Andersen, Christen Hansen, Per Madsen, Hans Jesen, Hans Jepsen, Anders Hansen, Anders Nielsen, Søren Jensen, Jep Bertelsen, Christen Vestesen, Christen Knudsen, Søren Madsen, Hans Nielsen, Niels Lauridsen, Las Nielsen, Lauritz Persen, Dy-

¹⁾ Præst i N. Bork 1613, tillige i S. Bork 1631, afsat 1647, fader til den bekendte Ole Borch.

nis Persen, Jørgen Sørensen, Niels Hansen, Christen Christensen, Hans Jensen, Jep Nielsen, Per Sørensen, Jørgen Persen, Søren Bertelsen i for^{ne} Sønder Borch, Niels Lassen, Laue Christensen paa Nyland,¹⁾ Per Jensen, Niels Oloffsen och Per Nielsen i Stiensgord,²⁾ Jørgen Bertelsen i Burgaard,³⁾ Christen Nielsen i Koltoft,⁴⁾ Niels Nielsen, Søren Ibsen, Niels Lassen, Christen Andersen, Las Lauisen, Søren Nilsen, Christen Nilsen, Las Bertelsen, Nils Christensen, Christen Adtzersen, Jep Jessen och Per Christensen i Aabeling,⁵⁾ at vi i dag, som er den 19. Aprillj, haffuer sambycht, beuylgt och ingaaet en christelig vide och vedtegtt med e: och velb: mand Christen Krag⁶⁾ til Lydomgaard och Christopher Huas⁷⁾ till Hennegaard Sønder Borch mersh enge anlangendes, som effter følger:

Først shall Sønderborch mend, saavel som alle dj, der haffr enge paa Sønderborch mersh, som løber till fuorte med siderne eller enderne, huer aar om ford aarit luche for huer sin enge med grob och kast, som aff arildtz tid haffr veret brugeligt, och den saa vit bred och dyb, at den kand vell verie for creter och femon. Och der som nogen findes her i forsømlig och iche vell for^{ne} grob och kast, som forshriffuit staar, kaste och oplyche, shal haffue forbrudt til huer sin rensbroder eller hamb, som der paataller, en slet mark dansh penge for huer gang, hans brøst saa findes, och derforvden betalle huis shade, som for slig forsømselse kand tilfalde.

¹⁾ S. Bork Sogn.

²⁾ Gaard i S. Bork, Navnet og maaske Gaarden er nu forsvundet.

³⁾ Billum sogn.

⁴⁾ Kan ogsaa læses Kaltoft, er mig ubekendt.

⁵⁾ Obling, S. Bork.

⁶⁾ † 1645.

⁷⁾ † 1658.

Och shal engen leges i hegned huer aar fier, sex eller ote dage efter aarsens leilighed for St: Valborg dag, dette effter Christen Kraghs, Christopher Huas ses eller dieres fuldmegtig och 4 eller 6 aff dj beste Sønderborch sognemend siønis ret och bieligt kand verre, och fra den dag, dj bliver lyst i hegnet ochsaa frembdiellis, till affgrøden er aldielles affhøstet shall der holdes goed hegnet med fæe, faar, heste och øgh, kalffue, suin och gies, inted vndtagendis i nogen maa der; mens huo slig begaaer eller forvoffuer at driffue eller driffue lade noget aff for^{ne} chretur och feemon i bemelt mersh, och engvocterenn eller anden det finder, shal det strax maa tages i hus och giffuis till indtegts peng for heste, øgh och fæ 2 sk. dansh, for faar, kalffue och suin 1 sk., for huer 3 gies 1 sk., och der offr betalle shade och bøde til Sønderborch sognemend 1 slet mark d. udi penge for huer gang, saa findis; dog dersom nogen vell tyre paa sin egen eng shall det shie alle rensbrødre vden shade vnder for^{ne} penn och straf.

Shall ingen effter den dag huerchen i borch sogn eller nogen vd eier begynde at slaa eller bierge hiøe for St: Hans dag vnder en halff rixdallers straff til sin rensbrødre och en god tønd øll til sin byemend. Och shall ingen effter den dag enten borch sognemend eller nogen vd eyer, naar der begyndes at bierge hiøe och til der opslaaes i for^{ne} enge, føre nogen ledige heste, øgh, plage, kiør eller andet creter paa engen vden dj tou, dj haffuer for vognen, och dennum at holde paa dieres egen, alle andre vden shaade; huer herimod giør eller befindis at giøre lade shall giffue til indtegtzpenge huer gangh, saa befindis at vere nogen mand til shaade, 2 danshe shilling och haffue forbrudt til den, som tager det, som er til shade enten paa sin egen eller anders hiøe eller vslagen eng, 1 slet

mark och indda betalle huis shade, der shier. Item shall ingen heller maa tyre dieres kiør eller slaa noget creter med huad naffn, det och nøffnis kand, imellem hiøe eller hiøstachene, førind hiøet er slet afført af for^{ne} enge, och der bliffuer saa meget pladtz och romb, at menige hiord kand driffue, och det kand shie huer mand vden shaade; huemb der befindes her imod at giøre shall betalle shade och haffue forbrudt till indtegtzpenge 2 sk. och en rix mark til huemb, der tager noget femon eller creter, som ehr til shade i nogen mands hiøe eller engh.

Desligest loffr och tilbepligter vi os alle Sønder Borch sogne mend at hiembauffle till Lydomgaard den eng udi Sønderborch mersk paa Vesterkier, som vi aff arildtz tid giort haffr, och der med ud i alle maa-der at forholde imod Christen Kragh eller hans fuldmegtig och efterkommere, som det af arildstid veret haffuer; for vi maa driffue med vores creter vaar och høst paa bemelt Lydombgordtz och Lydombgaardt tieneries enge, och shall vi aff huer gaard slaa en shar och huer tou buoldtzmend en shar fra den vester ende och till den øster paa bemelt engh vstrafflig och huer gaard at huerfue och riffue tou goed vstrafflig englas hiøe och huer boelsmand ehn las hiø, naar denum der om tilsiges. Och hvo som frembkomer til Lydomgaard och iche haffuer ydferdig las paa, shall dj iche aff shriffues, mens hente ehn fuldkommen las paa engen igien. Och shall vi møde paa ehn tid paa engen, naar vi derom tilsiges, boede med sloen, riffuen, och agen; huer her imod gjør och iche fuldkomeligen gjør fuldt, som forshreffuet staar, shall haffue forbrødt til Lydomgaard en goed tønd hager och til Sønder Borch sognn mend ehn goed tønd øll der foruden at betalle huis arbedtzpenge, han haffr forsømbt.

Och fier aff for^{ne} Sønderborch sognemend at haffue fuldmagt for det och alt andet forshreffne bøder at vdpante aff denem, som findes moutuilig och iche vell holde alle dese forshreffne puncter huer och en serdiellis, som forshreffuet staar, shall forne 4 mend haffue forloff at vd pante for^{ne} bøder och indtegtz pengh och iche der med at haffue forbrudt nogen laumaall ved huad naffn det och neffnis kand. Och shall fier aff forne sogne mend, huer som der til betroes, vere for loffr for huis arbed, som Sønderborch sognemend shall giøre til Lydombgaard effter gamell seduane, och for^{ne} fier mend at haffue opsion til altingh, som forshreffut staar, skier och effter komis, naar denum derom tilsiges.

Desse forshreffne poncter och artickler, som forshreffvet staar, loffuer vi i alle maader at holde och effterkomme for os och vores arffuinger. Til vidnisbiurd haffr vi trogt vors zigneter her vnder aff Sønder Borch kirche. Vtt supra anno 1639.

— (Christen Madsen, herredsfoged i Vester Horne herred, boende i Lundtarp, d. e. Søndertarp, Lunde sogn, tog vidnet. Knud Nielsen Gramb fra Stav sø, Henne sogn, fuldmægtig for Kristoffer Hvas, tog genpart).

ET GIFTMORD

(«COLLEGIAL-TIDENDE» 1798 Nr. 2.)

Ved *P. Christensen.*

I Gudum Sogn, Skodborg Herred, døde i Decbr. 1793 meget pludselig Eske Kochholm, hvilket gav Anledning til Mistanke om, at han var ombragt ved Gift, idet Sygdomstegnene var: stærk Brækning samt en ulæskelig Tørst og Diarré. Mistanken om, at der forelaa et Giftmord, bestyrkedes ogsaa ved Obduktionen af Liget, der befandt sig i en Tilstand, som kunde tyde paa det samme.

I Præliminærforhøret d. 25. Decbr. s. A. tilstod afdødes Hustru Anne Marie Mortensdatter, at hun efter sin Tjenestepige Anne Marie Christensdatters Raad havde givet sin Mand Rottekrudt paa et Stykke Smørrebrød for at blive af med ham. Hun havde selv givet ham Smørrebrødet, som han spiste, og hvorefter han straks blev syg. Endvidere tilstod hun, at hun havde givet sin Mand Rottekrudt ind i Øl kort efter, at han havde faaet det paa Smørrebrødet. Tjenestepigen bekendte samtidigt, at hun havde hentet noget af Rottekrudtet i Holstebro efter en Præsteattest, som hun under falsk Foregivende havde forskaffet sig, at hun var klar over, at hendes Madmoder dermed vilde forgive sin Mand, og at de adskillige Gange havde talt derom i Anledning af en anden Mands Død i Byen, som de troede at være forgivet. Under Forhørene forsøgte imidlertid begge Kvinder, dels ved

modsigende og usammenhængende Paastande, dels ved at benægte eller besmykke, hvad de allerede havde tilstaaet, at undskylde Rottekrudtets Brug, idet de foregav, at Eske Kochholms Hustru derved vilde vænne Manden fra den stærke Brændevinsdrik, hvortil han var hengiven, og under hvis Virkning han ofte mishandlede hende. Ved Underrettens Dom d. 29. Marts 1797 dømtes begge Kvinder hver til 6 Aar i Viborg Tugthus; men Landstingets Dom, der faldt 30. Juni s. A., var betydelig strængere og havde følgende Ordlyd: »Anne Marie Mortensdatter bør af Skarpretteren at knibes med gloende Tænger, først uden for det Sted, hvor Mordet er begaaet, og derefter tre Gange imellem Gernings- og Retterstedet, og allersidst paa Retterstedet, dernæst hendes højre Haand og siden Hoved med Økse at afhugges, hvorpaa Legemet bør lægges paa Stejle, og Hovedet tillige med Haanden at fæstes paa en Stage over Legemet; dernæst bør hun have sin Hovedlod og Jord til Kongen forbrudt. Anne Marie Christensdatter bør bøde fuld Mandbod, som er 27 Rdlr., samt endvidere at hensættes i Viborg Tugthus hendes Livstid.«

Ved Højesteretsdom af 4. Nov. s. A. stadfæstedes Landstingets Dom i det væsentlige.

Cancelliet indstillede nu Anne Marie Mortensdatter til Kongens Naade, dog med den Anmærkning, »at man paa Grund af, at en saadan Misgerning, begaaet med Overlæg af en Kone paa sin Mand, er meget farlig, ikke fandt sig beføjet til at indstille hende til Fritagelse for Livsstraf, men at hun alene forskaanes for gloende Tænger«, hvilket ogsaa skete.

NAVNE OG SAGLISTE

A.

Aakjær, Svend, Landsarkivar, 105
Aale, Andreas, Degn i Aulum, 15
Aale Skovhus v. Horsens, 46
Agerskov, Gjellerup S., 51
Als, 113 f., 119, 129
Alssund, 120
Aulum S., 10 f., 12, 15, 19

B.

Ballum, Niels, Degn i Nøvling, 16
Bering, Christen, Præst i S. Felding, 9, 13
Bering, Peder, Præst i Ikast, 14
Bering, Peder, Studiosus, sen. Præst i Skarrild, 17
Bering, Vitus, Provst i Rind, 9, 13, 17
Bierman, Joh. Georg, Præst i S. Felding, 16
Bierman, Studiosus, 16
Birk, Peder Pedersen, Degn i S. Felding, 22
Bisted, Arend, Præst i Skarrild, 13, 17
Borgere i Holstebro, 2—5
Borgmestre i Holstebro, 3—6
Brorson (H. A.) Biskop i Ribe, 9 ff.
Bruun, Hans, Præst i Ikast, 17
Byfogder i Holstebro, 3
Bøder for Forsømmelighed, 138, 140
Bøder for Husdyr, 139
Bølling Hrd., 95

C.

Caroline Amalie, Enkedronning, 134

Christensdatter, Ane, g. m. M. Schou, 53 (Bill.)
Christensdatter, Anne Marie, i Gudum, 142 f.
Clausen, Ole, Præst i Bork, 99 ff.

D.

Dahlgaard, Simon, Degn i Nøvling, 20
Danevirkestillingen, 114, 117
Dinesen, Jens Chr., Herning, 108 ff. Bill., 109, 115
Dinesen, Lars, Lærer i Vinding (Tyrsting Hrd.), 116 ff.
Dinesen, Maren, 108 f.
Duebrødre Kloster i Roskilde, 99, 101
Dybbølstillingen, 120, 122 f., 129 f.

E.

Ebbesen, Laurits, Degn i Skarrild, 17
Engvogteren, 139
Exekutionstroppe, 110

F.

Falck, Jacob, Degn i Aulum, 19
Felding, Sdr., 9, 13, 16, 22
Fjenderne i Østjylland 1864, 124 ff.
Flyvesand, 75 ff.
Fløe, Palle, Lokalhistoriker, 92
Forte, 138
Friis, Ole Andersen, Degn i S. Felding, 16
Fritz, Andreas, Degn i Sunds, 15, 18
Frølund By, Gjellerup S., 53
Frølund-Slægten, 53 f.

G.

»Gamle jyske Tingsvidner«, 90
 Gersdorff, Edel Margrethe, 46 ff.
 Giesten, Jacob Scharschov, Præst
 i Sunds, sen. i Snejbjerg, 15, 16
 Giesten, Johannes, Degn i Snej-
 bjerg, 21
 Gjellerup S., 11, 12, 14, 18, 48 ff.
 Gregersen, Poul, Degn i lkast, 14
 Grob og Kast, 138
 Gudum S., 142

H.

Haahr, J. P., Skoleforstander,
 131 (Bill.) ff.
 Hammerum Hrd., 95
 Hansen, H. P., Museumsforstan-
 der, 59
 Hansen Sir, Lærer, Folketings-
 mand, 134 f.
 »Hardsyssels Diplomatarium«,
 91
 Hardtlund i Vinding S., 106
 Harg (Stenalder), 105
 Hegelahr, Nicolaus, Præsti Skar-
 rild, 22
 Helt, Lorents, Præsti Vilbjerg, 15
 Henckel, Andreas, Præst i Nøv-
 ling, 10, 12, 16
 Henriksen, Anders, Skolehol-
 der i Sunds, 18
 Herningsholm, 47, 51
 Herregaarde, jyske, 95
 Hing Hrd., 95
 Historisk Samfund for Ringkø-
 bing Amt, 134
 »Hjerm og Ginding Herreder«,
 92, 94
 Holstebro Bisgaard, 55
 Holstebro Borgerskole og Mel-
 lemskole, 133
 Holstebro tekniske Skole, 133
 Holtbjerg v. Herning, 52, 56 ff.
 Høeg, Adolph, Præst i Sunds, 18

I.

Ibsen, Peder, Degn i Ørre, 19
 lkast S., 11, 14, 17
 Istidsdannelser, 79, 81
 Iver Skoleholder i Snejbjerg, 21

J.

Jensen, Dines, i Fjederholt, 120 f.
 Jensen, Mourits, Strømpevæver,
 120 f.
 Jepsen, Jens, Tømrer og Fabri-
 kant i Skærbæk, Rind S., 108 f.,
 118 f.
 Jepsen, Niels Chr., Soldat, 109
 ff., 114
 Jersin, Dines, Præst i Sunds, 11

K.

Kierulf, Niels, Præst i Ørre, 19
 Kirkeriste, 35, 38 ff., Bill.: 40,
 41, 44
 Kjerkebye, J. J., Soldat, 30 f.
 Kjær, Christen Olesen, Skole-
 holder i Snejbjerg, 16
 København, 112
 Klausie Sande, 74 ff.
 Kochholm, Esge, i Gudum, 142
 Kock, Joakim Henni, Præst i
 Snejbjerg, 11
 Krag, Kristen, til Lydumgaard,
 135, 140
 KreaturerpaaKirkegaardene, 36f.
 Kristensen, Evald Tang, Folke-
 mindesamler 60 f., 71, 89
 Kølkjær, Rind S., 24 ff.

L.

Lassen, Mogens, Præst i Rind, 21
 Lassen, Otto, Præst i Snejbjerg, 10
 Lauridsdatter, Ane Kirstine, g.
 m. Thomas Olesen, Kølkjær,
 24 ff.
 Lautrup, Fr. Chr., Præst i Vil-
 bjerg, 19 f.
 Leth, Nicolaj Peter de, Præst i
 Snejbjerg, 20
 Linderoth, Claus, Degn i Gjel-
 lerup, 18, 48, 49
 Lund, Morten, Magister, Præst
 i Ørre, 11, 12
 Lustrup, Christen Pedersen, Selv-
 ejerbonde og Skoleholder, 22
 Lynbech, Michael, Præst i Nøv-
 ling, 20
 Lønborg Kirkerist (Bill.), 41

M.

Mandbod, 143
 Middelboe, Biskop i Ribe, 17 ff.
 Mindetavle over faldne, Rind Kirke, 24
 Morsing, Christian, Præst i Aulum, 19
 Mortensdatter, Anne Marie, 142 f.
 Møller, Caspar, Herredsfoged i Hammerum Hrd., 61
 Møller, Christian, Degn i Ikast, 17
 Møller, Sophus, Arkæolog, 105
 Møller, Thomas, Degn i Snejbjerg, 16

N.

Nielsen, Jens, Degn i Skarrild, 22
 Nielsen, Oluf, Dr. phil., Historiker, 86 ff.
 Nyboe, Niels, Degn i Ikast, 14
 Næblerød, P. N., Præst i Rind, 66
 Nørre Bork Kirkerist (Bill.), 40
 Nøvling S., 10, 12, 16, 20

O.

»Olddanske Personnavne«, 91
 Olesen, Christen, Degn i Vilbjerg, 20
 Olesen, Christen, Skoleholder i Sinding, 16
 Olesen, Søren, Skoleholder i Sunds, 15
 Olesen, Thomas, Kølkjær, 24 ff.
 Ottesen, Erich, Skoleholder i Arnborg, 17

P.

Pedersen, Ole, Præst i Gjellerup, 14
 Pedersen, Ole, Skoleholder i S. Felding, 16
 Personalhistorie, 96
 Petersen, Oluf, Provst og Præst i Gjellerup, 18, 49
 Plantning, 59
 Pontoppidans Katekismus 9, 13
 Poulsen, Chr. Vegem Mølle, 56, 71 f.

Q.

Quistgaard, Morten, til Stubbergaard, 2
 Quistgaard, Niels, i Maabjerg, 5

R.

Raadmænd i Holstebro, 3—5, 7
 »Ribe Oldemoder«, 88
 Rind S., 9 f., 13, 17, 21
 Riis, Niels, Degn i Nøvling, 15
 Ruskjær By, Bording S., 53 f.

S.

Sandflugt, 74 ff.
 Schandorph, Frederik, Degn i Vilbjerg, 15
 Schandorph, Tule Ibsen, Præst i Ørre, 15
 Schou, Fr. Chr., Toldforvalter i Holstebro, 56, 72
 Schou, Holger, Lærer i Hvidbjerg, 57, 72
 Schou, Jeppe, Købmand i Holstebro, 57, 72
 Schou, Mads, paa Holtbjerg, 46 ff., Bill. 53
 Schou, Maren, g. m. Chr. Poulsen, Vegem Mølle, 56, 71
 Schou, Niels, Holtbjerg, 57, 72
 Sehested, Holger, Kammerherre, 46 f.
 Skanse Nr. 2, Dybbøl, 128
 Skarrild, S., 13, 17, 22
 »Skodborg og Vandfuld Herreder«, 92, 96
 Skræppenborg, Peder Larsen, 118
 Slesvig By, 109 ff.
 Snejbjerg S., 10, 11, 16, 20
 Snekstrup, Niels, Præst i Aulum, 10
 Spend, Christian, Præst i Vilbjerg, 10, 12
 Stednavne, 96
 Steenberg, Hans, Præst i Aulum, 12, 15
 Steendorph, Jens, Studiosus, sen. Præst i Gørding, 14
 Stendysse v. Præstbjerg i Sinding S., 102 ff.
 Storgaard Pedersen, P., Lokalhistoriker, 93

Sunds S., 11, 14 f., 18
 Switz, Christian, Studiosus, 17
 »Sysselinddelingen i Danmark«,
 88
 Sønder Bork Marsk, 135
 Sønder Bork Sognemænd, 137 f.

T.

Tillisch, G., Herredsfoged i Ham-
 merum Hrd., 28 f.
 Thorlund, Jørgen, Degn i Rind,
 13, 17, 21
 Thorsted Sande, 74 ff.
 Thygesen, Mathias, Præst i S.
 Felding, 22
 Tolderlund, Eugen, paa Holt-
 bjerg, Bankdirektør, 73
 Troelsen, Peder, Skoleholder i
 Herning, 21
 Truelsen, Gravers, paa Vester-
 holm, 61

Tøxen, Manassis, Præst i S. Fel-
 ding, 9
 Tøxen, Niels, Præst i Verst, 9

U.

Ulfborg Hrd., 95

V.

Valdemars Jordebog, 89
 Vestrup, Morten, til Hernings-
 holm, 55, 58 f., 60, 65
 Vilbjerg S., 10, 12, 15, 19 f.

W.

Winder, Mathias, Degn i Vil-
 bjerg, 12

Ø.

Ørre S., 11, 12, 15, 19

VEDTÆGTER FOR HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMT

§ 1.

Samfundets Formaal er at vække og udvikle den historiske Sans hos Befolkningen i Amtet,

1. ved Udgivelse af »Hardsyssels Aarbog«, indeholdende historiske Efterretninger,
2. ved at foranledige afholdt historiske Foredrag, fortrinsvis over lokalhistoriske Emner,
3. ved Indsamling af Optegnelser til Brug for kommende Tidens Granskning, især vedrørende Begivenheder og Personer, der har haft særlig Betydning for denne Del af Landet,
4. ved at fremdrage og belyse de endnu eksisterende Fortidsminder om Landet og dets Befolkning.

For saa vidt Samfundets Midler tillader det, kan der gives Bidrag til Udgivelse af særlige Fremstillinger af Egnens Historie og Undersøgelser af lokalhistorisk Interesse.

Samfundet har sit Sæde, hvor Formanden bor.

§ 2.

Indmeldelse i Samfundet kan ske ved Henvendelse til et af Styrelsens Medlemmer. Medlemsbidraget er 3 Kr. om Aaret eller mindst 50 Kr. een Gang for alle.

Aarsbidraget opkræves een Gang aarlig i Oktober Maaned samtidig med Tilsendelsen af et Eksemplar af Samfundets Aarbog.

Aarbogen skal med passende Mellemrum indeholde en Medlemsliste og en Fortegnelse over de hos Samfundet beroende Skrifter og Optegnelser.

§ 3.

Styrelsen kan træffe Overenskomst med de i lignende Øjemed i andre Amter stiftede Foreninger om Optagelse af Medlemmer af disse i Samfundet og Adgang for Samfundets Medlemmer til at indtræde i nævnte Foreninger imod nedsat Betaling.

§ 4.

Samfundet ledes af en Styrelse paa 9 Medlemmer, der vælges ved Stemme flerhed paa Aarsmøderne for 3 Aar ad Gangen, saaledes at der hvert Aar afgaar 3 Medlemmer. Afgangsordenen er bestemt ved Lodtrækning. Genvalg kan finde Sted.

Afgaar et Medlem af Styrelsen udenfor Tur, vælges paa førstkommande Aarsmøde et nyt Medlem for Resten af Funktionstiden.

Styrelsen vælger selv sin Formand og fordeler Arbejdet mellem sine Medlemmer overensstemmende med sin Forretningsorden. Styrelsen er ulønnet, dog kan der tiltaas Sekretæren Vedderlag for sit Arbejde for Samfundet.

§ 5.

Samfundets Regnskabsaar er Kalenderaaret. Regnskabet skal af Kassereren være afgivet til Revisor inden Udgangen af Januar Maaned og revideres i Løbet af første Halvdel af Februar Maaned af 2 paa Aarsmødet ved Stemme flerhed valgte Revisorer.

Revisorerne vælges skiftevis for 2 Aar ad Gangen. Afgangsordenen er bestemt ved Lodtrækning. Genvalg kan finde Sted.

Et Uddrag af Regnskabet med Revisorernes Bemærkninger meddeles i Aarbogen.

§ 6.

Udlaan af Samfundets Arkivsager kan ske efter skriftlig Begæring derom til Styrelsen, der kan fordrø Sikkerhedsstilling for rettidig Tilbagelevering af det udlaante i ubeskadiget Stand.

Styrelsen kan foranstalte Afskrift taget af vigtige Optegnelser.

§ 7.

Hvert Aar inden Udgangen af Februar Maaned afholdes ordinært Aarsmøde for Medlemmerne, skiftevis i de forskellige Egne af Amtet.

Indkaldelse til Mødet sker ved offentlig Bekendtgørelse efter Styrelsens nærmere Bestemmelse.

Paa Mødet gives Beretning om Samfundets Virksomhed i det forløbne Aar, fremlægges Regnskabet til Godkendelse, foretages Valg af Styrelsesmedlemmer og Revisorer og behandles de Sager, som i øvrigt forelægges af Styrelsen.

Sager, der af Medlemmer ønskes forelagt paa Mødet maa mindst 8 Dage forud anmeldes til Styrelsen.

Saavidt muligt skal der foruden det ordinære Aarsmøde af

holdes et Sommermøde paa et historisk Sted i Amtet i Juni Maa-
ned. Paa dette Møde kan Styrelsen forelægge saadanne Sager,
som ikke henhører til det ordinære Aarsmøde.

Ekstraordinære Aarsmøder kan iøvrigt sammenkaldes af Sty-
relsen og skal finde Sted, naar mindst 25 Medlemmer retter skrift-
lig Forlangende derom til Styrelsens Formand.

§ 8.

Sagerne afgøres paa Aarsmøderne med simpelt Stemmeffertal ;
dog kræves til Vedtagelse af Ændringer i Vedtægterne enten $\frac{3}{4}$
af det afgivne Antal Stemmer eller at Ændringen vedtages med
simpelt Stemmeffertal paa to efter hinanden følgende Aarsmøder.

Samfundets Aarsmøder ledes af en efter Forslag fra Styrelsen
valgt Dirigent, der tillige tager Bestemmelse om Fremgangsmaa-
den ved Stemmeafgivningen.

§ 9.

Styrelsen foranstalter Samfundets Møder bekendtgjorte mindst
14 Dage inden Afholdelsen ved Meddelelser i Dagblade eller
paa anden hensigtsmæssig Maade.

§ 10.

Beslutning om Samfundets Opløsning kan kun tages paa et i
Henhold til § 6 sammenkaldt ordinært eller ekstraordinært Aars-
møde, paa hvilket mindst Halvdelen af Samfundets Medlemmer
er repræsenteret, og hvor Forslaget om Opløsning vedtages med
mindst $\frac{2}{3}$ af de afgivne Stemmer.

Om denne Sag kan Stemme afgives enten personligt eller ved
skriftlig Fuldmagt til et mødende Medlem.

Ved Opløsningen skal Arkivet deponeres i et offentligt Ar-
kiv eller Samling, saavidt muligt indenfor Amtets Grænser og
med Adgang til Udlaan.

Om Anvendelsen af en eventuel Kassebeholdning ved Opløs-
ningen tager det afsluttende Aarsmøde Beslutning.

§ 11.

Spørgsmaal om Forhold, som ikke er omtalt i disse Vedtæg-
ter, afgøres af Styrelsen.

Saaledes vedtagne paa Generalforsamlingen i Lemvig d. 27. Febr.
1932.

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMT

har i 1932 holdt 2 Foredragsmøder, det ene i Forbindelse med Samfundets Generalforsamling. Ved Mødet i Lemvig Lørdag d. 27. Februar, der var besøgt af omtr. 70 Tilhørere, holdt Landsarkivar *Svend Aakjær*, Viborg, et Foredrag om Hardsyssels ældste Bebyggelse; og Overlærer *J. Aldal*, Holstebro gav en Oversigt over Bøvling Lens Historie. Derefter holdtes den aarlige Generalforsamling, hvor der bl. a. vedtoges nye Vedtægter, som findes trykte i nærværende Aarbog.

Søndag den 19. Juni havde historisk Samfund Udflugt til Borbjerg og Rydhave. Ved Borbjerg Kirke, hvor der var mødt 50—60 Mødedeltagere, talte Gaardejer *St. V. Christensen* om og foreviste Kirken og dens Seværdigheder. Derefter begav Selskabet sig til Rydhave, hvor der havde indfundet sig omtr. 150 Mennesker, for hvem Museumsforstander *H. P. Hansen*, Herning, talte om Slottets Historie. Derefter forevistes de gamle smukke og interessante Bygninger af Slotsejer *Skibild*, der sluttelig indbød historisk Samfunds Medlemmer til et festligt dækket Kaffe-bord i Riddersalen.

Historisk Samfunds Styrelse bestaar af:

Amtmand, Dr. jur. Karberg, R. af D., D.M., Formand.

Kontorchef Erlang, Ringkøbing, Næstformand.

Maler Th. Kr. Hansen, Hoven.

Købmand K. K. Jensen, R. af D., Vem.

Skolebestyrer J. Jørgensen Borup, Bøvling.

Redaktør H. Lilholt, Lemvig.

Gaardejer St. V. Christensen, Borbjerg.

Museumsforstander H. P. Hansen, Herning.

Overlærer J. Aldal, Holstebro, Sekretær.

Erlang, H. P. Hansen og Aldal danner Redaktionsudvalget.

Revisorerne er:

Pens. Lærer P. Boisen, Ulfborg.

Sparekassebestyrer P. Meldgaard, Ulfborg.

Enhver af de ovennævnte Styrelsesmedlemmer og Revisorer modtager Indmeldelse af nye Medlemmer. Aarsbidraget er 3 Kr. aarlig, hvorfor Medlemmer modtager Hardsyssels Aarbog og har gratis Adgang til Samfundets 2 aarlige Møder.

Manuskripter og Bøger bedes sendte til Sekretæren Overlærer Aldal, Holstebro, hos hvem ogsaa, saa vidt Restoplaget strækker, tidligere Aarbøger kan faas for halv Pris (1 Kr. 50 Øre pr. Bind).

HARDSYSSELS DEGNEHISTORIE

Dette Værks 1. Bind udkom 1931, indeholder Gindning, Hjerm, Skodborg, Vandfuld, Ulfborg og Hind Herreder og koster 10 Kr.; men Historisk Samfunds Medlemmer faar Bogen for halv Pris, naar den købes inden 1. April 1933.

2. Bind ventes udgivet i Løbet af 1933, indeholder Hammerum, Bølling, Nørre Horne Herreder, Købstæderne og et fuldstændigt Personregister. Historisk Samfunds Medlemmer faar ligeledes dette Bind til halv Pris, nemlig 25 Øre pr. Ark (16 Sider), men kun mod Forudbestilling inden 1. April 1933.

Et lille Oplag kan faas herredsvis à 2 Kr. (halv Pris 1 Kr.), dog er Skodborg-Vandfuld Herreder i eet Hefte og koster 3 Kr. (halv Pris 1½ Kr.). Hammerum, Bølling og Nørre Horne Herreder kan ogsaa faas herredsvis à 25 Øre pr. Ark.

Bogen kan faas hos undertegnede, der skylder Historisk Samfund for Ringkøbing Amt Tak for den bevilgede Understøttelse til Bogens Udgivelse.

Ejnar Poulsen,
Løvskaal Skole, Bjerringbro.